

**ВАЗОРАТИ МАОРИФ ВА ИЛМИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
ДОНИШГОҶИ ДАВЛАТИИ ОМУЗГОРИИ ТОҶИКИСТОН
БА НОМИ САДРИДДИН АЙНӢ**

ТДУ: 373+372.8:78

Бо ҳуқуқи дастнавис

ТКБ: 74.2+85.31

P-27

РАМАЗОНОВ ДАВЛАТ СУЛАЙМОНОВИЧ

**ИНКИШОФИ ҚОБИЛИЯТИ МУСИҚӢ-ЭҶОДИИ
КӢДАКОНИ СИННИ КАЛОНИ ТОМАКТАБӢ ДАР
ФАӢОЛИЯТҶОИ МУСИҚӢ-БОЗИКУНӢ**

Диссертатсия

**барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои педагогӣ,
аз рӯи ихтисоси 13.00.06 - Назария ва методикаи тарбия
(13.00.06.01.-Назария ва методикаи тарбияи томактабӣ)**

Роҳбари илмӣ: доктори илмҳои
педагогӣ, профессор Мачидова Б.

Мушовир: доктори илмҳои педагогӣ,
профессор Хайруллоев Б.

ДУШАНБЕ - 2025

МУНДАРИЧА

Номгӯи ихтисораҳо.....	3
Муқаддима.....	4-19
БОБИ 1. АСОСҲОИ НАЗАРИЯВӢ ВА АМАЛИИ ИНКИШОФИ ҚОБИЛИЯТИ МУСИҚӢ- ЭҶОДИИ КӢДАКОНИ СИННИ ТОМАКТАБӢ.....	20-78
1.1. Инкишофи қобилияти кӯдакон ҳамчун проблемаи психологӣ ва педагогӣ.....	20-36
1.2. Хусусияти инкишофи қобилияти мусиқӣ-эҷодии кӯдакони синни томактабӣ.....	37-53
1.3. Имконияти истифодаи бозихо дар тарбия ва инкишофи қобилияти мусиқӣ - эҷодии кӯдакон.....	54-75
Хулосаи боби якум.....	76-78
БОБИ 11. ТЕХНОЛОГИЯИ ИНКИШОФ ДОДАНИ ҚОБИЛИЯТИ МУСИҚӢ - ЭҶОДИИ КӢДАКОНИ СИННИ КАЛОНИ ТОМАКТАБӢ ДАР ФАӢОЛИЯТИ МУСИҚӢ-БОЗИКУНӢ.....	79-172
2.1. Заминаҳои барномавӣ-методии инкишоф додани қобилияти мусиқӣ-эҷодии кӯдакони синни калони томактабӣ.....	79-92
2.2. Омӯзиши ташҳисии вазъи рушди қобилиятиҳои мусиқӣ-эҷодии кӯдакони синни калони томактабӣ дар фаъолияти мусиқӣ-бозикунӣ.....	93-118
2.3.Кори озмоишӣ ва натиҷагирӣ аз он.....	119-147
Хулосаи боби дуюм.....	148-150
Хулоса натиҷаҳои асосии илмии кори диссертатсионӣ.....	151-152
Тавсия оид ба истифодаи амалии натиҷаи таҳқиқот.....	153-154
Рӯйхати адабиёт.....	155-176

Номгӯи ихтисораҳо

МТТ-муассисаи таълимии томақтабӣ

МТТУ-муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ

Қонуни -Ҷумҳурии Тоҷикистон

СММ-Созмони миллалӣ муттаҳид

МИК - маркази инкишофи кӯдак

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзуи таҳқиқот. Ҷомеаи муосир ба шахсони дорои қобилияту истеъдод, кидар ҳаллу баррасии мушкилоте, ки ба асри XXI, асри ҷаҳонишавии арзишҳои моддию маънавий мутааллиқ аст, бештар ниёз дорад.

Давраи томақтабӣ, ки яке аз давраҳои мувофиқтарин барои тарбия ва ташаккули сифатҳои раванӣ ва зеҳнӣ, ирода ва ахлоқи кӯдакон эътироф шудааст, поягузори шахсияти инсон ба ҳисоб меравад. Вай дар тарбия ва таъмини инкишофи маҳорати қобилиятҳои эҷодии кӯдакон нақши муҳим мебозад. Барои ҳалли ин масъала бояд ба санадҳои меъёрҳои ҳуқуқии соҳаи тарбияи томақтабии кӯдакон ва рушди минбаъдаи ҷамаҷонибаи нуруи эҷодӣ, инчунин қобилиятҳои бадеии онҳо таъкид кард.

Санъати мусиқӣ ҷузъи ҷудонашавандаи тарбия ва тақмилдиҳандаи қобилияти эҷодӣ ва зебоипарастии кӯдакон буда, он манбаи некӣ, зебоӣ ва ҷамоҳангии эҳсосот аст. Рушди қобилиятҳои мусиқӣ яке аз вазифаҳои асосии таълим ва тарбияи мусиқӣ мебошад, зеро синни томақтабӣ як варақи тозаи мусиқӣ мебошад, ки он суруди эҳсосот навишта мешавад ва ин давраи мусоидтарин барои ташаккули ҷанбаҳои бунёдии эҷодӣи мусиқӣ ба ҳисоб меравад.

Дар ҷаҳони муосир рушди қобилиятҳои эҷодии кӯдакони аз 5 то 6 сола бо ёрии санъати мусиқӣ аҳаммияти хоса дорад. Маҳз синни томақтабӣ, ҷамчун синну соли пурсамартарин буда, дар он барои ташаккули шавқу ҳавас, ақида ва завқи бадеии кӯдак асос гузошта мешавад.

Ба инобат гирифтани шароит ва меъёрҳои муосир, ки ба рушди қобилиятҳои мусиқӣ ва эҷодии кӯдакони синни томақтабӣ ба эътибор мерасонанд, муҳим аст.

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи маориф” ҷанбаҳои асосии тарбияи томақтабӣ муқаррар карда шудаанд, ки ба рушди

сифатҳои умумии фарҳангӣ, зеҳнӣ, ахлоқӣ, зебоипарастӣ ва шахсии кӯдакон нигаронида шудаанд.

Дар ҷомеаи муосир масъалаи ташаккули қобилиятҳои эҷодии кӯдакон тавассути санъат ва бозӣ аҳаммияти бештар пайдо мекунад. Маҳз дар ҳамин синну сол иқтидори асосии рушди ояндаи дониши дуруст ва завқи эҷодии инсон гузошта мешавад. Аз ин рӯ, зарур аст, ки талаботи стандартҳои муосир дар соҳаи рушди малакаҳои мусиқӣ ва эҷодии кӯдакони синни томактабӣ ба назар гирифта шаванд.

Дар “Стандарти давлатии таҳсилоти томактабии Ҷумҳурии Тоҷикистон” ва “Стандартҳои инкишоф ва омӯзиши барвақтии кӯдак (аз 6 то 7 сола) ба таълим, инкишоф ва ташаккули тарбия ва сифату маҳорати зебопарастии кӯдакони синни томактабӣ диққати махсус дода шудааст.

Барномаи “Рангинкамон”, ки барои таълим, тарбия ва инкишофи кӯдакони синни томактабӣ таҳия шудааст, ин хучҷати асосии барномавӣ ва методӣ мебошад, ки мазмуни фаъолияти тарбиявиро дар ин самт муайян мекунад.

Барнома ҳадафҳо ва вазифаҳои ҳар як аз панҷ самти инкишоф ва тарбияи кӯдакон, ки ба рушди ҷисмонӣ, рушди иҷтимоӣ ва робита бо кӯдакон, рушди маърифатӣ, рушди бадеӣ ва зебоипарастӣ, рушди эҷодӣ баррасӣ мекунад.

Татбиқи барнома бо дарназардошти талаботи заминаи меъёрии ҳуқуқии таълиму тарбияи томактабӣ сурат мегирад ва имкон медиҳад, ки барои рушди ҳамҷонибаи кӯдакон шароити муносиб фароҳам оварда шавад.

Раванди инкишофи мусиқӣ ва эҷодии кӯдаки синни томактабӣ раванди муттасилест, ки дар давоми он фаъолияти мусиқӣ ва эҷодии ӯ ташаккул меёбад. Он ҳамчун асос барои ташаккули шахсияти мутаносиб ва кушодани иқтидори эҷодии кӯдак хизмат мекунад.

Дар ҷомеаи муосир масъалаи инкишоф додани қобилиятҳои мусиқӣ ва эҷодии кӯдакон торафт зарур ва муҳимтар магардад. Онро аксаран “Мушкилоти аср” меноманд, зеро он бо раванди тарбия ва ташаккули шахсияти кӯдак робитаи зич дорад.

Қобилияти мусиқӣ як сифатест, ки дар фаъолиятҳои гуногун зоҳир мешавад. Онҳо махсусан дар ҷараёни худ ифодаи зебоипарастӣ ва эҷодӣ равшан зоҳир мегарданд. Мусиқӣ санъатест, ки метавонад ба эҳсосоти инсон таъсир расонад. Раванди эҷод, иҷро шунидан ва мубодилаи мусиқӣ шодӣ ва лаззат меорад.

Фаъолияти эҷодӣ барои рушди қобилиятҳои мусиқии кӯдакони синни томактабӣ уфукҳои васеъ мекушояд. Дар раванди бозӣ дар муассисаҳои томактабӣ намудҳои гуногуни фаъолиятҳои мусиқӣ ба вуҷуд меоянд, ки ба рушди қобилиятҳои мусиқии кӯдакон мусоидат менамояд. Ин қобилиятҳо маҳз дар синни томактабӣ, ҳангоми бозӣ зоҳир мегардад, ки ташаккул ва инкишофи минбаъдаи онҳоро таъмин менамояд.

Санъати мусиқӣ ба рушди кӯдакон таъсири бузург расонида, ба ташаккули қобилияти мушоҳида, хотира, тафаккур ва тасаввуроти онҳо мусоидат мекунад. Ин раванд махсусан дар синни томактабӣ фаъол аст, вақте ки кӯдакон ба таҷрибаи нав кушодаанд ва донишро ба осонӣ дарк мекунанд.

Вазифаҳои аввалиндараҷаи муассисаҳои таҳсилоти томактабӣ ташаккул ва инкишоф додани завқи мусиқӣ, кушодани рағбати онҳо ба санъат ва ифшо додани қобилияти эҷодӣ ба ҳисоб меравад, ки бо ин восита кӯдакон дар машғулиятҳои мусиқӣ боз ҳам фаъолтар мегарданд.

Тадқиқотҳои илмӣ, амалияи педагогӣ ва таҷрибаи навозандагон тасдиқ мекунанд, ки ҳар як кӯдак дорои иқтидори беназир аст, ки метавонад ҳам дарҳол ва ҳам бо гузашти вақт зоҳир шавад.

Қобилияти дарк кардани мусиқӣ, фарқ кардани баландӣ ва суръати он дар синни томақтабӣ муқаррар карда мешавад ва дар тӯли ҳаёт инкишоф меёбад.

Дарачаи таҳқиқи мавзуи илмӣ: Коркарди масъалаи маҳорат, қобилиятнокӣ, лаёқатмандӣ, соҳибистеъдод будан ва нобиға эътироф шудан дар илмҳои фалсафа, сотсиология, фарҳангшиносӣ, психология, педагогика яке аз масъалаҳои доманадор, печида, баҳснок, гуногунҷабҳа буда, аз тарафи муҳаққиқон дар таҳқиқоти илмӣ мувофиқи объекту предмет, мақсаду вазифаҳои фанни омӯзишӣ мавриди тавзеҳу баррасӣ қарор дода шудаанд.

Ҷабҳаҳои фалсафии масъалаи қобилиятнокӣ ё худ лаёқатмандӣ аз тарафи П.В.Плеханов., Н.Г.Куприна ва дигарон баррасӣ гардида, асоси психологии он дар таҳқиқоти Л.С.Виготский, Б.М.Теплов, Б.В.Асафьев, А.Г.Ковалёв, А.Н.Леонтев ва дигарон мавриди таҳлилу омӯзиш қарор гирифтааст.

Хусусиятҳои инкишофи эҷодкорӣ дар хурдсолон аз нигоҳи педагогӣ тавачҷуҳи олимони М.Т.Картавцева, Б.В. Асафен ва дигаронро ба худ ҷалб намуда, масъалаҳои рушди фаъолияти эҷодӣ ва мусиқӣ аз тарафи Н.А.Ветлугина, Г.Ф.Харисова ва дигарон мавриди таҳқиқоти илмии махсус, қарор гирифтааст. Бояд қайд кард, ки таъсири мусиқӣро файласуфи қадим Пифагор, Арасту, Платон классикони фалсафаи тоҷик Абуалӣ ибни Сино, Абдурахмони Ҷомӣ ва дигарон махсус таъкид карда, тарбияи мусиқӣро дар ҳаёти инсон аз айёми хурдсолӣ зарур шуморида буданд, ки ақидаи онҳо дар таҳқиқоти муосир чун заминаи методологӣ хизмат мекунанд.

Мавҷудияти муаммоҳо, мушкилотҳо ва баҳисобгирии онҳо дар назария ва амалияи тарбияи мусиқӣ ва рушди қобилияти мусиқӣ эҷодии кӯдакону наврасон низ таъсиргузор аст.

Инкишофи қобилияти мусиқӣ-эҷодии кӯдакони синни томақтабӣ ба фаъолияти бозикунии онҳо зич алоқаманд аст. Дар психология ва

педагогикаи муосир масъалаҳои назариявӣ ва амалии бозӣ аз тарафи А.С.Макаренко, Л.С.Виготский, Д.Б.Элконин, Т.П.Авдулова, А.Н.Леонтев ва дигарон мавриди таҳқиқу баррасӣ қарор гирифтааст”.

Муҳаққиқони назария ва амалияи ташкилу роҳбарии педагогӣ ба “бозҳои кӯдакон (Л.С.Виготский, Д.Б.Элконин, А.П.Усова, Г.Е. Жуковская, Т.А.Репина, Т.П.Авдулова ва дигарон) бар он ақидаанд, ки намудҳои бозҳои кӯдакон, ки онҳо дар педагогикаи томақтабӣ бо гурӯҳҳои бозҳои қайданок (серҳаракат ва дидактикӣ) ва эҷодӣ (нақшофарии мазмундор, сохтмонӣ, аз мазмуни асарҳои бадеӣ сахнавӣ кардашуда), инчунин дилхушиҳо (маишӣ, варзишӣ) ба тахайюлот, шавқу рағбат, маҳорату қобилияти эҷодкории кӯдакон асос ёфтааст.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон масъалаҳои тарбияи мусиқии кӯдакону наврасон, назария ва амалияи он дар фаъолгардонии муассисаҳои таҳсилотӣ мавриду таҳқиқу баррасӣ қарор гирифтааст. Онҳо зиёдтар дар зерхати назария ва методикаи тарбияи мусиқии хонандагон роҳандозӣ гардидаанд. Аз тарафи С.Ф Сизикова, роҳҳои баланд бардоштани самаранокии тарбияи мусиқӣ-эстетикӣ хонандагони синфҳои ибтидоӣ таҳқиқу баррасӣ гардидааст (1984). Аз тарафи М.Р. Юлдошева, дар заминаи таҳқиқи таърихи маълумоти мусиқӣ дар Тоҷикистон методологияи тарбияи мусиқӣ ва сарчашмаҳои он, нақши фарҳанги мусиқӣ-бадеии халқи тоҷик ҳамчун воситаи модернизатсияи маълумоти мусиқӣ дар Тоҷикистон арзёбӣ карда шудааст. Ин таҳқиқоти бунёди заминаи илмӣ-методологияи таҳқиқоти дигари илмӣ гардидааст. Аз он ҷумла, аз тарафи А.Б. Алиев, масъалаи тарбия ва шаклгирии салоҳияти мусиқии хонандагони муассисаҳои таҳсилоти Тоҷикистон таҳқиқу баррасӣ гардидаанд.

Бояд қайд кард, ки дар таҳқиқот оид ба тарбия ва таҳсилоти мусиқӣ М. Набиева ҳиссаи сазовор гузоштааст. Ӯ дар таҳқиқоти худ таъсири мусиқии халқиро дар низоми таҳсилоти мусиқӣ-педагогӣ ошкор намуд. Сипас аз тарафи Б. Хайруллоев, З.Назарова, самтҳои омодагии мусиқӣ-

педагогии омӯзгорони синфҳои ибтидоӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбии педагогии Тоҷикистон, омода намудани омӯзгорони тарбияи мусиқӣ дар мактабҳои мусиқӣ, тайёрии онҳо ба иҷрои вазифаи тарбияи зебопарастии кӯдакон роҳандозӣ гардиданд.

Дар таҳқиқоти Б.Шерахмедов, Ш.Сафаров, М.Турсунов, Б.Н. Нарзуллоев, масъалаҳои омодагии этнофарҳангӣ ва фаъолияти иҷтимоӣ-фарҳангии мутахассисон, омӯзгорони мусиқӣ таҷдиди назар карда шуданд.

Боиси таассуф аст, ки оид ба масъалаи тарбияи мусиқӣ рушди қобилияти истеъдоди мусиқии кӯдакони синни томактабӣ, омода намудани омӯзгорон барои таълим ва тарбияи мусиқии кӯдакон дар муассисаҳои таҳсилоти томактабӣ дар ягон таҳқиқоти муосир диққати зарурӣ дода нашудааст. Фақат ба қормандони муассисаҳои тамактабӣ дастури методӣ аз тарафи А.Б. Алиев, яқчанд маҷмуаи сурудҳои бачагона аз тарафи оҳангсозони тоҷик З.Ховарӣ (Зулфикоров), Қ.Яҳёев, Х.Абдуллоев ва дигарон таҳия ва дастрас карда шудаанд.

Таҳқиқи масъалаи бозиҳои миллӣ ҳамчун воситаи таълим, тарбия ва инкишофи шахсияти кӯдакону наврасон нисбат ба масъалаҳои тарбияи мусиқӣ зиёдтар мавриди таҳқиқу баррасии олимони тоҷик қарор гирифтааст. Он ҳанӯз аз солҳои 40-уми асри ХХ аз тарафи Л.С. Попова оғоз гардида, минбаъд аз тарафи Н.Н.Турсунов, Т.М.Суяркулов, М.Нарзуллоев, Б.Маҷидова, Г.А.Қурбонова ва дигарон идома дода шуданд. Аз тарафи Б.Шермуҳаммедов, Р.Амонов, М.Нарзуллоева ва дигарон, бозиҳои халқии мавсимӣ, серҳаракат, дидактикӣ-таълимӣ, ки онҳо дар минтақаҳои гуногуни тоҷикони Самарқанду Бухоро, Суғду Кӯлоб маълуманд, омӯхта шуданд. Ба масъалаи истифодаи фолклори бачагона (шумораҳо, чистонбӣ, суруду таронаҳо, байтгӯиву ҳазлу шӯҳиҳо) дар бозиҳои миллӣ, ташкилу баргузори онҳо диққати махсус дода шудаанд. Муҳаққиқон бозиҳои миллиро на танҳо ҳамчун воситаи

таълиму тарбия, инчунин воситаи шаклгирии маҳорату қобилияти эҷодии кӯдакон баррасӣ намудаанд.

Бозиҳои халқӣ аз тарафи Н.Х.Нурҷонов таҳқиқ гардида, он ҳамчун арзиши фарҳангии халқи тоҷик сарчашмаи пайдоиш ва рушди санъати театри эътироф шудааст. Маҳз дар бозиҳои мусиқии халқӣ ҳар як хурду бузург кӯшиш менамоянд маҳорат, қобилият ва истеъдоди иҷрочиҳои худро бо васитаи ҳаракату амалҳо, суҳанрониву сурудхонӣ, имою ишора, истифодаи оҳангу лаҳни махсус намоиш диҳанд ва минбаъд онҳоро тақвият бахшанд. Бозиҳои халқӣ ҳамчун воситаи тарбияи ахлоқӣ, фикрӣ ва ҷисмонии кӯдакону наврасон аз тарафи Б.Раҳимов, А.Нуров, Б.Асозода, Г.Қурбонова ва дигарон мавриди таҳқиқоти илмӣ қарор гирифтанд.

Таҳлили таҳқиқоти илмӣ, заминаҳои барномавӣ методии таълиму тарбияи тамақтабӣ, таҷрибаи амалии кормандони МТТ дар иҷрои вазифаҳои тарбия, инкишоф ва шаклгирии қобилияти мусиқӣ-эҷодии кӯдакон дар раванди бозӣ зарурати таҳқиқи илмӣ ва баррасии масъалаи мазкурро ба миён овард.

Дар шароити имрӯза масъалаи истифодаи бозиҳо дар тарбия ва инкишофи қобилияти мусиқӣ-эҷодии кӯдакон мавҷудияти ихтилофҳои зеринро ошкор намуд:

- дар сатҳи иҷтимоӣ байни талаботи ҷомеа ба кӯдакони қобилиятнок, соҳибистеъдод ва эҷодкор дар шароити ҷаҳонишавӣ ва раванди воридшавии фарҳангу арзишҳои бегона ба олами маънавии кӯдакон, кам аҳаммият додан ба рушди қобилияти мусиқӣ-эҷодии кӯдакон;

- дар сатҳи педагогӣ мавҷуд будани роҳу усулҳои анъанавии тарбияи мусиқӣ, инкишоф додани қобилияти мусиқӣ-эҷодӣ, вале бо дараҷаи зарурӣ коркард нагардидани технологияи муосир, тарбияи мусиқӣ ва эҷодкории кӯдакон дар МТТ;

- дар сатҳи психологӣ мавҷуд будани аломат, нишонаҳои қобилиятнокӣ, лаёқатмандӣ, вале кам истифода гардидани шароиту

имкониятҳои инкишоф додани онҳо дар фаъолияти мусиқӣ-бозикунӣ дар таҷрибаи амалӣ;

- дар ҷабҳаҳои илмӣ-методӣ мавҷудияти зарури амалӣ гардидани тарбияи мусиқӣ, инкишоф додани қобилияти мусиқӣ-эҷодкорӣ вале мавҷуд будани мушкилоту муаммоҳо, норасоии таъминоти кадрӣ, дастурҳои методӣ таълимии аз ҷиҳати илмӣ коркарду тасдиқшуда барои омӯзгорони мусиқӣ муассисаҳои таълимии томактабӣ.

Ҷустуҷӯ ва дарёфти роҳҳои бартарафсозии ихтилофҳои номбурда, зарурати таҳқиқоти илмӣ мавзӯи “Инкишофи қобилияти мусиқӣ-эҷодии кӯдакони синни калони томактабӣ дар фаъолияти бозикунӣ”-ро ба миён овард. Масъалаи мазкур бори аввал мавриди таҳқиқоти илмӣ қарор гирифта, бешубҳа, дар самти инкишоф додани қобилияти мусиқӣ-эҷодии кӯдакон дар низоми кори таълиму тарбиявии муассисаҳои томактабӣ таҳқиқоти арзишманд хоҳад шуд.

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо ва мавзӯҳои илмӣ. Таҳқиқоти илмӣ дар асоси санадҳои ҳуқуқию меъёрии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи маориф аз ҷумла, барномаи давлатии рушди муассисаҳои фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи солҳои 2016-2020, барномаи давлатии рушди муассисаҳои фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи солҳои 2021-2025, барномаи давлатии рушди мусиқии касбӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2011-2015, Барномаи давлатии тайёр кардани кадрҳои соҳибхтисоси соҳаи фарҳанг хунар ва таъбу нашр дар соли 2007-2010, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи маориф” (2013), Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ҳифзи ҳуқуқҳои кӯдак” (2015), Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи масъулияти падару модар, омӯзгор ва ҷомаа. (2024), Қонуни ҚТ «Дар бораи ҳифзи ҳуқуқҳои кӯдак» (2015), инчунин барномаи “Рангинкамон” ва дигар санадҳои меъёрӣ, ҳуҷҷатҳои иникоскунандаи талабот ва тағйирот дар амалияи таълиму тарбия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, таҷрибаи пешқадами педагогии омӯзгорони ватанию хориҷӣ иникос карда шуд.

ТАВСИФИ УМУМИИ ДИССЕРТАТСИЯ

Мақсади таҳқиқот: дар асоси тадқиқоти илмӣ-назариявӣ ва таҷрибаи амалӣ ошкор намудани имкониятҳои истифодаи бозиҳо барои рушди кӯдакони синни томақтабӣ дар машғулиятҳои мусиқӣ.

Барои ноил шудан ба мақсади таҳқиқот иҷрои **вазифаҳои зерин** пайгирӣ карда шуданд:

1. Таҳлили хусусиятҳои зуҳурот ва рушди қобилияти эҷодкорӣ дар давраи томақтабии рушди кӯдак.

2. Баррасии имкониятҳои рушди қобилияти мусиқӣ -эҷодии кӯдакон дар фаъолияти мусиқӣ бозикунӣ.

3. Муайян кардани шароитҳои педагогии инкишоф додани қобилияти мусиқӣ - эҷодии кӯдакон дар бозиҳо.

4. Ташкилу баргузории кори озмоишӣ, таҷрибавӣ ва ошкор кардани технологияи рушди қобилияти мусиқӣ - эҷодии кӯдакон дар фаъолияти мусиқӣ ва бозикунӣ.

Обекти таҳқиқот: инкишофи қобилияти мусиқӣ – эҷодии кӯдакони синни калони томақтабӣ дар тарбияи муассасаҳои таҳсилоти томақтабӣ.

Мавзӯи (предмети) таҳқиқот: имконияти муайян намудани инкишофи қобилияти эҷодии мусиқии кӯдакон дар муассасаи томақтабӣ тавассути мусиқӣ ва бозӣ

Фарзияи таҳқиқот: асосҳои концептуалӣ ва методологии инкишофи қобилиятҳои мусиқӣ – эҷодии кӯдакони синни калони томақтабӣ дар фаъолиятҳои мусиқӣ ва бозикунӣ имконпазир мегардад, агар:

- заминаҳои илмӣ – назариявӣ ва амалии рушди қобилият ҳамчун сифати фардии шахсият, ки дар таҳқиқоти олимони пайгирӣ гардида, ба ҳисоб гирифта шаванд;

- таъмин намудани робитаи рушди қобилиятҳои мусиқӣ - эҷодӣ дар раванди фаъолияти мусиқӣ ва бозикунӣ, ки он ҳамчун фаъолияти асосии кӯдакон мавриди пайгирӣ қарор мегирад;

- масъалаи таълим, тарбия ва инкишоф додани қобилияти мусиқӣ - эҷодии кӯдакон дар зерхати баҳисобгирии хусусиятҳои инкишофи синнусолӣ ва фардии онҳо дар муассисаҳои таҳсилоти томактабӣ дар раванди ташкилу роҳбарӣ ба фаъолиятҳои мусиқӣ - бозикунӣ, тибқи талаботҳои барномавӣ – методии муассисаҳои таҳсилоти томактабӣ амалӣ гардонда шаванд;

- дар раванди кори таълиму тарбия дар муассисаҳои таҳсилоти томактабӣ бо баробари талаботҳои барномавӣ омӯзгори мусиқӣ, мураббия ба фаъолиятҳои мусиқӣ ва бозикунии кӯдакон бо баробари аз худ намудан асарҳои мусиқии оҳангсозон эҷодиёти халқӣ истифода баранд ва барои инкишофи қобилияти мусиқӣ эҷодии кӯдакон мусоидат намоянд;

- истифодаи самарабахши бозӣ машғулиятҳои мусиқӣ бо ворид намудани жанрҳои фолклорӣ ба рушди қобилиятҳои мусиқӣ, эҷодии кӯдакон мусоидат намоянд;

- ташаккули чорабиниҳои таълиму тарбияи мусиқӣ, фаъолиятҳои мусиқӣ - бозикунии кӯдакон, ки тибқи талаботҳои заминаҳои барномавӣ

- методии МТТ ташкилу баргузори карда мешаванд, зухурот, инкишоф ва такмилёбии қобилиятҳои мусиқӣ - эҷодии кӯдаконро таъмин карда тавонанд.

Таҳқиқот дар се марҳила ба анҷом расонида шуд:

Дар марҳилаи аввал (солҳои 2018-2020) вазъи таҳқиқи масъала дар таҳқиқотҳои фалсафӣ, психологӣ, педагогӣ, фарҳангшиносӣ, фолклоршиносӣ мавриди омӯзиш қарор гирифт. Заминаҳои барномавӣ методии кори таълиму тарбиявӣ дар муассисаҳои томактабӣ, таҳқиқоти илмии психологӣ – педагогӣ, таҷрибаи пешқадами кормандони соҳа роҷеъ ба ташкилу роҳбарӣ ба фаъолияти мусиқӣ – бозикунии кӯдакон омӯхта шуда, мақсад, вазифа, сарчашма, методҳои таҳқиқотӣ муайян карда шудаанд.

Дар марҳилаи дуюм (солҳои 2021-2022) омӯхтану таҳлили масъалаҳои назариявӣ ва амалии мавзӯи идома дода шуд. Роҳу усулҳои ташкилу роҳбарӣ ба фаъолияти мусиқӣ ва бозикунии кӯдакон ва инкишоф додани қобилияти мусиқӣ - эҷодии онҳо муайян шуда, мувофиқи шароитҳои педагогии муассисаҳои таълимии томактабӣ нақшаи ташкилу баргузори корҳои озмоишӣ тасдиқу амалӣ шудандро дар бар гирифт.

Дар марҳилаи сеюм (солҳои 2023-2024) ба ташкилу баргузори корҳои озмоишӣ хотима бахшида шуд. Натиҷаҳои таҷқиқоти назариявӣ ва амалӣ коркард гардиданд ва мақолаҳои илмию методӣ барои нашр намудан таҳия ва омода карда шуданд. Қори диссертатсионӣ ва автореферати он ҷамбааст ва ба расмият дароварда шуд.

Асосҳои назариявӣ ва методологии таҷқиқот таълифоти таҷқиқот дар заминаи илмӣ, асосҳои психологӣ омӯзиши қобилияти эҷодӣ аз Л. С. Виготский, Б. М. Теплов, Д. Б. Элконин, А. Н. Леонтев, Т. О. Абдулова ва дигарон баррасӣ карда шудаанд. Нақши бозихо дар рушди сифатҳои шахсият, қобилиятҳои эҷодии кӯдакон дар таҷқиқоти педагогӣ Н. Г. Куприна, Н.С. Лейтес, А. П. Усова мавриди омӯзишу баррасӣ қарор гирифтаанд. Дар педагогикаи ватанӣ ба масъалаҳои таълим, тарбия ташкилу роҳбарӣ ба фаъолияти бозикунии кӯдакон ва дар раванди он инкишоф додани сифатҳои шахсиятии иродавӣ – ахлоқӣ, маҳорату қобилиятҳо дар таҷқиқоти Н. Н. Турсунов, Ш. А. Сафаров, Б. Мачидова, М. Лутфуллозода, Л. Иматзода, Г. А. Қурбонова тавачҷуҳи махсус дода шудаанд, ки онҳо асоси назариявии таҷқиқоти муосир дар замони соҳибистиклолии кишвар мебошад.

Сарчашмаи маълумот: Санадҳои меъёрии танзимкунандаи фаъолияти касбию педагогӣ дар соҳаи маориф яъне Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи маориф”, Конвенсия дар бораи ҳуқуқи кӯдак, Консепсияи миллии тарбия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи масъулияти падару модар дар

тарбияи фарзанд” Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи таълиму тарбияи томактабӣ, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ҳифзи ҳуқуқҳои кӯдак”, Барномаи давлатии дарёфт ва рушди истеъдодҳо дар солҳои 2015-2020: ва ғайраҳо, инчунин, заминаҳои барномавӣ ва методиҳои соҳаи таҳсилоти томактабӣ, таҳқиқоти олимони ватанӣ, дастурҳои таълимию методӣ, маводҳо аз таҷрибаи кормандони МТТ оид ба таълиму тарбияи кӯдакон баррасӣ шудаанд».

Заминаҳои эмперикӣ: мушоҳидаи психологӣ, педагогӣ, суҳбат бо кӯдакон, мураббияҳо, кормандони мусиқӣ, равшаншиносон, сарварони муассисаҳои томактабӣ; пурсишномаи шифоҳӣ ва хаттӣ, таҳия ва истифодабарии нақша чорабиниҳо, машғулиятҳои мусиқӣ ва бозӣҳо дар раванди кори озмоишӣ, таҳлили омӯри ва коркарди натиҷаҳо.

Пойгоҳи таҳқиқотро муассисаҳои давлатии таҳсилоти томактабии №34 –и ноҳияи Исмоили Сомони шаҳри Душанбе, кӯдакестони №1 шаҳри Ҳисор ва кӯдакестони хусусии “Наберача” – и шаҳри Душанбе ташкил намудаанд. Дар кори озмоишӣ 157 – нафар кӯдакон, 6 – нафар мураббия, ва 3 – нафар омӯзгор ҷалб карда шуд. Онҳо солҳои 2018-2024 ба фаъолияти таълиму тарбиявӣ машғул буданд, маълумоти олии педагогӣ ва собиқаи кори таҳсилоти доштанд.

Навгони таҳқиқоти илмии кори диссертатсионӣ аз инҳо иборат мебошад:

- масъалаи рушди маҳорат, қобилият, эҷодкорӣ дар кӯдакон бо воситаи мусиқӣ ва бозикунӣ дар Тоҷикистон дар асоси баҳисобгирии таҳқиқоти илмӣ ва арзишҳои маънавии миллӣ мавриди омӯзишу пажӯҳиш қарор дода шуд;

- дар зинаи баҳисобгирии хусусиятҳои синусолии кӯдакон ғояҳои консентуалӣ коркард ва амалӣ гардидаанд;

- назария ва амалияи мувофиқат кардан ва мусоидат намудани фаъолияти мусиқӣ ва бозикунӣ ба инкишофи қобилияти мусиқӣ – эҷодии кӯдакон пайгирӣ карда шуд;

- барои бомуваффақият инкишоф ёфтани фаъолияти мусиқӣ роҳу усулҳои нави ташкили онро ёфтан лозим аст. Ба раванди таълиму тарбия ворид намудани бозиҳои миллии мусиқии кӯдакон дар ҳаёти ҳаррӯза фаъолон истифода бурдани онҳо мусоидат мекунад.

Барои инкишофи қобилияти мусиқӣ ва эҷодии кӯдакони таҳсилоти томактабӣ дар чараёни бозӣ исбот карда шуд, ки имконияту шароитҳоро ба вуҷуд овардан зарур аст.

Муқаррароти зерин ба ҳимоя пешниҳод мешавад:

1. Мафҳумҳои психологию педагогӣ қобилияти мусиқӣ – эҷодии кӯдакони таҳсилоти томактабӣ бо иҷрои амалҳои бозиҳои мусиқӣ тарбия карда, моҳирона иҷро карда мешавад;

2. Кӯдакон аз хурдсолӣ на танҳо ба мусиқӣ шавқу рағбат пайдо мекунад, балки дар ин бозиҳои мусиқӣ фаъолон иштирок намуда, дар ташаккул ва тақмили маҳорати худ қадамҳои заруриро мегузоранд.

3. Интихоб намудани технологияи педагогии тарбия барои ташаккул додани қобилияти мусиқӣ – эҷодии кӯдакони таҳсилоти томактабӣ, инчунин бедор намудани шавқу ҳаваси мураббияҳо, инкишоф додани дониш, маҳорат ва малакаҳои тақлиднамӣ, ифшо намудани аломатҳои қобилияти фардии ҳар як кӯдак водор менамояд, ки онҳо ҳангоми ташҳиси педагогӣ дар кӯдакон зухур гардад.

Аҳамияти назариявии таҳқиқотро ташкил медиҳад:

Дар заминаи таҳлилу баррасии таҳқиқоти илмии муосир, заминаҳои барномавӣ методии фаъолияти МТТ, низомии тарбия ва инкишофдиҳии қобилияти мусиқӣ – эҷодии кӯдакон муайян ва баррасӣ карда шуданд, ки онро омӯзгорони мусиқӣ дар ҳамкорӣ бо мураббия дар фаъолияти таълимию тарбиявии худ вобаста ба хусусиятҳои синнусолӣ ва фардии тарбиятгирандагон аз шароиту имкониятҳои педагогии худ ба таври эҷодӣ истифода бурда метавонанд. Таҳқиқот метавонад барои коркард, таҳия ва омода намудани дастурҳои таълимию методӣ барои кормандони муассисаҳои томактабӣ, махсусан, мураббия ва омӯзгорони

музикӣ мусоидат намуда, дар пешрафти назария ва амалия психологияи бачагона, педагогикаи томактабӣ, ташкилу роҳбарӣ ба фаъолиятҳои кӯдакон, таълими фанни назария ва методикаҳои тарбияи музикаии кӯдакон дар муассисаҳои таълимии томактабӣ, таҳсилоти миёна ва олии касбии педагогӣ ҳиссагузор гардад.

Аҳамияти амалии таҳқиқот аз инҳо иборат аст: зарурати амалигардонии мақсаду вазифаҳои инкишоф додани қобилияти музикӣ – эҷодии кӯдакон бо истифодаи бозихо кормандони муассисаҳои томактабӣ исбот карда шуд, инчунин имкониятҳои истифодабарии бозихои халқӣ, фолклори бачагон, музикӣ шеърҳои таронаҳои кӯдакона фаъолиятҳои яққояро дар таълиму тарбия, эҷодкорӣ иҷтимоишавии кӯдакон нишон дода шуд.

Дар заминаи таҳлилу коркарди натиҷаҳои корҳои озмоишӣ тавсияҳои психологӣ, педагогӣ таҳия ва коркард шуданд, ки онҳо ба беҳдошти раванди корҳои таълиму тарбиявӣ, ташкилу роҳбарӣ ба фаъолиятҳои музикаӣ бозихо ва инкишофёбии қобилияти эҷодӣ музикаии кӯдакон мусоидат менамояд.

Дарачаи эътимодноки ва асоснокии натиҷаи кори таҳқиқотии мазкурро таъмин намуданд: истифодаи мақсадноки асосҳои методологӣ ва назариявии масъалаи таҳқиқшаванда;

- интихоби дурусти методҳои назариявӣ ва эмперикӣ, амалии кори таҳқиқотӣ, ки онҳо ба амалӣ гаштани мақсад, вазифа, фарзияи илмӣ мусоидат намуданд;

- таҳлилу баррасии таҷрибаи амалии кормандони муассисаҳои томактабӣ ва шароити имкониятҳои педагогӣ, психологӣ онҳо, ки ба иҷрои вазифаҳои барномавӣ мутобиқат намуданд;

- таҳлилу натиҷагирӣ аз кори озмоишӣ, ки тибқи онҳо фарзияҳои илмӣ тасдиқ гардиданд;

- донишу маълумоти таҳассусии муҳаққиқ, фаъолияти касбӣ – педагогӣ дар низоми таълими томактабӣ.

Мутобиқати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ: мундариҷа ва муҳтавои кори диссертатсионӣ ба шаҳодатномаи ихтисоси илмии 13.00.06 – Назария ва методикаи тарбия (аз руи самт ва соҳаи фаъолият) 13.00.06.01 – Назария ва методикаи тарбияи томактабӣ, аз ҷумла банди 1 – назария, методика ва методологияи таҳқиқи масъалаҳои тарбия, таълим ва инкишофи кӯдакони синни томактадӣ ва банди 11 коркарди барномаҳои аз ҷиҳати илми асосноки тарбия ва таълими кӯдакони мувофиқ ба мазмуни фаъолияти педагогӣ мутобиқ мебошад.

Саҳми шахсии докталаб барои дарёфти дараҷаи илмӣ дар таҳқиқотро ҷунин арзёбӣ намудан мумкин аст:

- масъалаи маҳорату қобилияти мусиқӣ – эҷодии кӯдакон дар психологияи бачагона ва педагогикаи томактабии ватанӣ бори аввал мавриди омӯзиш ва таҳқиқ қарор дода шудааст;

- мафҳумҳои маҳорат, қобилият, истеъдод, эҷодиёт, эҷодкорӣ мувофиқ ба мақсаду вазифаҳои таҳқиқот шарҳу тавзеҳи худро ёфтааст;

- таҷрибаи кормандони муассисаҳои томактабиро омӯхта, онро таҳлил намуда, дар кори озмоишии худ роҳу усулҳои самарабахши истифодаи фаъолияти мусиқӣ – эҷодиро дар инкишофи қобилияти мусиқӣ эҷодии кӯдакон пешниҳод кардааст, ки минбаъд аз онҳо амсилаи технологияи комплекси тарбия ва инкишофи шахсияти хонандаи ба мактабраванда ва мувофиқ ба таҳсилу тадрисомада таҳия карда шудааст.

Тасвиб ва татбиқи натиҷаҳои таҳқиқот амалӣ гардонида шуданд:

- равиш ва натиҷаҳои асосии таҳқиқот дар ҷорабиниҳои методи муассисаҳои томактабии пойгоҳӣ, ҷаласаҳои кафедраҳои педагогика, психология ва методикаи тарбияи томактабӣ, инчунин кафедраи назария ва методикаи тарбияи мусиқӣ – бадеии ДДОТ ба номи Садриддин Айнӣ, дар маърузаю гузоришҳо, дар конференсияҳои назариявӣ илмӣ – амалии ҷумҳуриявӣ (солҳои 2018 то 2024), конференсияҳои анъанавии донишҷӯёну устодони ДДОТ ба номи Садриддин Айнӣ, мизҳои мудаваар, семинар-тренингҳои омӯзишии кормандони муассисаҳои

томактабӣ, омӯзгорони фанни суруд ва мусиқии муассисаҳои томактабӣ, дарсҳои назариявӣ ва амалӣ бо донишҷӯёни ихтисоси таҳсилоти томактабӣ баррасӣ ва муҳокима карда шуданд.

Интишорот аз рӯи мавзуи диссертатсия. Доир ба мавзуи таҳқиқотӣ 2-дастури таълимӣ, 23 мақола, аз ҷумла 3 мақола дар маҷаллаҳои Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Комиссияи олии аттестатсионии Вазорати маорифи Федератсияи Россия, 17 - мақола дар маводи конференсияҳои илмию амалии байналмилалӣ ва ҷумҳуриявӣ аз ҷоп баромадаанд.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия. Рисолаи илмӣ аз 176 саҳифаи ҷопи компютерӣ, аз ҷумла муқаддима, ду боб, хулоса ва рӯйхати адабиёт (199 номгӯй) иборат буда, расмҳо, диаграммаҳо ва ҷадвалҳоро дар бар мегирад.

БОБИ 1. АСОСҲОИ НАЗАРИЯВӢ ВА АМАЛИИ ИНКИШОФИ ҚОБИЛИЯТИ МУСИҚӢ-ЭҶОДИИ КӢДАКONI СИННИ ТОМАКТАБӢ

1.1. Инкишофи қобилияти кӢдакон ҳамчун проблемаи психологӢ ва педагогӢ

Дар пешрафти ҳаёти иҷтимоӣ, иқтисодӣ, маънавӣ ва фарҳангии ҷомеа дар ҳамаи давру замонҳо шахсони алоҳида, ки маҳорату қобилият, лаёқату истеъдоди эҷодкорӣ доранд, ҳиссагузор буданд ва дар ҷомеаи тезтайғирёбандаи кунунӣ низ ин падидаҳо нодида гирифтанд ғайриимкон аст. Аз ин рӯ, доир ба масъалаи қобилиятнокӣ, лаёқатмандӣ, соҳибистеъдодии инсон фикру ақида, муносибату баррасии андеша, назария, концепсия, роҳёфти гуногун арзи вучуд доштанд ва доранд.

Бояд қайд кард, ки дар як вақт омилҳои таъсиркунанда ба ин раванд: ирсият, таъсири муҳити иҷтимоӣ, таъсиррасонии мақсадноки тарбиявӣ, дар пайдоиш, зухурот ва рушди онҳо эътироф карда шудаанд. Он чун масъалаи муҳимму ҳалталаб мавриди омӯзишу баррасии муҳаққиқони соҳаҳои гуногуни илмҳои муосир гардидааст.

Масъалаи рушди қобилияти эҷодии кӢдакони таҳсилоти томактабӣ имрӯзҳо таваҷҷуҳи мутахассисони соҳаи психология ва педагогикаро ба худ ҷалб намудааст.

Эҷодкорӣ ҷузъи ҷудонашавандаи мавҷудияти кӢдак ба ҳисоб меравад. Яке аз зухуроти барҷастаи зебоипарастӣ ва эҷодкорӣ санъати мусиқӣ мебошад. Тарбияи қобилиятҳои мусиқӣ ва эҷодӣ ҳиссагузор будан дар пешрафти ҷомеаи муосири Тоҷикистон яке аз вазифаҳои муҳими арзишманд ба ҳисоб меравад.

Онҳо дар ҳар як дастоварду комёбӣ, эҷодкориву муваффақияти фарзандон аломату нишонаҳои қобилияти лаёқатмандиро дарк намуда, кӯшиш менамоянд, ки ӯро ба ҳамсолон муқоиса намоянд, барои рушду такомули он шароити имкониятҳо фароҳам оранд. Дида тавоништан ва баҳо додан бо маҳорат, қобилият ва лаёқатмандии кӢдак, муайян

намудани шароитҳо барои тарбия ва таълими кӯдакон дар ташаккул додани онҳо барои ҳамкори кардан бо мутахассисон, инчунин вазифаи иҷтимоии аҳли хонавода махсуб мешавад, ки дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд» таъкид мегардад. [87;13].

Муҳаққиқон, волидайн ва коршиносон барои ташаккул додани қобилият ва истеъдоди кӯдакон таваҷҷӯҳи махсус зоҳир мекунанд, ки дар ҷомеаи муосир ин хислати фард яке аз унсурҳои бунёдии хувияти иҷтимоӣ эътироф шудааст.

Қобилиятнок, лаёқатманд, баргузида, яккачин будани кӯдакону наврасон дар пешрафти шахсият ва ишғол намудани мақоми арзишманд як қатор имкониятҳоро таъмин менамояд. Дар илми ҷомеашиносӣ қобилиятнокӣ ҳамчун сарвати ботинии шахс шинохта шудааст ва қобили қабул гардида, он дар иҷрои фаъолиятҳо зоҳир мегардад. Маҳз қобилият имконият медиҳад, ки тарзи самарабахши иҷрои фаъолият таъмин карда шавад ва минбаъд он мавриди такмилёбӣ гардад.

Аз нигоҳи сотсиологӣ ҳамон вақт қобилияти одам арзишманд ва муваффақона ҳисобида мешавад, ки муҳити фарҳангӣ - иҷтимоӣ онро ба таври мусбат қабул намояд, иҷрои фаъолият мусбат баҳодихӣ гардида, минбаъд ифодагари лаёқатмандӣ бошад.

Ба андешаи Н.А. Аминов: аз нигоҳи физиологӣ қобилиятҳои инсонро ҳамон вақт арзёбӣ намудан мумкин аст, ки агар дар синни барвақти рушди ҳаёти он зухур гардида, аз аёми кӯдаки дар рушди ҷисмонӣ, маърифатӣ ва эмотсионалӣ аз ҳамсолон пешрафта гардидааст [12;42].

Омӯхтани санъати мусиқӣ ва бадеӣ таъсири мустақим ва тавоноии ҳаловат бурдани кӯдакон мебошад. Онҳо дар ҳолате эҷодкор мешавад, ки аз агар оҳангсозӣ хуб бошанд, аз уҳдаи иҷро кардан мусиқӣ баромада тавонанд, хуб гӯш карда твонанд, фаъолияти эҷодӣ дошта бошанд, барои инкишоф додани рушди мусиқӣ эҷодкорона кор карда,

имкониятҳои арзишманд фароҳам меорад. Дар кӯдакони таҳсилоти томактабӣ Қобилияти мусиқӣ ва эҷодкорӣ дар иҷрои бомуваффақият аз худ кардани намудҳои гуногуни фаъолияти мусиқӣ бояд таъмин карда шавад.

Дар таҷриба ва андешаи мардумӣ қобилият тарзи иҷрои амал аст, ки он на соддаю маъмулӣ, балки бунёдӣ бошад. Тарзи иҷрои амалро ҳар як инсон бо таври фардӣ аз худ мекунад ва онро бо таври фардӣ зухур менамояд. Бинобар ин, ҳар як одам тарзи ба худ хоси иҷрои амалҳоро дорад. Фарқият дар он аст, ки яке онро тез, дигаре суст, сеюмин бо таври эҷодӣ, чорумӣ дар заминаи фаҳмишу тавоноии шахсӣ интуитсия аз худ менамояд. Табиатан қобилияти худро ҳар як хурду бузург бо таври ба худ хос дар заминаи таҷрибаи шахсӣ, дониш, маҳорату малакаҳо, зери таъсири муҳити ихотакардаи таълиму тарбиявӣ ташаккул медиҳад.

Лаёқатмандӣ истеъдоднокӣ, дараҷаи рушдҷфтаи қобилият буда, ба сатҳи иҷрои амалҳои фикрӣ таъя менамояд. Аз ин рӯ, зиёдтар онҳоро ба қобилиятҳои ақлӣ мутаалиқ дониста, одамон такрор менамоянд: “шахси соҳибистеъдод, дар ҳама ҷо соҳибистеъдод аст”. Масалан, кӯдаконе, ки лаёқатмандии математикӣ доранд, метавонанд соҳиби дараҷаи баланди инкишофи нутқ, забондонӣ ҳам гарданд.

Мавзуи тадқиқоти мо мафҳуми «эҷодкорӣ» мебошад, ки тавассути қобилиятҳои эҷодии кӯдакон ошкор мешавад. Мо ба ҷаҳор категория тақсим кардани шартии ин мафҳумро пешниҳод менамоем, ки ҳар яки онҳо назари хоси моҳияти фаъолияти эҷодиро ифода мекунанд.

1. иштироки фаолони кӯдакон дар ҷорабиниҳои гуногуни фарҳангӣ;
2. фаъолияти боғайрат, ки ба муайян ва ҳалли ихтилофот нигаронида шудааст;
3. мастақилият дар ифода, амалӣ ва пешниҳоди ғояҳо ва ақидаҳои худ;

4. кори фаълоне барои эҷоди арзишҳои нави дорои аҳамияти иҷтимоӣ.

Эҷодкорӣ як намуди фаъолияти инсон буда, бо коркард ва табдил додани таҷрибаи гузашта чизи комилан нав эҷод мекунад. «Эҷодкорӣ пеш аз ҳама ҳамчун хусусияти фарқкунандаи инкишофи рӯҳии кӯдакони таҳсилоти томактабӣ ва ҷузъи ҷудонашавандаи хусусиятҳои фардии онҳо ба ҳисоб мерафт».

Таdqикоти илмӣ ва таҷрибаи амалӣ нишон медиҳад, ки маълум рағбати кӯдакони таҳсилоти томактабӣ, омили муайянкунандаи раванди инкишоф ва ташаккули қобилият мебошад. Аммо, сарфи назар аз эътирофи ин, пайдо кардани далелҳои равшан душвор аст, зеро ҳисёт ва эҳсосот ҳолати зудгузар мебошанд.

Мафҳуми қобилият мутааллиқ ба амалу сифатҳои шахсии инсон-қобил будан, яъне қобилиятманд будан асос ёфта он қабулкунанда, пазиранда, истеъдод доштан, омода будан ба эҷоду эҷодкорӣ, сазовор будан бо эътирофу эҳтиром ва ғайраҳоро дар бар мегирад. Дар ривояти Таврот номи яке аз писарони Одам, дар адабиёти класикии форсу тоҷик Қобила чун доя, момодоя истифода шудааст. Қобилият, истеъдод, қариҳа хусусияти аз худ намудан дар инсон, инчунин “қобилӣ-қабул будан, истеъдод”: мавриди шарҳдихӣ қарор гирифтааст [18;8].

Қобилият-сифати фардӣ психологии шахс буда пайдоиш, зухурот ва рушди он яке аз масъалаҳои муҳими илми педагогика ва психологияи муосир мебошад. Истеъдод-қобилияти худодод, фитрӣ аст, ки комёбиҳои назаррасро дар фаъолият таъмин мекунад. Дар “Словарь иностранных слов” омадааст; “истеъдод (аз калимаи юнони talant) сифати барҷастаи модарзодӣ буда, дар қобилияти махсуси фардӣ зоҳир мегардад” [41;94].

Аз ин рӯ, истеъдодро ҳамчун дараҷаи баланди лаёқатмандӣ вобаста ба зухуроти он ҳисобидан мумкин аст. Бо сабаби он ки қобилиятҳои мусиқӣ ва эҷодии кӯдакони таҳсилоти томактабиро ҳамчун ҷузъи

муҳимтарин ва зарурии рушди мусиқӣ ва эҷодии ӯ таҳқиқ мекунад. [41;257].

Дар илми муосири тоҷик муҳаққиқон зиётар ба “Фарҳанги забони тоҷикӣ”: ки он иборат аз ду ҷилд буда, тақрибан 45000 ҳазор калима ва ибораҳоро бо иловаи истилоҳи арабӣ дар бар мегираду соли 1969 дар нашриёти “Советская энциклопедия”: нашр гардида буд, така менамоянд. Ин фарҳанги забони классикии тоҷик, ки мафҳум тавзеҳдиҳанда аз асарҳои адабиёти асрҳои X то асри XX интиҳоб карда шудаанд, арзишмандии худро то имрӯз гум накардааст. Бинобар ин, аз ғановати он муҳаққиқони соҳаҳои гуногуни илм, аз ҷумла, педагогика, психология низ васеъ истифода бурда, тавачҷуҳи моро низ роҷеъ ба тавзеҳи мафҳуми “қобилият” ба худ ҷалб намуд. Аз ин лиҳод олимоне, ки дар соҳаҳои гуногуни илм, аз қабилӣ педагогика ва психология фаъолият менамоянд, аз натиҷаҳои тадқиқоти он фаъолона истифода мебаранд. Ин, дар навбати худ, моро водор кард, ки ба саволи он, ки мафҳуми «қобилият»-ро чӣ гуна муайян кардан мумкин аст.

Дар тавзеҳи ин мафҳум кӯшиш намудем аз нигоҳи фарҳанги арзишмандии илмӣ мурочиат намоем [195;455].

Ба андешаи мо, дараҷаи болотари қобилиятнокӣ ва лаёқатмандӣ истеъдод аст, ки дар навбати худ он ифодагари дар сатҳи олии иҷро намудан ва ба дараҷаи арзишманд ноил гардидани шахс дар натиҷаи фаъолияти меҳнатӣ, касбӣ, эҷодии кормандро дар соҳаи адабиёт, санъат (тасвирӣ, иҷрокунандагӣ) ва кулли одамони касбу кори гуногун аст. Он маҷмуи маҳорату қобилиятро ба вучуд оварда, минбаъд рушд меёбад ва такмил мегардад. Дар навбати худ қобилият така менамояд ба зеҳн, умқи фикр, хулосаю ҷамбастрӯӣ ва дигар амалҳои фикрӣ, ки барои шаклгирии лаёқати шахсӣ ё худ лаёқатмандӣ, рушду замина мегузорад. Ҷунки қобилият дар раванди таъсиррасонии мақсадноки кори таълиму тарбиявӣ, муҳити эҷодии иҷтимоӣ ташаккул меёбад. Нишонаю аломатҳо, хусусиятҳои анатомию физиологии майна, фаъолияти

системаи марказии асаб, узвҳои ҳисқунӣ, маҳорату малака ва ғайраҳо ба раванди шаклгирии қобилияту лаёқатмандӣ ва зухуроти он ба рафтор фаъолияти шахс таъсир мерасонад.

Лаёқат ба тараққиёти бомуваффақияти шахс мусоидат мекунад ва дар муассисаҳои таҳсилоти муосир дар ҳамкорӣ бо мутахассисону волидон ба дарёфт, такмил ва ташаккулдиҳии лаёқатмандии кӯдакону наврасон бо таври ҷиддӣ диққат медиҳанд. Дар “Фарҳанги забони тоҷикӣ”: “лаёқат чун сифати шахсиятӣ, сазоворӣ, шоистагӣ, аҳмият ва арзандагӣ омадааст» [195; 590].

Дар даврони истиқлолият дар ҷумҳурии Тоҷикистон созмонҳои беназири таълимӣ таъсис дода шуданд, ки ба рушду такмили қобилиятҳои зеҳнӣ ва эҷодии кӯдакону наврасон нигаронида шудаанд. Ин муассисаҳо тамоми шароитҳои заруриро барои таҳқиқот ва ташҳис, инчунин барои тарбия ва ташаккули шахсиятҳои дорои тафаккури эҷодӣ ва равишҳои навоарона фароҳам овардаанд. Раванди рушди бомуваффақияти илму маориф ҳамеша дар маркази тавачҷӯҳи мутахассисони сатҳи баланд қарор дошт. Дар забони тоҷикӣ вожаи истеъдод ду маъноӣ асосӣ дорад:

Қобилияти иҷрои чизе, мавҷудияти қобилиятҳо;

Қобилиятҳо, дастовардҳо, қувват ва қудрат, ки ба шумо имкон медиҳанд, ки чизе ба даст оред.

Аммо аз нуқтаи назари психология ва педагогика истеъдод дараҷаи олии инкишофи маҳорат ва қобилият, инчунин маҷмуи қобилиятҳои мебошад, ки ба кӯдак имкон медиҳанд, ки ҳар як қисми мураккабро бомуваффақият, мустақилона ва беназир иҷро намояд.

Намунаҳои истеъдоди ибтидоии мусиқӣ одами баландистеъдод, одами барҷаста ва бузург мартаба ҳамчун нобиға тавзеҳ дода шудааст. Ҷунин нобиғаҳо дар «тамаддуни тоҷикон А. Фирдавсӣ, А.И.Сино, Б. Гафуров, дар аврупо ва Россия, В.А. Мотсарт»: қобилиятҳои барҷаста дар сесолагӣ «Ф. Ҳайдн дар чор солагӣ, Ф. Менделсон дар панҷсолагӣ,

қобилиятҳои наққошӣ ва ҳайкалтарошӣ дар С.С. Пронифеев дар синни ҳашт солагии қобилиятҳои наққошӣ ва ҳайкалтарошӣ, ва С. Рафаэл дар синни ҳаштсолагии, Б. Микеланджело, дар сздаҳсолагии, қобилияти суҳанварӣ- шеърӣ, А.Дурер - дар синни понздаҳсолагии дорои истеъдодҳои гуногун гаштаанд. Тибқи гуфтаи Р.С. Немов»: «Ташаккули қобилиятҳои махсус дар синни томактабӣ»: ба фаълони, Мирзо Абдулқодирӣ Бедил дар даҳсолагии зоҳир гардидаанд» [154;75, 177;16, 113;135, 127;379].

Иқтисоди эҷодии кӯдакони таҳсилоти томактабӣ бештар аз он вобаста хоҳад буд, ки ин имкониятҳо чӣ гуна истифода мешаванд. Тавассути шиносӣ бо санъати мусиқӣ дар кӯдакон нерӯи эҷодӣ фаъл мегардад дар онҳо рушди оғози зеҳнӣ ва ҳассосӣ ба амал меояд.

Ташаккули завқи мусиқӣ ва ҳассосияти эҳсосӣ дар кӯдакони синни томактабӣ заминаи рушди фарҳанги мусиқии онҳост, ки минбаъд ҷузъи ҷудонашавандаи фарҳанги маънавии онҳо мегардад.

Олимон, роҳбари мусиқӣ, навозандагон ба ҳулосае омаданд, ки ҳар як кӯдак дорои қобилиятҳои мусиқӣ ва эҷодӣ мебошад. Дар баъзеҳо қобилиятҳои асосии мусиқӣ ва эҷодӣ фавран зоҳир мешаванд, дар дигарон баъдан инкишоф меёбанд. Фаъолияти навохтани мусиқӣ ба воситаи бозӣ ба кӯдакон имконият медиҳад, ки асолати инкишофи мусиқии ҳар як кӯдак дар синни томактабӣ ба назар гирифта, дар асоси он мазмуни машғулиятҳои мусиқӣ ва фаъолияти мустиқилонаи кӯдакон танзим карда шавад.

Аён будани далелҳои масъалаҳои таҳқиқшаванда имкон медиҳад, ки зиддият байни талабот ва зарурати эҷодӣ таҳияҳои методологӣ барои рушди қобилиятҳои мусиқӣ ва эҷодӣ дар кӯдакони таҳсилоти томактабӣ дар шароити фаъолияти мусиқии бозӣ аз набудани дастгирии методи ташкили ин раванд, хуб ба роҳ монда шудааст.

Ҳоло дар назди мо барои ҳалли мушкилотҳои мавҷуда таҳқиқҳои нав мекушоянд. Барои ин бояд равишҳои методологӣ, ки ба ташаккули

маҳорату малакаҳои зарурӣ нигаронида шудаанд, равона ва татбиқ карда шаванд. Дар шароити иштироки фаъолна дар ҳаёти ҷамъиятӣ, махсусан дар соҳаи таҳсилоти томақтабӣ чунин муносибатҳо махсусан муҳим мегардад. Чӣ тавре ки аз гуфтаҳои боло бармеояд, сермаъно будани мафҳумҳои қобилият, лаёқатмандӣ, истеъдод муносибати комплексӣ-мачмуиро дар таҳқиқи масъала талаб менамояд. Баҳисобгирии хусусиятҳои синнусолӣ ва фаъолиятҳои кӯдакон муайянкунандаи самтҳои инкишофи қобилияту истеъдоди онҳо шуда метавонад.

Исбот намудани мавҷудияти аломату нишонаи қобилиятҳо аз нигоҳи анатомӣ физиологӣ, таҳлилу баррасии хусусиятҳои системаи маркази асабро, ки асоси табиӣ-биологии қобилиятҳо эътироф шудааст, талаб менамояд. Масалан, ҳамчун хусусияти модарзодӣ аломату нишонаҳои қобилиятро дар фаъолияти узвҳои ҳиссӣ анализаторҳо дидан мумкин аст. Хусусият ва имкониятҳои маърифатии узви шунавоӣ (ҳамчун анализатор) метавонад асоси рушди идрок ва қобилияти мусиқӣ гардад. Аломату нишонаҳои қобилиятҳои ақлию зеҳнӣ ба фаъолияти функционалии мағзи сар вобаста буда мутаассиршавӣ - ба ҳаяҷон омадан, серҳаракатии торҳои асаб, ба вучуд омадани робитаҳою бо ҳам мувофиқаткунии онҳо ва ғайраҳо алоқаманд аст. “С.В.Пазухина, Г.Н.Абдурахмонов: онҳоро генотип -яъне хусусиятҳои модарзодии системаи асаб номидааст; [133;17].

Дар соҳаи илми психологияи тафриқавӣ гуруҳбанди 12 ченаки системаи асаби одам қабул гардидааст, ки онро олми рус В.Д. Небилитсин пешниҳод намудааст. Ба он 8- хислатҳои аввалиндараҷа ва 4 дуюмдараҷа ворид гардидааст, ки метавонад ба кулли системаи асаб ва инчунин анализаторҳо мутааллиқ бошанд.

Рушди аломату нишонаҳои қобилият самти иҷтимоӣ дорад ва ҳатто метавонанд мувофиқи таъсири шароит, фаъолияти касбӣ инкишоф ёбанд ва дигаргун шаванд, махсусан шунавоии мусиқӣ.

Истеъдод ва маҳорат дар зери таъсири омилҳои иҷтимоӣ ва ҳамчунин тавассути тарбия ва таълим метавонанд инкишоф, такмил ва дигаргун шаванд. Мо онро имрӯз на танҳо мутааллиқ ба имкониятҳои зеҳнӣ-ақлӣ (Q), инчунин дар бораи ба вучуд омадани назарияи бисёрзеҳнӣ (Г.Гарднер), зеҳни эмотсионалӣ (EQ), зеҳни сунъӣ, (Ai) зеҳни иҷтимоӣ (IS) мебинем. Дар заминаи аломату нишонаҳои қобилият, рушду такмили он истеъдодҳои нав ба вучуд омада инкишоф меёбанд, ки онҳоро VFDSELBZNB имконият ва талаботҳои ҷомеа ҳисобидан мумкин аст. Гуфтаҳои боло чунин хулосаро тасдиқ мекунад, ки қобилияту лаёқатмандӣ ва истеъдод сифати шахсияти фардӣ буда, шаклگیرӣ ва рушди он ба фаъолияти иҷтимоии шахс алоқаманд аст [125;419].

Андешаҳо, ғояҳо, муҳокимарониҳо дар бораи қобилият гуногунанд, ки онро чунин арзёбӣ намудан мумкин аст:

Андешаи аввал: кӯдакони маҳрум аз қобилият вучуд надоранд. Табиат ба ҳар як фард аломат, нишонаҳо ё худ заминаҳои анатомӣ-физиологии онро медиҳад, ки минбаъд метавонад инкишоф ёбад ва ё нобуд гардад. Дар баъзе кӯдакон аломату нишонаҳо ба қобилият мубаддал шуда наметавонанд. Аломату нишонаҳои қобилият бояд дар шароит ва вақти муайян инкишоф дода шаванд. Аз даст додани вақту шароити муайян сабаби инкишоф наёфтани қобилияту лаёқатмандӣ шуда метавонад.

Андешаи дуюм: “истеъдоднокӣ” табиатан вучуд дорад, онҳо хеле зиёданд. Он қобилияту истеъдод инкишоф меёбад, ки агар ба шароити имрӯзаи тарбия мувофиқат наояд. Вобаста ба хусусиятҳои фардӣ шахсиятии кӯдакон дар заминаи аломату нишонаҳои қобилияту истеъдод инкишоф дода мешаванд, ки он қулай ва осон ҳисобида мешаванд. Ин амалро таҷрибаи кори тарбиявӣ исбот намудааст.

Андешаи сеюм: чунин кӯдакони соҳибистеъдоди хуб ҳастанд, ки ҳислати онҳо аз рӯйи одат ба талаботҳо ҷавобгӯй бошанд. Бисёр

омӯзгорон дар он ақидаанд, ки барқарор намудан муошират ба кӯдакони соҳибистеъдод ҳаловатбахш ва қулай аст.

Андешаи чорум: бачагони истеъдоднок хуб мехонанд, вале онро як намуди истеъдоднокӣ ҳисобидан мумкин нест. Масалан Алберт Эйнштени бузургро бисёриҳо суствон меҳисобиданд ва аз гимназия хориҷ карда шуда буд. Вале бо интизоми намунавӣ сазовори эҳтиром гардида, дар синфҳои ибтидоӣ сифати истеъдоднокиро муваффақ гардид, чунки асоси пешравиро омӯзгорон дар интизомнокӣ медонанд. Омӯзгорон фақат дар синфҳои миёна ва болоӣ қобилияту истеъдоднокиро эътироф мекунанд [197;135].

Андешаи панҷум: ҳама вақт дар кӯдакони соҳибистеъдод дастовардҳо арзи вуҷуд доранд. Вале ин ақидаро қомилан нодуруст ҳисобидан мумкин аст. Ба ин табақаи хонандагоне, ки дараҷаи худназораткунии суств доранд ва на ҳама вақт қори сарқардаи худро ба анҷом мерасонанд, аз ноомадихо тез руҳафтада шуда, ба муваффақияти худ тез бовариро гум мекунанд, аз қори якранг дилгир мешаванд, дохил шуда метавонанд.

Барои мӯйаян қардани қобилияту истеъдоднокӣ интуитсия (ҳисси пешакӣ, фаҳму фаросат) ва таҷрибаи бойи психологӣ доштан муҳим аст, маҳсусан, агар истеъдоди эҷодқорӣ, ки инқишоф додани он мушқил аст. Масалан, ҳал қардани чанд мисолу масъалаи математикӣ ё донишдони 2-3 забон ин ҳоло истеъдод набуда, балки заминаҳои он аст, ки аз табиати фаъолияти шахсӣ бояд вуҷуд ояд.

Андешаи шашум: барои рушди истеъдод-меҳнат ва сабру тоқат муҳимтарин замина аст. Бисёр донишомӯзон зиёд китоб мехонанд, кӯдакону наврасон нота аз ёд мекунанд ба онҳо репетиторҳо дарс мегузаранд, вале на ҳама истеъдоднок шуда метавонанд. Хоҳиш, саъю кӯшиш ва меҳнат асосӣ рушди қобилияту истеъдод аст.

Андешаи ҳафтум: барои рушди қобилият кӯдакро барвақт ба коре омӯзондан лозим аст, ки он ҷиддӣ бошад, пеш аз ҳама хондан. Дар баробари хондан кӯдак маъноӣ онро дарк намояд, фаҳмад.

Андешаи ҳаштум: барои он, ки қобилият инкишоф ёбад ўро (кӯдакро) зиёдтар тавриф кардан зарур аст, ки ин амал қобили қабул нест. Муҳим он аст, ки кӯдак аз дониши гирифтаи худ қаноатманд гардад [197;137].

Дар пайдоиш, шаклҳои зухурот, рушд ва такмилёбӣ, шаклгирии қобилияту истеъдод зехн нақши муҳим дошт, дорад ва мемунад. Зехн-ақл хосияти шахс аст, ки дар қобилияти бо таври амиқ ва аниқ инъикос намудани намудани ашё, ҳодисаҳои воқеият, инчунин дар дигаргунсозии эҷодии таҷриба ифода меёбад.

Дар илми муосир дар заминаи таҳқиқотҳои илмӣ, махсусан, бо истифода аз тестҳо, дараҷаҳои қобилиятнокии ақлии одамони синну соли гуногун муайян карда мешаванд, вобастагии ақл аз хусусиятҳои эмотсионалию иродавӣ ва шароитҳои иқтисодӣ - иҷтимоии ҳаёт нишон дода мешаванд.

Равоншиноси амрикоӣ Горвард Гарднер назарияи бисёрзехнро пешниҳод намуд, ки бо ёри онҳо сабабҳои омӯзиши самарабахш ба ин ё он фан, майлу рағбат, қобилият доштани донишомӯзон таҳқиқ карда мешуд. Ў ба чунин хулоса омад, ки кӯдакон дараҷаи гуногуни фаҳмидану идрок намуданро доранд ва онро зехн номидан мумкин аст.

“Гавард Гарднер: чунин навъҳои зехнро тавсиф намудааст:

Зехни шифоҳию забонӣ қобилияти дӯст доштани адабиёт ва эҷодкорӣ, доштани хотираи хуб ва захираи ғании луғавии кӯдакро ифода мекунад.

Зехни мантиқӣ-математикӣ ба кӯдак имкон медиҳад, ки мафҳумҳои математикиро дарк кунад ва масъалаҳоро тавассути бозҳои математикӣ ҳал кунад.

Зеҳнӣ биной-фазой ба кӯдак имкон медиҳад, ки ба харитаҳо, расмҳо ва диаграммаҳо диққат диҳад, ба санъат машғул шавад ва аз матн бештар маълумот гирад.

Зеҳни моторӣ қобилияти лаззат бурдан аз варзиш, фаҳмидан ва тақлид кардан ба имову ишора ва ҳаракатҳои дигарон, машғул шудан ба фаъолияти ҷисмонӣ ва задухӯрд мебошад.

Интеллекти мусиқӣ-ритмикӣ ба шумо имкон медиҳад, ки мусиқиро хуб дар хотир дошта бошед, асбобҳои мусиқӣ навохта, навозанда ё сарояндаи боистеъдод гардед.

Интеллекти байнишахсӣ ба шахс имкон медиҳад, ки дар муошират ва бозӣ муваффақ бошад ва нисбати дигарон ғамхорӣ ва ҳамдardӣ зоҳир кунад.

Интеллекти натуралистӣ ба одам имкон медиҳад, ки ба табиат ва ходисаҳои табиат тавачҷуҳ диҳад, аломату хусусиятҳои онҳоро дарк намояд ва онҳоро тасниф намояд [43;220].

Дар раванди кори таълиму тарбиявӣ яке аз навъи зеҳн мавқеи кавиро ишғол намуда, кӯдак метавонад нишонаҳо, аломатҳои қобилияту истеъдоди шахсии худро зуҳур намояд ва инкишоф диҳад.

Эҷодкорӣ як намуди нодири фаъолияти зеҳнӣ мебошад, ки дар ҷараёни он аз нав дида баромадани таҷрибаи гузашта ва эҷоди чизи нав сурат мегирад. Дар синни томақтабӣ қобилиятҳои эҷодӣ ҳамчун хусусиятҳои фарқкунандаи инкишофи равонии кӯдак ва сифати шахсияти фардӣ ба ҳисоб мерафтанд.

Маълумтарин назарияҳо ин андешаҳои психологи варзидаи рус “Б.В. Теплов: оид ба асосҳои физиологии қобилият ва лаёқатмандӣ мебошад. ӯ дар солҳои 40 - уми асри гузашта масъалаҳои қобилиятнокӣ, лаёқатмандӣ, зеҳнӣ-амалӣ, сохтори психофизиологии қобилияту лаёқатмандии шахсиятро коркард намуд. Минбаъд диққати ӯ ба масъалаҳои шахсӣ-психологии одам, фишангҳои биологии фардияти инсон мутамарказонида шуданд. Асосҳои назариявӣ, натиҷагирӣ аз

таҳқиқотҳои ӯ ҳамчун таҷриба барои ба вуҷуд омадани концепсия, равия ва равандҳои нави таҳқиқотӣ дар шиноخت ва рушди қобилиятҳо гардиданд [168;14-16].

Дар натиҷа концепсияҳо ва таҳқиқоти илмӣ “В.Д. Небилитсин: ва дигарон рӯйи кор омаданд, ки онҳо асосҳои физиологии фарқиятҳои фардӣ ва нақши онҳоро дар қобилияту лаёқатмандии инсон баррасӣ намудаанд [125;403].

Дар ин таҳқиқотҳо асосҳои физиологии фарқиятҳои фардӣ, ки матааллиқ ба системаи марказии асаб ҳастанду, зери таъсири омилҳои ирсӣ ҳанӯз дар батни модар рушд меёбанд ва зери омилҳои иҷтимоӣ, таълиму тарбия ташаккул меёбанд, барои илми физиология ва психологияи инсон баррасӣ карда шуданд. Амалӣ гардидани ғояҳо, концепсияҳо оид ба сифатҳои шахсӣ-фардиятӣ ба таҳқиқу баррасии назария ва амалияи қобилиятнокӣ таъсир расонда тавонист, таҳқиқотҳои илмӣ педагогӣ низ ба он така менамоянд. Инчунин, омӯзишу баррасии қобилияту лаёқатмандӣ аз тарафи олимони хориҷӣ “Ф. Галтон, Д.И. Фельдхусен: ва дигарон амалӣ гардидаанд”. [40;61, 173;133].

Дар заминаи таҳқиқотҳои илмӣ “А.М. Матюшкин концепсияи лаёқатмандии эчодиро коркард намудааст. Аз тарафи И.С.Кон модели лаёқатмандӣ пешниҳод шудааст. Д.Б. Богоявленская масъалаи лаёқатмандиро дар зерхати назарияи таълимӣ инкишофдиҳанда арзёбӣ намудааст, ки он ба андешаҳои Д.Б. Богоявленская” оид ба робитаи лаёқатмандӣ ва фаъолнокии ақлию зеҳнии бачагон шабоҳат дорад. Дар таҳқиқотҳои номбаргардида қобилият ва лаёқатмандӣ ҳамчун сатҳи баланди рушди тафаккури мантиқӣ баҳодихӣ гардидааст” [105; 12, 79; 132, 16;45].

“А.Г. Маклаков: дар асоси таҳлили таҳқиқотҳои солҳои охир кӯшиш намудааст, қобилиятҳоро дар зерхати зерин тавзеҳ медиҳад:

1. Қобилиятҳои биологӣ, ки ба ҳамаи одамон, ҳайвонҳо хос аст, заминаи онҳоро аломату нишонаҳои модарзодӣ ташкил мекунанд. Вале

аломату нишонаҳои модарзодии инсон аз ҳайвон фарқ мекунад. Онҳо дар одам дар натиҷаи таъсири муҳити ихотакарда, таъсиррасонии мақсадноки кори таълиму тарбиявӣ, азхудкунии таҷрибаи иҷтимоӣ рушд меёбад ва шакл мегирад. Ба монанди қобилияти идрок кардану дар хотир нигоҳдорӣ, нутқронӣ, муошират ва ғайраҳо. Дар заминаи аломату нишонаҳои биологии қобилият дар одам дигар қобилиятҳои махсус инкишоф меёбанд ва шакл мегиранд, ки онҳо ба қобилиятҳои умумӣ ва олию махсуси ақлию зехнӣ чудо карда шудаанд.

2. Ба қобилиятҳои умумӣ ва ба он қобилиятҳои дохил мешаванд, ки пешрафту дастоварди инсонро дар намудҳои гуногуни фаъолиятҳо таъмин менамоянд. Ба монанди қобилияти фикрронӣ, идора карда тавонистани ҳаракати дастҳо, дар хотир нигоҳдорӣ, аз худкунии нутқ ва ғайраҳо, ки дар дараҷаи муайян ва ба ҳамаи одамон хос аст.

3. Қобилиятҳои махсус, ки онҳо қобилияти одамро дар иҷрои тез, махсус, самарабахш ва эҷодиро одам ҳангоми иҷрои дар фаъолиятҳои алоҳида таъмин менамоянд. Ба монанди қобилиятҳои мусиқӣ-бадеӣ, бадеӣ-эҷодкорӣ, математикӣ, забонамӯзӣ ва ғайраҳо. Умумият ва ягонагии қобилиятҳо гувоҳи онанд, ки мавҷудият ва рушди қобилиятҳои умумӣ ва махсус бо ҳам муҳолифат намекунад, балки бо ҳам алоқаманд ва замина барои рушду нумӯи ҳамдигар мегарданд, дар ҷараёни фаъолият бою ғанӣ мегардад.

Дар кӯдакони таҳсилоти томақтабӣ қобилияти барқарор намудани муошират ва ҳамкорӣ, таъсири мутақобила бо одамон қобилияти иҷтимоӣ буда, он дар раванди муошират ва муносибатҳо дар ҷомеа шакл мегирад. Бе нутқ ҳамчун воситаи муошират дар ҷомеа зиндагӣ кардад ғайриимкон аст. Он омилҳои муҳимми иҷтимоишавӣ ва аз мавҷудоти биологӣ гузаштан ба одамӣ- иҷтимоӣ аст.

4. Қобилиятҳои назариявӣ ва амалӣ чудо карда шудаанд.

Қобилиятҳои назариявиро ба назар гиред - инҳо қобилиятҳои фаъолиятҳои мебошанд, ки ба кӯдакон барои ба даст овардани натиҷаҳои баланд кӯмак мерасонанд. Қобилиятҳои гуногуни амалӣ

замонҳои гуногуни инкишоф доранд. Пеш аз ҳама, истеъдодҳо дар соҳаи санъат ва пеш аз ҳама дар мусиқӣ зоҳир мешаванд. Тавре ки маълум аст, кӯдакон дар синни панҷсолагии фаъолтарин инкишофи қобилиятҳои мусиқиро эҳсос мекунанд. Ин ба он вобаста аст, ки дар ин давра хотираи мусиқии кӯдак фаъолона ташаккул меёбад.

5. Қобилиятҳои таълимӣ ва эҷодиро низ ҷудо кардан мумкин аст, ки онҳо чунинанд:

-қобилияти таълимӣ муваффақияти пешравии кӯдакро дар омӯхтан, ёдгирӣ ва азхудкунии фанҳои омӯзишӣ таъмин мегардонад. Бо воситаи онҳо азхудкунии дониш, маҳорату малакаҳои фанӣ пайгирӣ карда мешаванд.

- қобилияти эҷодӣ имконияти кашфиётҳои махсус дар пешрафти илму техника, ҳаёти моддию маънавиро ба миён меорад.

Албата инсоният маҳз бо кашфиёту эҷодкории худ пеш меравад. Ба ӯ дар ин раванд кулли қобилиятҳо дар заминаи азхудкунии дониш маҳорату малакаҳо мададрасон мебошанд. Ҳамаи истеъдодҳои кӯдакон на танҳо барои нашъунамо ва эҷодкорӣ мусоидат мекунанд, балки бо якдигар алоқамандии кавӣ доранд, зеро дар навбати аввал ба фаъолиятҳои онҳо дар чараёни ҳаёт мусоидат хоҳад кард [99;523].

Дар заминаи омӯхтану таҳлил намудани таҳқиқотҳои психологӣ-педагогӣ “Пазухина С.В. ва Г.Н. Абдурахмонов: чунин намудҳои қобилиятнокиро арзёбӣ намудаанд: “1) ақлию зехнӣ; 2) эҷодӣ; 3) академикӣ; 4) бадеӣ-тасвирӣ; 5) мусиқӣ; 6) адабӣ; 7) артистӣ; 8) техникӣ; 9) сарварӣ (лидерӣ, ташкилотчигӣ) 10) варзишӣ”, ки кулли онҳоро ҳангоми фаъолияти касбӣ бояд равшанносии муассисаи таҳсилотӣ ба ҳисоб гирад [133;55].

А.Н.Леонтев муқаррар намудааст, дар баробари ба дунё омадани кӯдак рушди қобилияти мусиқӣ бедор мешавад ва ин метавонад минбаъд асоси ташаккули истеъдоди мусиқӣ ӯ гардад. Агар бо ёрии машқҳои махсус ба кӯдакон фарқ кардани овозҳо, яъне баланд бардоштани

равшани онҳо ёд дода шавад, ин боиси баланд шудани ҳассосии садо мегардад. Дар натиҷа, кӯдакон метавонанд садоҳои баландии гуногун, аз ҷумла овози худро беҳтар фарқ кунанд. [93;251].

Мо нуктаи назари М.Т. Картавсев, дастгири менамоем, ки қобилиятҳои мусиқӣ аллақай дар синни томақтабӣ ташаккул ёфта, якҷанд ҷузъҳои муҳимро дар бар мегиранд:

- садоҳои баланд, оҳанг ва тембр, барои анализатори шунавоӣ қобилияти фарқ кардани онҳо;

- кӯтоҳмуддат ва дарозмуддат ин барои аз худ кардани хотираи мусиқӣ;

- ҳисси ритм - қобилияти эҷодии кӯдакони таҳсилоти томақтабӣ. [67;328].

Масъалаи мазкур ҳатто дар комитет оид ба таҳсилоти Иёлоти Муттаҳидаи Амрико (1972) мавриди муҳокима гардида, истисноди эҷодии ба манфиати ҷомеа арзишманд мавриди қабул доништа шуд.

Онро ҳангоми шинохтани оҳанг, муайян кардани садо мумкин аст.

Барои инкишоф додани тарбияи зебопарастӣ бедор кардани муҳаббат ба мусиқӣ ва завқу рағбати онҳоро бедор намудан вазифаи муаллими мусиқӣ мебошад. Ҳамаи инро ба назар гирифта чунин бояд арзёбӣ намуд:

- воқуниш ба машғулиятҳои мусиқӣ, ки ҳангоми дарки он ба вучуд меояд ва бо эҳсосоти гуногун ҳамроҳӣ мекунад;

- намоишҳои мусиқӣ ва шунавоӣ барои кӯмак ба кӯдакон ҳаракат мекунад, ки мусиқӣ ҷӣ гуна ҳаракат мекунад.

Барои бо овози худ ё дар асбоби мусиқӣ такрор кардани оҳанг, шумо бояд фаҳмед, ки ҷӣ гуна садо дар фазо ҳаракат мекунад. Онҳо метавонанд ба боло, поён ҳаракат кунанд, дар як сатҳ бимонанд ё ҷаҳиш кунанд.

Ин категория чанбаҳои мусиқӣ ва шунавоии хотира ва тасаввуротро дар бар мегирад. Ҳамин тавр, образҳои мусиқӣ-шунавоӣ қобилияте мебошанд, ки Ҳангоми шундан ва такрори асарҳои мусиқӣ зуҳур мекунад. Дараҷаи баланди инкишофи ин қобилият барои хотираи мусиқӣ ва таҳайюли асосӣ хизмат мекунад.

Ҳисси ритмӣ ин ин қобилияти фаъолна ҳис кардани мусиқӣ тавассути ҳаракат, ҳис кардани ритми он ва дақиқ такрор кардани он дар асоси ақсуламали эҳсосӣ мебошад.

Ҷавоби эҳсосӣ ба мусиқӣ метавонад дар ҳама намудҳои фаъолияти мусиқӣ Ҳангоми дарк, иҷро ва эҷоди он инкишоф ёбад. Барои ин шумо бояд мазмуни мусиқиро эҳсос ва дарк кунед, инчунин нисбати мафҳуми суруд тасаввурот дошта бошед.

Гуфтаҳои боло аз он шаҳодат медиҳад, ки аҳамияти инкишоф додани қобилияти мусиқӣ ва эҷодӣ дар кӯдакони синни томақтабӣ таъкид шудааст; ки дар ин давра, ки кӯдакони ба омӯзиш бештар завқ доранд, тавачҷуҳи нокифоя ба таълими мусиқии онҳо метавонад боиси иҷро нашуда мондани истеъдоди эҷодии онҳо гардад. Тадқиқот нишон дод, ки дар муҳити таълимӣ раваншиносон пешниҳоди истифодаи чунин таснифро ҳамчун васила барои дастгирӣ ва кӯмак ба кӯдакони лаёқатманд пешниҳод кардаанд. Ворид шудани раваншинос ба низоми муносири маориф муоина, ташхис ва дастгирии кӯдакони оқилу қобилиятро дар бар мегирад, ки онҳоро метавон ганҷи тиллоии афроди лаёқатманд арзёбӣ кард.

1.2. Хусусияти инкишофи қобилияти мусиқӣ-эҷодии кӯдакони синни томақтабӣ

Назария ва амалияи рушди шахсият ошкор намудааст, ки дар давраҳои синнусолии кӯдакон маҳорату қобилиятҳои мусиқӣ-эҷодие мавҷуданд, ки онҳо зерин таъсиррасонии мақсадноки калонсолон инкишоф меёбанд. Бо истифода аз воситаҳои гуногуни таъсиррасонӣ рушди минбаъдаи нерӯи эҷодӣ таъмин гардида, он ба шаклгирии сифатҳои зеҳниро эҳсосотии кӯдак таъсир мерасонад.

Таҷрибаи таърихии инсоният, таҳқиқотҳои илмии гузаштаю муосир исбот кардаанд, ки одам аз батни модар то охири умр майл ба фаъолияти мусиқӣ дорад, ки маҳз майлу хоҳиш, шавқу рағбат асоси маҳорату қобилиятҳои мусиқиро ташкил медиҳад. Қобилиятҳои асосии мусиқӣ ва эҷодкорӣ дар баъзе кӯдакон дар айёми бачагии барвақт (то 3 - солагӣ) зоҳир мешавад, дар дигарон баъдтар зухур гардида, оҳиста-оҳиста рушд меёбанд.

Масъалаҳои инкишоф додани қобилияти кӯдакон махсусан дар соҳаи эҷодиёти мусиқӣ ва роҳҳои такмили онҳо қайд карда мешавад, ки таълиму тарбияи мусиқӣ, масъалаҳои такмили маҳорати мусиқӣ ва эҷодӣ дар афкори адабӣ ва педагогии мутафаккирони тоҷику форс мавқеи махсусро ишғол мекунанд. Мавқеи мусиқӣ дар ҳаёти инсон, аҳамият ва зарурати он дар ташаккули ҷаҳони маънавии кӯдакон, роҳу усулҳои таълими мусиқӣ, инкишофи мусиқию эҷодӣ аз нуқтаи назари Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ, Абӯалӣ ибни Сино, Унсурола Маоли Кайковус, Абдурахмони Ҷомӣ ва дигарон мавқеи хоса дорад. Масалан; “Абуалӣ Ибни Сино: бо баробари файласуф буданаш, дар бораи масъалаҳои фарҳанги мусиқӣ тавачҷуҳи хоса зоҳир намуда, дар асарҳои; “Рисолатун фи-илм-ал-мусиқӣ”, мавриди таҳлилу баррасӣ додааст. Боби дувоздаҳуми “Китоб-уш-шифо” махсус ба масъалаи назариявии мусиқӣ бахшида шуда, дар китоби худ “Ал - қонун фи-тиб” аҳмияти тарбиявии мусиқӣ, махсусан, сурудҳои алларо махсус таъкид менамояд. Ҷ барои

конеъ гардондани хоҳиши кӯдак ду василаро ба кор бурданро тавсия медиҳад: аввал гаҳвораи ӯро мавзун ҷунбондан, сонӣ то ин ки хобаш барад, алла сароидан. Вобаста ба қобилияташ дар замири кӯдак майлу рағбате ба варзиш ва мусиқӣ ба амал меояд. Аввалин барои ҷисм ва дигаре барои рӯҳ арзишманд аст” [154;300].

Мутафаккири шинохтаи машриқзамин “Ал-Фаробӣ дар асари худ “Китоби бузурги мусиқӣ”: сеҳри мусиқии халқӣ ва таъсири тарбиявии онро дар ҳаёти инсон ва тарбияи ӯ махсус таъкид намудааст.

Асосгузори ширкати (компанияи) SONY дар аввали солҳои 50-ум дар кишвари Чопон “Масару Ибука: дар асари худ «То сесолагӣ ва баъд дер мешавад»-ро («После трех уже поздно») навишта, ғояи таълимдиҳии кӯдакони то сесоларо пешниҳод намуд. Дар як вақт ташкилоти «Омӯзонидани истеъдодҳо»-ро («Обучение талантов») таъсис намуд ва ба он ҳамаи кӯдакистонҳои ба ширкати худ мутааллиқ бударо муттаҳид намуд.

Диққати “Масару Ибукаро: дар аввал на масъалаҳои педагогикаи томактабӣ, психологияи синнусолӣ ба худ ҷалб мекард. Ӯ ҳамчун соҳибкор фаҳмидан мехост, ки чаро дар кишвари Чопон норозигии ҷавонон аз дигаргунӣҳо ба вуҷуд меоянд. Сабаби чунин ҳодисаҳо дар он меканд, ки ҷомеа ба ҷавонон, барои истифодабарӣ ва инкишофдиҳии қобилияту истеъдодҳои онҳо имконият намедиҳад. Масару Ибука дар аввал таҷрибаи кори таълиму тарбиявии университетҳои кишвари Чопонро омӯхт ва ба хулосае омад, ки донишҷӯёни университетҳо мувофиқи талабот ба фаъолияти касбӣ омода намекунанд, талабаҳо мактаб вайрон мекунад, барои дар кӯдакистон кӯдакони аз нав тарбия намудан аллақай дер шудааст ва ба худ савол дод: Чӣ бояд кард?” [102;14].

Дар ҳамон солҳо оид ба методи омӯзонидани навохтани асбоби мусиқии скрипка, ки доктор “Ишичи Сузуки: пешниҳод намуда буд, баҳсу мунозираҳо авҷ гирифта буданд. Мувофиқи пешниҳоди ӯ ҳамаи

кӯдаконро ба навохтани асбоби мусиқӣ, аз ҷумла, скрипка раҳнамуд кардан имконпазир аст.

Принсипи асосии ин методро ташкил мекард:

- модоме ки кӯдак нутқи атрофиёнро шунида ва онро аз худ карда метавонад, ӯ оҳанги мусиқиро низ шунида бояд навохтанро аз худ намояд. Нутқи инсон нутқи садодиҳанда аст ва кӯдак онро бо узви шунавоӣ мешунавад, сипас дар хотир нигоҳ медорад. ӯ оҳанги мусиқиро низ мешунавад ва дар хотир нигоҳ медорад;

- агар калонсол оҳанги мусиқиро якчанд маротиба такрор намояд, кӯдак чӣ тавре ки калимаҳои лафзи модариро дар хотир нигоҳ дошта метавонад, оҳанги мусиқиро низ ҳамон тавр дар хотир нигоҳ медорад:

- ба мо дар бораи он ки кӯдак қобилияти мусиқомузӣ дорад ё не муҳокимаронӣ кардан шарт нест, чунки мо на барои дар оянда лингвист (илм дар бораи маънои калимаҳо) шудани ӯ, лафзи модариро меомӯзонем, фақат муҳим он аст, ки нишонаҳои қобилиятҳои кӯдакро рушд диҳем» [175;134].

«Ишичи Сузуки: дар иҷрои амали омӯзонидани нутқ, мусиқӣ муҳимияти таъмин намудани шароитҳои омӯзишӣ дар муҳити ихотакарда, кӯшишу ғайрат ва кори мунтазами таъсиррасонӣ ба раванди ёдгирии кӯдакро дар назар дорад. Масари Ибукӣ дар ҳаёту фаъолияти худ сараввал аз таҷрибаи Исичи Сузукиро омӯхта бохабар шуд, сипас онро на барои таҷрибаи ташаккули истеъдоди мусиқӣ, балки дар маҷмӯъ дар тарбия ва рушди қобилиятҳои ақлӣ ва зеҳнии кӯдакони таҳсилоти томактабӣ барои истифода бурдан, пешниҳод намуд: «Кӯдакон аз рузи таввалуд боистеъдод ва беистеъдод таввалуд намешаванд. Ҳар як кӯдак аз рӯзи тавалуд то сесолагӣ чун Леонардо да Винчи истеъдоднок аст ва ба донистагирию азхудкунии донишҳо талабот дорад. Донишро чун обкашак ба худ чаббида мегирад. Агар то сесолагӣ пойдевори устувору қавӣ гузошта нашуда бошад, минбаъд ба кӯдак омӯзонидани он кори бефоида аст. Ин амал монанди он аст, ки дар компютери баду кухна кор

карда истода, натиҷаи хубро интизор шудан ғайриимкон мебошад» [103;12].

Усули мушоҳидаҳо ва сӯҳбатҳо бо мураббихо, муаллимон ва падару модарон нишон медиҳанд, ки на ҳамаи кӯдакони таҳсилоти томактабӣ ба мусиқӣ шавқу рағбат зоҳир мекунанд. Бо вучуди ин, аллакай дар синни томактабӣ аломатҳо ва зухуроти аввалини эҷодиёти мусиқиро мушоҳида кардан мумкин аст.

Дар аввал шавқу рағбат ва маҳорату қобилияти мусиқӣ-эҷодкории кӯдак зери таъсири омилҳои иҷтимоӣ, генетикӣ, афзудани маромнокӣ метавонад зудтар ва ё дертар зухур гардад ва инкишоф ёбад.

Тӯҳфаи асосӣ адабиёти омӯхтаи “Б.М. Теплов, А.Г. Ковалев, М.А.Михайлова: ва дигарон ва дигарон, чунин хулоса баровардаанд, ки “Фаровонии мусиқӣ як қисми фаровонии мебошанд, ки дар бозӣ мусиқии рушд мекунад. “Б.М. Теплов: чунин иброз менамояд, ки фаъолияти қобилияти мусиқӣ, аз қабилӣ ҷавобгӯии эҳсосоти ҳаяҷон ба мусиқӣ, бо тасвири мусиқӣ ва шунавоӣ фаъолият мекунанд. Барои он ки эҷодиёти кӯдакони таҳсилоти томактабӣ пурмазмун, фаъол ва бо эҳсосот бошад, роҳбари мусиқиро мебояд, ки дар машғулиятҳо лаҳзаҳои бозиро истифода барад. Бозӣ барои ташаккули маҳорати корҳои эҷодӣ, ки ба талаботи таълимӣ мувофиқанд, асос хоҳанд шуд.

Усул ва шаклҳои корро истифода бурдан зарур аст, ки барои эҷодкорӣ фазо фароҳам оварда, шавқу рағбати кӯдакони таҳсилоти томактабиро бедор кунанд. Бояд роҳҳои ворид намудани унсурҳои эҷодӣ дар намудҳои гуногуни фаъолияти мусиқии кӯдакони синни томактабӣ ҷустуҷӯ карда шавад. Дар асоси мавзӯи дарс бозихоро гуногунранг кардан ва байни намудҳои гуногуни фаъолияти мусиқӣ ва бозихоро робитаи мантиқӣ барқарор кардан лозим аст. [167;14, 71;42, 117;8].

Дар таҳқиқотҳои психологӣ роҳу усулҳои муайянсозии қобилияти истеъдоди кӯдакон мавриди истифодабарӣ қарор гирифтаанд. Дар кӯдакони соҳибистеъдод фаъолнокӣ, шавқу рағбати махсус дар

фаъолиятҳо зухур мегардад, ки онҳо ифодагари ин ё он намуди қобилият мебошанд.

Бояд қайд кард, ки қобилияти эҷодӣ-суханварии кӯдак дар давраи томактабӣ ба фаъолияти азхудкунии лафзи модарӣ, нутқи шифоҳӣ асос ёфта, он дар зерхати азхудкунии тарзи дурусти талаффузи овозҳои кӯдакон ва риояи меёри адабии суханронӣ); луғатомӯзӣ (бой гардидани захираи луғавӣ, фаҳмидани мазмуни калимаю ибораҳо ва дар нутқи фаъол истифодабарии онҳо); услуби баёни фикр дар нутқи мураттаби гуфтугӯӣ ва монологӣ; таҳия ва нақл намудани мазмуни ҳикояву афсонаҳо, аз ёд хондани шеър; ибрази андеша ва мазмуни матнҳои адабӣ бо риояи қоидаи синтаксисӣ (ташаккулёбии сохти грамматикӣ ва нутқи адабӣ) ифода мегардад.

Ба кӯдакони соҳибистеъдод имконияти тез ва ба таври махсус иҷро намудани вазифаҳои маърифатӣ ва эҷодӣ хос аст. Доштани тасаввуроти амиқ, тафаккури махсуси эҷодӣ, дарёфти роҳу усулҳои табиӣ, ҳалли масъалаҳои гуногуни фикрӣ имконпазир мегардад. Дар кӯдакон имкониятҳо ва истеъдоди ақлию зеҳнӣ вобаста ба рушди тафаккури аёнӣ-амалӣ ва ҳаёл шакл мегирад ва дар раванди он қобилияти амсиласозӣ ба вуҷуд меояд. Ҳангоми дар фикри худ сохтани нақшаи бозӣ кашидани расм, сохтани тарҳи бино (бозии сохтмонӣ), нақл кардани образи қаҳрамонони афсонаҳо кӯдак ба тасаввуроти худ така менамояд.

Қобилияту истеъдоди ақлию зеҳнии кӯдакон зиёдтар дар инкишофи нутқ, дар хотир нигоҳ доштани теъдоди зиёди мазмуни афсонаҳо, шеърҳо, иҷрои амалҳои фикрӣ, рушди тафаккури образноки мантиқӣ, ҳаёлу таҳаюлотӣ эҷодӣ ва ғайраҳо зоҳир мегарданд. Барои таҳлили қобилияту истеъдоди онҳо дар психология методикаи зиёди таҳлилии махсус коркард карда шуда дар таҳқиқот истифода бурда шуд. Маълум аст, ки тестҳо барои муайянсозии имкониятҳои ақлию зеҳни кӯдакон аз тарафи равоншиноси фаронсавӣ бори аввал “А. Бине: таҳия карда шуданд. Минбаъд тестҳои ақлию зеҳнӣ аз тарафи Л.Н.Галигузова,

К.В.Тарасова, таҳия карда шуданд, ки онҳо ба муайянсозии малакаҳои маърифатӣ; таҳлили идрокӣ, қобилияти ҳисобкунӣ, хотира қобилияти вербалӣ (нутқронӣ) ва идроки фазоӣ, тафаккури индуктивӣ ва дедуктивӣ мусоидат менамуданд. Дар солҳои 60-70 асри ХХ назарияи бисёрзеҳнии Говард Гарднер дар муайянсозии қобилияту истеъдодмандии инсон ба миён омад: [19;125, 39;87, 165;128, 43;55-56].

Б.М. Теплов таъкид менамояд, ки “шароити (шарти) асосие, ки барои эҷодиёти кӯдакон таъмин намудан лозим аст, ин таъмин намудани самимият дар муоширату муносибат аст. Маҳз ҳамин шароити самимият талаботро ба эҷодкорӣ, ки дар кӯдак мустақилона аз талаботҳои ботинии ӯ бармеояд, қонеъ мегардонад ва зарурияти ҳавасмандгардонии мақсадноки педагогиро аз байн мебардорад” [167;19]. Агар мо кӯдакро ба эҷодкорӣ маҷбур намоем, маромнокии моддию маънавиро пешниҳод нанамоем, арзиши табиӣ маҳорату қобилияти эҷодкории ӯ аз байн меравад.

“В.А.Левин: таъкид менамояд, ки кӯдакон худ табиати соҳибистеъдоду қобилиятманд шудан доранд, чунки “эҷодиёт” ба таври табиӣ ба таври стихиявӣ ба вучуд меояд. Шеърро тасвирҳо, шаклҳои (фигураҳои) аз пластилин сохташуда, сохтмонҳои аз регу кубикҳо офаридаи кӯдакон натиҷаи фаъолияти бозикунии онҳо чун фаъолияти инсонӣ маромнокии худро дорад. Маҳз дар бозикунӣ кӯдак зерӣ таъсири эҳсосоту тасаввуротҳои худ имконият, маҳорату нишонаҳои қобилиятнокиро арзёбӣ менамояд. Шояд эҷодкории кӯдак дар чараёни бозикунӣ арзишмандии адабию бадеиро пайдо накунад, вале он олами ботинӣ, шавқу рағбати ӯро ифода менамояд” [92;26].

Ба андешаи С.Л. Рубинштейн: “раванди инкишофи қобилиятҳо дар одам ин раванди инкишофи инсон аст. Аз тарафи одам азхудкунии дониш ва тарзи иҷрои амалҳо замина, шарти ботинии дараҷаи муайяни инкишофи ақлӣ ва қобилиятҳои фикрии вай аст” [149;122]. Агар ба андешаи С.Л. Рубинштейн навишта буд: «Ташаккули эҳсосот ва дарки бошууронаи мусиқӣ, инчунин муносибат ба эҳсосоти мусбӣ ҳангоми

дарк кардани он боиси пайдо шудани майлу хоҳиши шунидани мусиқӣ, махсусан шоҳасарҳои санъат, рағбати машғул шудан ба фаъолияти эҷодӣ ба амал меоваранд Назарияи А.Н.Леонтев бошад, дар тавзеҳи қобилиятҳо бояд ба нуқтаи зерин таъя намуд: “ҳангоми муайян кардани қобилиятҳо чунин сифатҳои индивидро ба ҳисоб гирифта лозим аст, ки кулли онҳо барои иҷрои фаъолиятҳои муайян мусоидат менамоянд. Чунин сифатҳоро бояд дар назар дошт, ки онҳо бо таври онтогенетикӣ (мансуб бо онтогенез) дар ҳуди фаъолиятҳо арзи вучуд доранд ва табиатан ба муҳити берунӣ вобаста мебошанд. [94;85].

Чунин нуқтаи назарро ба ҳисоб гирифта олимони мавҷудият ва рушди қобилиятро дар соҳаи мусиқӣ “(Б.М.Теплов): математика (В.А.Крутетский) расмкашӣ, (Г.В.Быкова), химия (Д.А.Энштейн) ва дигарон ҳамчун сифати шахсияти исбот намуданд”. [166;334, 82;176, 21;82, 197;135-137].

Масалан, “муҳаққиқ И.Я.Зимняя: чунин ҷузъҳои таркибии қобилияти адабӣ-эҷодиро ба гурӯҳҳо ҷудо намудааст.

- 1) осебпазирӣ (таъсирбахшӣ);
- 2) фаъолию, шоирию, хушёрӣ;
- 3) Хотираи хуби бинӯй ва нутқӣ-мантикӣ;
- 4). Қобилияти эҷод намудани образҳо;
- 5). Суръати тези ба вучуд омадани ҳолати ҳамдардӣ;
- 6). Боигарии луғавӣ ва ассотсиатсияҳоро бо калимаю ибораҳо тасвир кардан” [62;146-147].

Аз чунин ҷузъҳои таркибӣ иборат будани қобилият аз он далолат мекунад, ки дар шаклгирии он сифатҳои шахсиятии инсон таъсирпазир буда, дар як вақт таассуротҳо, ба ҳолатҳои психикӣ алоқаманд мебошад.

Фаъолияти мусиқӣ -эҷодии кӯдакон ба худ хусусиятҳои хос дорад, чунки дарки мусиқӣ, фаҳмидан ва айнан такрор кардани он ба синну сол ва инкишофи асабу - психикии онҳо алоқаманд аст. Идроки мусиқӣ дар шунидан, фаҳмидан ва ҳаловат бурдан зухур мегардад. Он дар заминаи

эҳсосот ба вучуд омада, ба инкишофи ақлу фаросат, зехну заковатмандӣ мусоидат менамояд. Бинобар ин, фаъолияти мусиқӣ низ як шакли фаъолияти маърифатӣ буда, он ба азхудкунии ҳаҷми муайяни донишҳо, таасуроту тасаввуротҳо бо воситаи шунидан мусоидат мекунад.

Сатҳи иҷтимоии идроки мусиқӣ тибқи дараҷаи азхудкунии образҳои мусиқӣ муайян карда мешаванд. Ба ин раванд роҳёфти иҷтимоӣ муҳим аст, то:

а) нақши мусиқӣ дар ҳаёти кӯдак чун шахсияти арзишманду аъзои ҷомеа дар якҷоягӣ муайян карда шавад;

б) мусиқӣ барои иҷтимоишавии кӯдак мусоидат намояд:

в) мусиқӣ замина барои эҷодкорӣ ва рушди зехну қобилият гардад.

Сарчашмаҳои илмӣ моро водор намуданд, ки қобилияти эҷодӣ ҳамчун маҷмӯи се меъёрҳои ба ҳам алоқаманд муайян карда мешавад. Ба ин меъёрҳо дохил мешаванд:

1) инкишофи соҳаи эҳсосоти кӯдакон дар чараёни фаъолияти мусиқӣ ва бозӣ инчунин имконияти эҷодии кӯдакон дар асарҳои аслии мусиқӣ ва мустақкам намудани муносибатҳои байнишахсӣ дар эҷодиёти гурӯҳ, экспрессия дар имову ишораҳо, дар ифодаҳои рӯй, дар пантомима, дар интонасияи овозӣ, доштани доираи эҳсосоти гуногун ва нақши бозигарии тасвир, ки дар қобилиятҳои мусиқӣ ва эҷодӣ ифода меёбанд;

2) инкишофи муносибатҳои байнишахсӣ дар кӯдакони таҳсилоти томактабӣ дар эҷодиёти коллективӣ дар хайрхоҳӣ, ошкорбаёнӣ, хоҳиши бо кӯдакон будан, бо воситаи бозӣ бадеахонӣ, малакаи муошират кардан бо калонсолон ва кӯдакони таҳсилоти томактабӣ мувофиқи синну сол, дар ороиш ва иҷрои эҷодкоронаи импровизатсияҳои пластикӣ ва интонасия-нутқ зоҳир мешавад;

3) инкишофи эҷодии кӯдакон дар даврони мусиқии ибтидоӣ дар хусусиятҳои сершумор ва аз ҷиҳати раванӣ равшангардидаи тасвири мусиқии ба вазифаи бозӣ дохилшуда, доштани садо, баланд шунидани ритмӣ ва тембрӣ, интонасияи хати оҳанг, садои табиӣ зоҳир мешавад.

Маълум аст, ки кӯдак ҳанӯз дар айёми тифлӣ садою овозҳои гирду атрофро шунида, бо тағйир додани руҳия ва ҳолати эҳсосоти худ, ба он аксуламали ҷавобӣ мегардонад, ба оҳанги мусиқӣ таваҷҷуҳ зоҳир намуда, онро бодикқат гӯш мекунад, ҳолати қаноатмандии худро ҳангоми бедорӣ бо баровардани овозҳои ифодакунандаи болидаруҳию хушҳолӣ зоҳир менамояд, бо овози меҳрубонаю навозишкорунаи модар тақлид мекунад, худро дар ин замина барои ташаккули рушду нумуи мусиқӣ кушиш мекунанд ва онро фаҳмида мегиранд. Сипас дар зери оҳанги мусиқӣ рақси мунаввар ба монанди дасту пойи худро ба ҳаракат мебароранд ва кӯшиш мекунанд, ки дар ҷараёни фаъолияти худ таҳти мусиқӣ ширкат варзанд. Инчунин оҳангҳои садоҳои ҳархелаи мусиқиро ба монанди шӯҳ, бо тамкин, ором ва тез), суръату сифати онҳо муносибати интихобӣ барқарор намояд. Ба монанди ором шудан, ба ҳаяҷон омадан, бозӣ кардан, майлу рағбати муошираткунӣ барқарор намудан ва ғайраҳо.

Робитаи мутақобилаи кӯдакро бо мусиқӣ дар солҳои аввали ҳаёт мусиқӣ-ашёи ҳисобидан мумкин аст. Дар ин давра таваҷҷуҳи ӯро бештар ашё ва бозичаҳои рангаи садодиханда ба худ ҷалб менамоянд ва кӯдак кӯшиш мекунад онҳоро ба даст гирад, тела диҳад, ҳаво диҳад ва дигар амалҳоро иҷро намояд. Аз ҳаракатдиҳию садобарории ашёҳо, бозичаҳо, шунидани оҳангу навоҳои мусиқӣ ҳаловат бурда оҳиста-оҳиста ба иҷрои фаъолияти нав-фаъолияти мусиқӣ-бозикунӣ ворид мегардад, муносибатҳои нави иҷтимоӣ бо ашё, бозичаҳои садодихандаю мусиқӣ барқарор созад. [109;422].

Иҷрои ин амалҳо ба сарчашмаи бою ғанигардони ҳамкориҳои эмотсионалӣ, ҳамдигарфаҳмӣ, муоширату мубодилаи ҳиссиёту робитаҳои наву фарахбахш мубаддал мегардад. Минбаъд мазмуни бозихо мураккаб шуда, замина барои бозихои нақшофарии эҷодӣ бошад.

Дар давраи таҳсилоти томактабӣ яъне 3-7 солагӣ фаъолияти мусиқӣ- бадеӣ шакл мегирад. Барои кӯдак дар ин давра на танҳо раванди

бозӣ, балки сифату натиҷаи бозикунӣ зери оҳанги мусиқӣ арзишманд аст.

Соҳиб шудан ба таҷрибаи эмотсионалӣ ба ӯ имконият медиҳад ҳиссиёту эмотсияҳои махсусро аз сар гузаронида, ба фаъолияти мусиқӣ-бадеӣ ва эҷодии худ баҳо диҳад, аз ҷониби ҳамсолон ва калонсолон баҳои мусбӣ гирад, қувват ва имкониятҳои шахсии худро барои эҷодкорӣ истифода бурда, дар як давраи муайян онро такмил ва тағир диҳад.

Кӯдакони синни томақтабӣ на танҳо қобилияти мусиқӣ ва эҷодиро инкишоф медиҳанд, балки малакаҳои мушоҳидакорӣ, хотираро такмил медиҳанд, тафаккур ва тасаввуротро васеъ мегардонанд. Ин синну сол, хусусиятҳои хоси кӯдакони дорад: ҷавобгӯии эмотсионалӣ, диққатнокӣ ба вазифаҳои ҳаяҷонбахш ва эҷодӣ, бо шиддати тафаккур ташаккул дода мешавад. Бинобар ин ба кӯдакони таҳсилоти томақтабӣ омӯхтан шуда, нисбат ба асарҳои мусиқӣ шавқу рағбати кӯдакон бедор мешаванд.

Ба кӯдакони таҳсилоти томақтабӣ эҷодкорӣ омӯзонидани мешавад ва фаъолияти ботинияшон инкишоф дода мешавад. Мусиқӣ аз рӯи хосиятҳои худ метавонад ба рушди ҳаёлот, ки асоси эҷодиёт, фаъолони таъсир расонад.

Азхуд кардани фаъолияти мусиқӣ-эҷодӣ ба кӯдакони таҳсилоти томақтабӣ имконият медиҳад, ки сазовори эҳтирому эътироф гардад. Мушоҳидаҳо нишон медиҳад, ки кӯдакони 5-7 сола на танҳо асрҳои мусиқиро гӯш мекунанду ба онҳо баҳо дода метавонанд, балки атрофи масъала муҳокимаронӣ менамоянд, муаллифони оҳангу суруд, иҷрокунандани рақсу бозиҳоро дар хотир нигоҳ медорад.

Дар илми муосир ва таҷрибаи таълиму тарбиявӣ оид ба вучуд омадан, рушд ва такмилу амалӣ гардондани қобилияту истеъдод дар раванди фаъолиятҳо баҳсу мунозираҳои доманадору печида роҷеъ ба аломатҳо, нишонаҳо, осори аввалини қобилиятмандии кӯдакон арзи вучуд доранд. Аломату нишонаҳо чун заминаи табиӣ қобилият эътироф

гардида, хусусиятҳои анатомӣ-физиологии системаи асаб ва фаъолияти майнаи одамро ташкил намуда, асоси табиӣ рушди қобилиятро таъмин мегардонад. Лекин дақиқ карда нашудааст, ки ин аломатҳо нишонаҳои табиӣ қобилият, хусусияти системаи асаб аст ва ё махсус моил будан ба рушди қобилиятҳо мебошад. Дар кӯдакон аломату нишонаҳои қобилияти асосии табиӣдошта махсусияти ба худ хос надорад ва нисбати мазмун ва шаклҳои фаъолиятҳои амиқ муҳим доништа нашудаанд.

Дар як вақт аломату нишонаҳои табиӣ қобилиятро нисбати рушди онҳо бетафовут ҳисобидан мумкин нест. Аломату нишонаҳои фардии қобилият то андозае интихобӣ ва даҳлатнақунанда нисбати намуди фаъолиятҳо мебошанд. Маълумотҳои амиқи илмӣ оид ба аломату нишонаҳои қобилият дар таҳқиқотҳои психологии мактаби “Б. М. Теплов: ба миён омаданд. Ҳангоми омӯхтани хусусиятҳои модарзодии системаи асаб ва аҳамияти онҳо дар фарқияти фардӣ-психологии қобилияти бачаҳо арзёбӣ гардиданд” [167;235].

Муסיқӣ хусусияти шахсиятест, ки аз ҷиҳати таърихӣ кӯдакони таҳсилоти томактабӣ тадричан бо садоҳои нутқи худ, табиат, хосиятҳои гуногун баландӣ, давомноқӣ фарқ мекунанд. Дар асоси он аввалин тасвирҳои бадеӣ ба вучуд омада, услубҳои муסיқӣ ташаккул меёбанд. Кӯдак бо гузашти солҳо қобилияти дарқи муסיқӣ, эҷод ва иҷро кардани он мегардад. Мутаассифона, аксари волидайн дар бораи қобилияти муסיқии фарзандонашон иштибоҳ хулоса мебароранд, ки дар натиҷа онҳо робитаи зич бо ҳунар ва олами зебоиро ҳис намекунанд. Ин онҳоро аз имконияти фаъолона инкишоф додани олами маънавӣ ва нерӯи эҷодии кӯдакони синни томактабӣ маҳрум мекунад.

Муסיқӣ аз рӯи ақидаи “Б.М. Теплова: ҷузъи истеъдоде мебошад, ки барои машғул шудан ба ҳама намудҳои фаъолияти муסיқӣ зарур аст. Хусусияти асосии ин қобилияти ҷавобгарии эҳсос ба муסיқӣ ва дарк кардани он ҳамчун ифодаи мундариҷаи муайян мебошад. Инҳо ба ҳаракатҳои муסיқӣ ва ритмикӣ, ки барои шунаванда аз ҷиҳати равонӣ

таъсир мерасонанд. Аз ин рӯ, ягонагии ҷонибҳои эҳсосӣ ва шунавоии мусиқӣ зарур аст.

Б.М. Теплов се қобилияти асосии мусиқиро, ки ӯ аз равшанос ва роҳбари мусиқии машҳур К.Сишор гирифтааст, муайян мекунад: Ҳисси модарзодӣ ин таҷрибаи эҳсосоти ҳаяҷон қобилияти эҳсосотӣ мебошад. Дар ҳақиқат, дар эҳсоси модарзодӣ, ягонагии паҳлӯҳои эҳсосотӣ ва шунавоии мусиқӣ зоҳир мешавад. Ҳисси аҷиб ҳангоми дарки мусиқӣ ҳамчун таҷрибаи эҳсосӣ, "дарки ҳис" зоҳир мешавад. Теплов Б.М. онро "чӯзи идрок, ҳисси гӯш барои мусиқӣ" меномад" [167;163].

Бояд қайд кард, ки маҳорату қобилият бунёди ғояҳои нав, амалӣ гардондани онҳо, дурравӣ аз қолабҳои анъанавӣ, ҳалли мушкилоту иҷрои тези супоришҳо, мустақилна ва саривақтӣ бартаарафсозии масъалаҳои аз тарафи одам тезхуш, соҳиби нерӯи ақлию-зеҳнии қавӣ чун шахсияти креативӣ таҳқиқ ва пойбарҷо шуда истодааст.

Дар омӯзиши психологию педагогӣ "(В. Д. Шадриков, Е. С. Жукова): мо таҷрибаи амалии оилаҳои рассомон, бастакорон ва дигар одамони эҷодкорро дар бобати ҷалб намудани кӯдакон ба расмкашӣ, эҷодӣ мусиқӣ ва сурудхонӣ, маҳорати бадеӣ ва нутқ якҷоя бо падару модари онҳо мебинем.

Чунин раванд на танҳо ба омилҳои ирсӣ, балки ба муҳити ихотакарда алоқаманд мебошад, ки дар он кӯдакон донишу тасаввуротро сайқал дода, фаъолияти эҷодии худро такмил медиҳанд". [186; 7-21, 56;16].

Дар ҷараёни таҳқиқотии мо мафҳуми эҷодиёт "эҷодкорӣ", "эҷодӣ", "эҷод намудан" - дар фаъолияти мусиқӣ ва бозикунӣ хеле муҳим аст.

Марҳилаҳои инкишофи эҷодиёти мусиқии кӯдаконро метавон ба марҳилаҳои зерин тақсим кард:

Марҳилаи 1. Зухуроти ибтидоии фаъолияти эҷодии кӯдак, ки дар хоҳиши эҷод кардани чизи нав, инкишоф ё тағир додани чизи мавҷуда зоҳир мешавад.

Марҳилаи 2. Азхуд кардани усулҳои фаъолияти эҷодӣ ва ҷустуҷӯи роҳҳои ҳалли масъалаҳои эҷодӣ.

Марҳилаи 3. Фаъолияти мустақилонаи эҷодии кӯдакон, аз ҷумла эҷоди оҳангҳо ва композитсияҳои рақсӣ дар ҳаёти ҳаррӯза.

Барои ба муваффақиятҳо ноил шудан ба фаъолияти эҷодии ин кӯдакон аз қобилияти истеъдод, ҳиссиёту ва лаззати онҳо таъсир мерасонад ва тавассути санъати мусиқӣ, инчунин равшанӣ ва ифодаи оҳанг он иҷро карда мешавад.

Ин малакаҳо одатан дар кӯдакон дар синни калони томақтабтӣ ташаккул меёбанд, аммо инкишофи онҳо бояд хеле пештар бо истифода аз супоришҳои махсуси эҷодӣ барои кӯдакон оғоз шавад. (номи худро хонед ва ғ.). Бояд гуфт, ки дар илм ва таҷрибаи ҳаётӣ эҷодкорӣ ҳамчун фаъолият шарҳ дода мешавад, ки ба эҷод ва рушди арзишҳои моддию маънавӣ нигаронида шудааст.

Вақте ки мо натиҷагирӣ аз фаъолияти эҷодии кӯдакон меҷӯем, шояд шубҳае пайдо гардад, ки тибқи он кадом натиҷаи моддию маънавию интизор шудан мумкин аст. Ба андешаи “Л.С. Виготский: дар он ҷое, ки инсон ҳаёл менамояд, тағйир медиҳад, аз одатҳо даст кашида, заррае бошад ҳам навгониро барои худ ва дигарон бунёд месозад, эҷодкорӣ зоҳир мегардад” [32;23]

Зимни таҳлилу баррасии таҳқиқотҳои илмии психологӣ-педагогӣ “(Б.М. Теплов, Л.С. Виготский, А.А. Ветлугина ва дигарон): зимни таҳқиқоти худ мафҳуми эҷодкорӣ ба чунин гурӯҳҳо ҷудо намудааст:

1.Зухуроти иҷрои махсуси амалҳо дар намудҳои гуногуни фаъолиятҳо.

2.Фаъолияти мақсаднок оид ба муайян кардан ва бартараф сохтани мушкилоту зиддиятҳо.

3.Мустақилият дар баён намудан ва амалисозӣ, пешниҳоди ғоя ва андешаҳои шахсӣ.

4. Фаъолияти мақсадноку арзишманди дорои аҳмияти иҷтимоӣ, ки дар он маҷмуи амалҳо бо тезӣ, бошуурона ва фаъолна иҷро карда мешаванд” [166;14, 32;38, 28;233].

Маълум аст, ки инсон махсусан, кӯдакону наврасон дар фаъолияти худ ба лаҳзаҳои ҳаловатбахшу таасуротҳои эҳсосӣ зиёдтар талаботдоранд. Қисму руҳи онҳо дар рушду камолёбӣ қарор дорад. Қонён гардондани ин ниёзмандӣ ба кӯдакон на танҳо ҳаловатбахш аст, инчунин воситаи муҳимми муайянкунии қобилиятнокӣ, лаёқатмандии онҳо дар роҳи эҷодкорӣ дар фаъолиятҳои мусиқӣ (шунидану дарк намудани оҳанги мусиқӣ, садои асбобҳои мусиқӣ ва оҳангу услуби истифодаи асбобҳои мусиқӣ, хондани суруд, тақлид ба муаллим, рақсидан ва такрор кардани ҳаракатҳо, омӯхтани оҳангу асарҳои бачагона ва ғайраҳо), ба инкишоф ва қобилияти мусиқӣ, эҷодкорӣ мусоидат мекунад.

Албатта, ба шахсияти кӯдаки синни томақтабӣ мо мафҳумҳои “оҳангсоз”; “сароянда, ҳунарманди, эҷодкор”-ро мутлақо мутааллиқ наметавонем. Чунки ҳоло ӯ соҳиб ё худ муаллифи эҷод кардани асарҳои мусиқию сахнавӣ, ашёву неъматҳои арзандаи моддӣ нест ва кӯшишу ғайрат накардааст. Вай фақат дар заминаи дарку тақлидкорӣ маҳорату қобилияти эҷодкории худро на танҳо дар санъати мусиқӣ, балки дар расомӣ, суробсозӣ, таҳти роҳбарии роҳбари мусиқӣ, мураббия ва калонсолон инкишоф ва ташаккул дода мешавад.

Фаъолияти эҷодкорӣ фаъолиятест, ки амалу ҳолатҳои тозаеро ба вучуд меоварад ё мушоҳидаи онҳо иртиботҳои тозаеро дар тафаккур ва ёдгирӣ мумкин месозад. Арзишмандии қобилияти эҷодкорӣ дар мусиқӣ аз он бармеояд, ки он санъатест, ки ҳақиқатро дар асарҳои бадеии овозӣ инъикос мекунад.

Роҷеъ ба қобилияти мусиқии модарзодӣ, махсусан дар соҳаи эҷодиёти мусиқӣ -адабӣ низ далелҳои раднопазирро дар адабиётҳои илмӣ оварда шуданд. Масалан, таъкид гардидааст, ки дар оилаи оҳангсози олмон “Бах: қобилияти мусиқӣ ҳанӯз дар соли 1550 ифшо

шуда буд, ки асосгузори он соҳиби дӯкони нонфурушӣ, сарвари хонавода нонпаз И.С. Бах буд. Ин далел дар асари Т. Рибо “Наследованность душевных светов” (Хислатҳои меросии руҳӣ): ифода гардидааст. Ӯ таъкид менамояд, ки нонвой И.С. Бах ду писар дошт ва баъди кор вақти худро ба мусиқӣ ва суруд мебахшид. Минбаъд онҳо сулолаи оҳангсозони худро дар давоми ду аср дар Германия идома доданд. Дар хонаводаи И.С. Бах зиёда аз 60 нафар оҳангсозон ба воя расидаанд, ки 20 нафари онҳо шахсони шинохтаи ҷаҳонӣ гардидаанд” [148; 592].

Инчунин муайян карда шудааст, ки бибикалони Л.Н. Толстой – Олга: Трубетская ва бибикалони А.С. Пушкин - Евдокия Трубетская хоҳарон буданд. Ақидае вучуд дорад, ки шояд аломату нишонаҳои қобилияти эҷодию адабии онҳо зиёдтар тибқи хешовандон аз тарафи модарӣ ба Д.Н. Толстой ва А.С. Пушкин” гузашта бошанд.

“Р. С. Немов: таъкид менамояд, ки ташаккули қобилиятҳои махсус дар синни томактабӣ фаъолона оғоз мегардад. Яке аз қобилиятҳои махсус, ки ҳанӯз аз айёми кудакӣ зохир мегарданд ва рушд меёбанд ин қобилияти мусиқӣ мебошад, ки он тавачҷуҳи олимони шинохтаи соҳаи тиб, психология ва педагогикаро бо таври ҷиддӣ ба худ ҷалб менамояд. Аз нигоҳи тиббӣ ба вучуд омадан, зухурот ва шаклгирии қобилияти мусиқӣ ба фаъолияти узвҳои шунавоӣ ва хотираи мусиқӣ зич алоқаманд аст. Баъди ба дунё омадани кӯдак дар ӯ ҳассосияти узвҳои шунавоӣ ба дарку дар хотир нигоҳдории овозу садоҳои гирду атроф зиёд мегардад. Бо ёрии машқҳои махсус ба кӯдак омӯзонидану дар хотир нигоҳ доштани садоҳо имконият медиҳад, ки ҳассосияти узвҳои шунавоӣ зиёд мешавад, хотираи мусиқӣ беҳтар мешавад ва минбаъд ӯ садоҳоро мешунавад ва аз онҳо лаззат мебарад, ҳассосияти худро такмил медиҳад”. [127;216].

Инчунин асосияти узвҳои шунавоӣ зиёд мешавад, хотираи мусиқӣ беҳтар мешавад ва минбаъд ӯ садоҳоро мешунавад ва аз онҳо лаззат мебарад, ҳассосияти худро инкишоф медиҳад.

Тамоми қобилиятҳои мусиқӣ зери мафҳуми “мусиқӣ” муттаҳид мегарданд, ки тибқи пешниҳоди “М. Т. Картавсева: маҳорату қобилияти “мусиқӣ маҷмуи қобилиятҳост, дар заминаи майлҳои фикрӣ дар фаъолияти мусиқӣ ташаккул ёфтаанд ва барои бомуваффақият тадбиқ намудан зарур мебошанд”. Инчунин ба ақидаи ӯ кори баланд бардоштани сатҳи рушди қобилияти мусиқӣ ва эҷодии кӯдакони таҳсилоти томақтабӣ ва вазифаи роҳбари мусиқӣ оғоз меёбад, ки кор дар ин самт идома ёбад. Дар робита ба ин, зарурати ҷустуҷӯ ва татбиқи таълимӣ ба миён омадааст. Раванди таълимии муассисаи таҳсилоти томақтабӣ воситаҳо ва усулҳои самаранокӣ рушди қобилиятҳои мусиқӣ ва эҷодӣ дар кӯдакон мебошад. Фаъолияти бозии мусиқӣ яке аз намудҳои дастрасӣ ошно кардани кӯдакони синни томақтабӣ бо эҷодиёт, ба санъати мусиқӣ буда, оҳанги онҳо, хотираи мусиқӣ - дарозмуддату кӯтоҳмуддати садоҳо, ҳис намудани вазну усулҳо (ритми) иҷроиши дақику маъмули оҳангро дар бар мегирад. Ин фаъолият мусиқӣ, ҳаракат ва калимаро дар бар мегирад, ки ин роҳи инкишофи кӯдакон аст. Фаъолият раванди фаъоли азхудкунии таҷрибаи иҷтимоӣ, дастовардҳои фарҳангӣ мебошад”. [67;74].

Таҳлили назария ва амалияи тарбияи мусиқӣ нишон медиҳад, ки қобилияти мусиқӣ ва мусиқидонӣ - мусиқашиносӣ дар инсон аз айёми тифлӣ ба вучуд меояд. Ӯ бо нидою оҳанги нутки модар, садои бозичаю дигар ашёҳои атроф, парандаю созҳои мусиқӣ ва ҳатто ба нутки худ тавачҷуҳ зоҳир намуда, кӯшиш менамояд онро дар хотир нигоҳ дорад, бо он тақлид намояду аз нав бо лаҳну садои махсус руҳия ва ҳолати эҳсосоти худро ибраз созад. Бо мурури замон тасаввуроти фаҳмиши худро амалӣ гардонда, қобилияти мусиқашиносӣ: шунидан, фаҳмидан ва фарқ кардани садои овозҳо, аз худ кардани мусиқӣ дар эҳсосу идроки он, такрор кардани эҷодиёти оҳангу нағомот ва намудҳои гуногуни мусиқӣ аз худ карда мешавад, кӯдакони таҳсилоти томақтабӣ соҳиби қобилияту

истеъдоди мусиқӣ мегарданд ва дар ҷомеа худро ҳамчун шахси мусиқидон ва эҷодкори эътироф мешаванд.

Дар раванди машғулияти махсус ташкилкардашудаи мусиқӣ, завқи кӯдакон ангезиш ёфта, маълу рағбаташон ба машғулиятҳои мусиқӣ бедор гардида, малакаи иҷрокунияшон ба асарҳои мусиқӣ инкишоф дода, инчунин қобилияти эҷодӣ ташаккул хоҳад ёфт. Рушд ва шаклгирии қобилияти мусиқӣ ва эҷодии кӯдак дар идроки оҳанги мусиқӣ ва мувофиқат қунонидани ҳаракатҳои мавзун ҳангоми рақсқунӣ, шунидан ва ҳаловат бурдан аз оҳанги мусиқӣ, пайравӣ ва тақлид намудан ба он ва ғайраҳо ифода меёбад.

1.3. Имконияти истифодаи бозихо дар тарбия ва инкишофи қобилияти мусикӣ - эҷодии кӯдакон

Дар Конвенсия оид ба ҳуқуқҳои кӯдак, ки дар он Созмони Милали Муттаҳид ҳуқуқ ба бозикунӣ доштани кӯдаконро ҳамчун ҳуқуқи арзишманд ва дахлнопазири ҳар як кӯдак эълон намуд, қонунан вазифаи инкишоф додани шахсияти ӯро муаррифӣ намуд. Ин ба зиёд намудани таваҷҷӯҳ ва имконияти муҳаққиқони ватанию хориҷиро ба таҳқиқи баррасии масъалаҳои нақши бозихо дар ҳаёти кӯдакон мусоидат менамуд.

Дар низоми таълиму тарбиявии кӯдакони кулли халқҳои дунё бозӣ ҳамчун фаъолияти арзишманд мақоми меҳвариро ишғол менамояд. Дар тасаввурот ва таҷрибаи амалии инсоният бозӣ на танҳо воситаи вақтхушкунӣ, вақтгузаронӣ, ҳаловату хушҳолибахшӣ, балки воситаи тарбияи зеҳнии кӯдаки бунёдкори оянда, давомдиҳандаи насли инсоният, аз насл ба даст дастраскунандаи таҷрибаи фарҳангӣ, иҷтимоӣ ва таърихӣ эътироф гардидааст.

Дар «Фарҳанги забони тоҷикӣ» мафҳуми бозӣ аз рӯи мафҳумҳо ба ду зерфасл ва шаш зерсатри чудо мешавад, ба бозӣ ташвиқ кардан, бозӣ муайян кардан, дар бозӣ иштирок кардан, ба бозӣ ҳамроҳ шудан, бозӣ - кор ва амали бозӣ, шарҳ дода мешаванд, ки ҳамаи онҳо ба мазмуну моҳияти бозӣ, бозии кӯдакон мувофиқ нестанд. Дар таҳқиқотҳои олмони соҳаҳои психология “(Л.С. Виготский, Д.Б. Элконин, А.Н. Леонтев, Т.А. Репина, Т.П. Абдулова ва дигарон): бозӣ чун омили пешбаранда дар инкишофи психикӣ тасдиқ шудааст ва онҳо давраи томақтабиро давраи махсуси бозикунӣ меҳисобанд” [195;197, 32;40, 198;309, 94;322, 147;255, 7;82,].

Бозӣ чун фаъолияти махсуси инсонӣ ҷабҳаҳои таърихӣ-фарҳангӣ, таълиму тарбиявиро дар бар мегирад. Он бо тағйиру такмилёбии худ вобаста ба дигаргуниҳои ҳаёти иҷтимоӣ иқтисодӣ, фарҳангиву сиёсӣ ба рушди маҳорату қобилиятҳои бозингарон, махсусан, кӯдакону наврасон

таъсир мерасонад. Дар заминаи ба ҳисобгирии хусусиятҳои синнусолии кӯдакон, барномаю дастурҳои таълимӣ зарурияти истифодаи намудҳои зерини бозиҳо барои кӯдакони то-7-сола пешниҳод карда шудаанд: сюжетно нақшофарӣ, намоишӣ ё худ саҳнавикардашуда, сохтмонӣ, серҳаракат ва дидактикӣ. Дар ҳамаи гурӯҳҳои синнусолии кӯдакон вобаста ба қобилияти инкишофдиҳандагӣ ташкилу роҳбарӣ карда мешаванд. Дар ташкилу баргузори ин бозиҳо инкишоф додани маҳорату қобилияти эҷодӣ таъмин карда мешаванд.

Таҳқиқу баррасии масъалаи бозӣ зиёда аз шаш аср мавриди омӯзиш қарор гирифтааст. Таълимоти кунунӣ оид ба бозӣ аз андешаҳои фалсафии пешин сарчашма мегиранд. Файласуфи асримиёнагӣ Августин Бланженний таъкид кардааст: “Дилхушиҳои калонсолон чӣ қадар ҷиддӣ хастанд, бозии кӯдакон низ ҳамин тавр ҷиддӣ мебошанд.

Психологҳо дар он ақидаанд, ки агар кӯдак дар синнусоли муайян бозӣ накарда бошад, дар ҳаёти оянда дар ӯ ҳиссиёти қаноатманд набудан аз ҳаёти реалӣ боқӣ мемонад. Баъзе аз калонсолон дар чунин ақидаанд, ки бозӣ фаъолиятест, ки аз раванди он кӯдак ҳаловат мегирад, аз амалҳои худ қаноатманд мегардад ва барои қувваи худро харҷ кардан кӯшиш менамояд. Инчунин, олимони бозӣ кардани кӯдакро чун рисолати фарҳангии кӯдак шарҳ медоданд. Ба ин ақида зарба зада, олими рус “Л.С. Виготский: таъкид намуд, ки бозӣ нерӯи бузурги иҷтимоӣ дорад ва маҳз ба воситаи он ба “фарҳанги таърихи иҷтимоӣ” ворид мегарданд. Ба андешаи А.Н. Веракса: кӯдак дар бозии худ ҳаёти калонсолонро қолабсозӣ менамояд. Инсон дар бозӣ худро эҷод менамояд. Шояд табибони беҳтарин дар айёми кӯдакии худ зиёдтар ба “Духтурбозӣ”, омӯзгорон ба “Мактаббозӣ”, ронандаҳо бо тоб додани чамбараки нақлиёт машғул шуда, ханӯз барвақт нерӯю лаёқатмандӣ, истеъдоди худро дар ин ё он самти фаъолият зухур карда бошанд” [32;49, 27;74].

Дар мобайни асри ХХ олимони ба чунин хулоса омаданд, ки бозӣ ба кӯдак рисолати қонеъ гардондани талаботҳо, ҳаловатбахшӣ ва азхудкунии фазои иҷтимоиро таъмин менамояд. Минбаъд доираи

таҳқиқотҳои илмӣ оид ба нақши бозӣ дар рушди сифатҳои шахсиятию иҷтимоии кӯдакон васеъ гардид ва он чун фаъолияти пешбаранда, яъне таъминкунандаи инкишофи психикию ҷисмонӣ “(А.Н. Леонтев): ва ташкили ҳаёту фаъолияти кӯдак (А.П. Усова): эътироф гардид. Исбот карда шуд, ки аёми кӯдакӣ ва бозиро аз ҳам ҷудо кардан мумкин нест ва онҳоро аз ҳамдигар дар алоҳидагӣ омӯختану таҳқиқ намудан ҳам номумкин аст” [93;35, 170;46].

Барои кӯдак бозӣ падидаи хайратоваре аст, ки дар он воқеияти ҳаётӣ ва таҳаюлот бо ҳам омехта гардида, нерӯ ва қобилияти фитрии ўро рушд медиҳад. Дар зиндагӣ кӯдакero, ки чӣ гуна бозӣ карданро намедонад, маъмулан ҳамчун кӯдаки рӯҳафтада, худпараст ва ба зиндагӣ номувофиқ доништа мешавад қабул карда мешавад, яъне маҳорати иштирок кардан дар бозӣ далели иҷтимоӣ доништа мешавад. Дар чараёни дараҷаи инкишофи ҷамъиятии кӯдак ба сатҳи рушди иҷтимоӣ, муоширату муносибатҳои ӯ дар бозӣ баҳо дода мешавад.

Роҷеъ ба фаъолияти бозӣ кӯдакони таҳсилоти томактабӣ, ҷабҳаҳои иҷтимоӣ, фарҳангӣ, инкишофдиҳандагии он аз тарафи равшаншиносони олмонӣ “В.Вунд, файласуфи рус Г.Б. Плеханов: ва дигарон баҳои арзишманд дода шудааст. В. Вунд, бозиро фарзанди меҳнат эътироф намудааст. Г.В.Плеханов:, бошад дар маърузааш, ки бо номи “Мактуби бенишона” дар заминаи таҳлили маводҳои мардумшиносӣ, антропологӣ таъкид намудааст, ки бозӣ мисли фарҳанги мусиқӣ дар асоси фаъолияти кӯдак ба вуҷуд омадааст. Бозикунӣ ба фарзанди инсон имконият медиҳад ҳиссиёту ҳаяҷонҳои гуногунро аз сар гузаронад, сифатҳои ҷусту ҷолокӣ, пурқувватӣ, маҳорату қобилияти ноил гардидан ба мақсади дарпешгузошташуда ва ғайраҳоро шакл диҳад” [36;451,136;87].

Дар пешрафти назарияи бозӣ таҳқиқоти бунёдии Д.Б. Элконин “Психологияи бозӣ” нақши муҳим бозид. Дар кулли таҳқиқотҳои минбаъдаи олимони ватанӣ “(Н.Н. Турсунов, Ш.А.Сафаров, Б. Мачидова, Б. Асозода, Г.А. Қурбонова ва дигарон): ва рус “Л.С. Виготский, А.Н. Леонтев, Л.И. Божович, А.П. Усова, Т. Авдулова ва

дигарон: масъалаҳои нақши бозӣ дар рушди психикии кӯдакон, таълиму тарбия ва ташаккулдиҳии шахсияти онҳо мусоидат намуданро баррасӣ намудаанд” [198;78, 169;42, 152;112, 108;153, 15;110, 84;12, 32;55, 94;306, 20;58, 170;96, 6;187].

Нақши тарбиявии бозиро асосгузори амалияи тарбияи томактабӣ дар Олмон (1838) “Ф.Фребель: ба ҳисоб гирифта, ӯ фаъолияти кӯдаконро дар бозиҳои таълимиро ба назар гирифта, таҳия намуда, онҳоро ҳамчун шакли фаъолияти таълимӣ барои кӯдакони таҳсилоти томактабӣ ҷорӣ кардааст. Ф.Фребель: чунин мешуморид, ки чараёни бозӣ дарёфт намудану зоҳиршавии сифатҳои худододаи инсон аз давраи кӯдакӣ ағоз меёбад. Кӯдак тавассути бозӣ асрори гузаштагони ҷаҳонро ва миллату маҳалли худро доништа мегирад” [176;217].

Педагоги рус “К.Д, Ушинский: дараҷаи муайяни рушди шунидани мусиқӣ аз рӯзи таваллуд эҳсосити кӯдак бедор шуданро изҳори ақида намудааст (ин гуна шунавоӣ одатан ҳамчун амонати худодод барои рушди қобилиятҳои мусиқӣ ҳисобида мешавад). Агар шумо бо ёри машқҳои махсус ба кӯдакон омӯхтани садоҳоро омӯzed, яъне тозагии онҳоро бо ёри кори бошуурона назоратшавандаи риштаҳои овоз баланд бардоред, дар натиҷа ҳассосияти садо баланд мешавад ва кӯдакон қодиранд овозҳои баландии гуногунро нисбат ба худаш хеле беҳтар фарқ кунанд” [172;251].

Дар таҳқику баррасии бозиҳои кӯдакон, таъсири онҳо дар инкишофи хурдсолон нақши “Л.С. Виготский: ва пайравони ӯ, ки мактаби илмии бузургро ташкил менамоянд, хеле назаррас аст. Махсусан баъди солҳои 40 ва 90 - уми асри гузашта қисми зиёди таҳқиқотҳои илмӣ оид ба масъалаи бозиҳои кӯдакон аз тарафи А.Н. Леонтев: (1944) ва дигарон баргузор пешниҳод намояд” [32;59, 94;55].

Муҳаққиқон кӯшиш намудаанд ба масъалаи дар раванди бозӣ, ки дар он барои кӯдакон амал кардан дар вазъияти тасаввуркардашуда муҳим аст, диққати махсус диҳанд. Яъне бозиҳо бо он асос меёбанд, ки

кӯдакон бояд вобаста ба вазъияти тасаввуршуда амал намоянд, ҳолату вазъиятҳои гуногунро бо ҷусту ҷолоқӣ ва бо таври эҷодӣ тасвир намояд, мувофиқи мақсаду вазифаҳо мушкилотҳоро ҳал созанд. Калонсол бояд ба рафти бозӣ диққати махсус дода, роҳу усулҳои таъсиррасонии педагогӣ ва иҷрои вазифаҳои тарбиявиро ба роҳ монанд.

Бозиҳои халқӣ ҳамчун арзиши фарҳангии халқи тоҷик аз тарафи санъатшинос, “профессор Н.Х. Нурҷонов:; воситаи муҳимми тарбияи сифатҳои иродавӣ - ахлоқӣ ва ҷисмонии кӯдакону наврасон дар таҳқиқотҳои профессор Б. Раҳимов А. Нуров: ва дигарон ҳамчун мероси этнопедагогии халқи тоҷик мавриди таҳқиқоти илмӣ қарор гирифтааст” [126;11, 145;117].

Профессор “Б. Мачидова: хусусиятҳои бозиҳои кӯдаконро таҳлилу баррасӣ намуда фаъолияти мустақилонаю эҷодии онҳоро махсус таъкид намудааст. У чунин меҳисобад, ки кӯдаки саркарда - лидер кӯдакест, ки ӯ соҳиби фаъолиятнокии махсус, ташаббускорӣ буда, қобилияти тағйир додани муҳити мавҷуда, ташкил намудан ва идора кардани фаъолияти ҳамсолон, аз паси худ бурдани онҳоро дорад. Чунин мақому манзалат метавонад самти ҳам мусбат ва ҳам манфӣ дошта бошад” [109;89-90].

Муҳаққиқ “Емелянова И.Е.: таъкид менамояд, ки ба неруи лидерии кӯдаки синни томақтабӣ мавҷудияти чунин маҳорату қобилиятҳо таъсир мерасонад.

1. Малақаҳои нутқӣ ва муошират вобаста ба таъсис ва идомаи муошират, риояи қоидаҳо ва меъёрҳои одоби муошират, суҳанронӣ, таҳлил ва баҳодиҳии афкор ва андешаҳои ҳамсолон барраси мегардад.

2. Тафаккури эҷодӣ, ки он ба рушди ҳаёл ва таҳаюлот алоқаманд буда, барои эҷоди ғоя, андешаҳои наву гуногуну шавқовар хизмат мекунад. Асоси тафаккури эҷодии кӯдаконро шавқу завқи донистагирӣ-таҳқиқотӣ, самтгирӣ намудани амалҳои якҷоя, ҷустуҷӯ ва дарёфти ҷавоб ба саволҳои ҷавобҳои нав ва ҳалли масъалаҳои ҷиддӣ ташкил менамояд.

Ў ташаббускор дар ташкилу роҳбарӣ бо бозиҳо, машғулиятҳо, муоширату муносибатҳои нав мегардад.

3. Рафтори мутобиқшавӣ доштан яъне қобилияти амал кардан дар шароити муайян, идора кардани рафтори шахсӣ, ҳаллу бартараф намудани низоҳо, худбаҳодиҳии арзишманд, мустақилона қабул кардани қарорҳои дуруст, дурӣ ҷустан аз муқобилияту таҳдидҳо ва ғайраҳо.

4. Самаранокӣ, боғайрати ва машаббускории кӯдакони таҳсилоти томактабӣ аз шуурнокии баланд ва мустақилият онҳо зохир мегардад. Чун қоида, ташаббус ва вазифаҳои мусбати роҳбаронро ҳамсолон ва калонсолон дастгирӣ мекунанд.

5. Мустақилият, ки ўро муҳтоҷ ба дигарон намегардонад. Аз мурочиати атрофиён барои мададу дастгирии атрофиёни кӯдак рӯй нагардонда, балки аз амали мусбату арзишманди хеш ифтихор менамояд, хоҳиши бо дигарон ҳамкорӣ намуданро зохир карда, таҷрибаи иҷтимоии худро бо ҳам мебинад.

6. Худбаҳодиҳии арзишманди мусбӣ ҳамчун ҷузъи таркибии худшиносӣ, ифодагари қобилиятҳои шахсӣ, сифат ва амалҳои ахлоқӣ, ки омили муҳимми идоракунии рафтор мебошад, шакл мегирад.

7. Маҳорати фаҳмидани ҳолати эҳсосоти шахси дигар ё худ ҳамдардию меҳрубонӣ (эмпатия) - ақсуламали ҷавобӣ ба мушкилоти шахси дигар, фаҳмидан, ба имконият медиҳад, ки ҳисси хушмуомила, дилсӯзӣ, мушфиқиро дар ҳамаи ҳамсолону калонсолон эҳтиром гузоранд.

Бояд ҳамаи маҳорату қобилият ва сифатҳои шахсиятии мусбати лидерӣ дар бозӣ зиёдтар зохир гардида, онҳо доимо тайғиру такмил меёбанд”. [55;193].

Дар таҳқиқоти худ “Б.Ҷ. Асозода: истифодаи бозиҳои халқиро ҳамчун анъана ва воситаи иҷтимоишавии кӯдакон дар муҳити хонавода баррасӣ карда, ба самти арзишмандии онҳо тавачҷуҳи хоса зохир менамояд” [15;88].

Масъалаи тавсири бозиҳои серҳаракати миллӣ дар “таҳқиқоти Г.А. Қурбонова: ифшо карда шудааст. Муҳаққиқ мақоми махсус доштани жанрҳои хурди фолклорӣ: бозикунӣ-қуръапартоӣ, шумуракҳо, шеърҳои таронаҳо, қофиябозӣ ва ғайраҳо дар ташкилу раванди бозикунӣ кӯдакон таҳқиқ намуда, исбот кардааст, ки онҳо доимо зерини таъсири омилҳои иҷтимоӣ-фарҳангӣ зарурияти бо таври эҷодӣ истифодабарии бозиҳои серҳаракати миллиро талаб менамояд” [89;25].

Таҳқиқотҳои “Ф. Фребел, Ш.А. Сафаров. А.Х Нурҷонов. Н.Н. Турсунов. Б. Мачидова. Г.А. Қурбонова: ва дигарон коркард ва пешниҳод намудаанд. Мо дар таҳқиқоти худ бозиҳои аз тарафи профессор Б.Мачидова мавриди интихоб, истифодабарӣ ва баррасӣ қарор додем, ки онҳо чунинанд”: [176;77, 152;13-134, 126;10-11, 169;69, 110;32, 84;13].

1) Бозиҳои эҷодӣ:

Бозиҳои пурмазмуни лоиҳавӣ (сюжетӣ, нақшбозӣ);

Бозиҳои сохтмонӣ;

Бозиҳои театрӣ;

2) Бозиҳои қонданок;

Бозиҳои серҳарактӣ;

Бозиҳои таълимӣ

Ин гурӯҳи бозиҳо на танҳо дар фаъолияти фароғатӣ-истироҳатии кӯдакон бо иштироки волидону қормандон баргузор мегарданд, инчунин онҳо фаъолияти иҷтимоӣ-фарҳангӣ буда, дастовардҳои мусиқӣ-бадеӣ, эҷодӣ-мусиқӣ, рақсию суҳанварии кӯдаконро нишон медиҳанд. Сатҳи сифати фаъолияти мусиқӣ-эҷодӣ дар сурудхонии якҷаю гурӯҳӣ, рақсҳои якҷаю ва гурӯҳӣ, шеърҳои маҳорату қобилияти нақшофарӣ ва дигар фаъолиятҳои эҷодкорӣро навоари ҳар як кӯдак мавриди тавачҷуҳ ва баҳодиҳии хурду бузург мегардад. Маҳз дар ташкилу баргузори бозиҳо ҷеҳраҳои қобилиятноку лаёқатманд рӯи об баромада, мавриди дастгирӣ ва рушдиҳии волидону мутахассисон мегарданд.

Эҷодиёти кӯдакон як намуди фаъолияти мустақил аст, ки дар давоми он кӯдак чизи нав эҷод мекунад. Қобилияти эҷодии ҳар як кӯдак вобаста ба хусусиятҳои фардӣ ва сатҳи инкишофи маҳорати мусиқии онҳо метавонад ба таври худ зоҳир шавад. Баъзе кӯдакон метавонанд истеъдоди мусиқӣ дошта бошанд, дигарон метавонанд иҷрогарони боистеъдод ё навозандагони эҷодкор бошанд. Хусусиятҳои синну сол ва фардии кӯдаконро ба назар гирифта, ба инкишофи қобилияти эҷодии онҳо дар синни томақтабӣ диққати махсус додан зарур аст.

Тадқиқот имкониятҳои кӯдаконро дар иҷрои вазифаҳои эҷодӣ дар доираи фаъолиятҳои мусиқӣ ва бозӣ баррасӣ мекунад. Муайян карда шудааст, ки барои инкишофи неруи мусиқию эҷодии кӯдакон таассуротро аз дарки санъати мусиқию бадеӣ, ки манбаи камолоти касбӣ ва меъёри инкишоф аст, фаъолон дарк кардан ва ҷамъ кардан лозим аст. Дар ҷараёни дарки расмкашӣ, асари адабӣ ё мусиқӣ кӯдак воситаҳои бадеӣ ва шифохиро меомӯзад, ки муаллиф бо онҳо нияти эҳсосотӣ ҳудро баён мекунад. Ба ин муносибат барои ғанӣ гардондани таҷрибаи эҷодии кӯдакони синни томақтабӣ аз асарҳои бадеӣ истифода бурдан лозим аст. Аз ҷумла аз хурди кӯдакон бояд мусиқии классикӣ гӯш кунанд, бештар дар ҷорабиниҳои фарҳанг иштирок варзанд, адабиётҳои бадеӣ зиётар хонанд ва оинаи нилгунро тамошо бинмоянд [117;56].

Тадқиқоти илмии олимон ва таҷрибаи амалии кормандони муассисаҳои томақтабӣ ҳангоми тадқиқоти худ омӯхта, мо ду моделро таҳия намудем, ки яке аз онҳо рушди қобилиятҳои мусиқию эҷодии кӯдакони синни томақтабӣ ва дигарӣ истифодаи фаъолиятҳои бозӣ ба қобилияти мусиқӣ ва эҷодии кӯдаконро инкишоф диҳанд. Ин модел санҷишхоро дар унсурҳои қаблан таҳияшуда талаб мекунанд. Яке аз ҷанбаҳои асосии ташаккули шахсияти мусиқии эҷодкор ин азҳудкунии кӯдак тавассути фаъолияти мусиқӣ ва бозӣ маҷмӯи дониш, маҳорат ва малакаест, ки ин ба ӯ имкон медиҳад, ки таассуроти ҳудро аз асарҳои мусиқӣ бо воситаи тасвирҳои биной озодона баён созад. Пас аз таҳлили

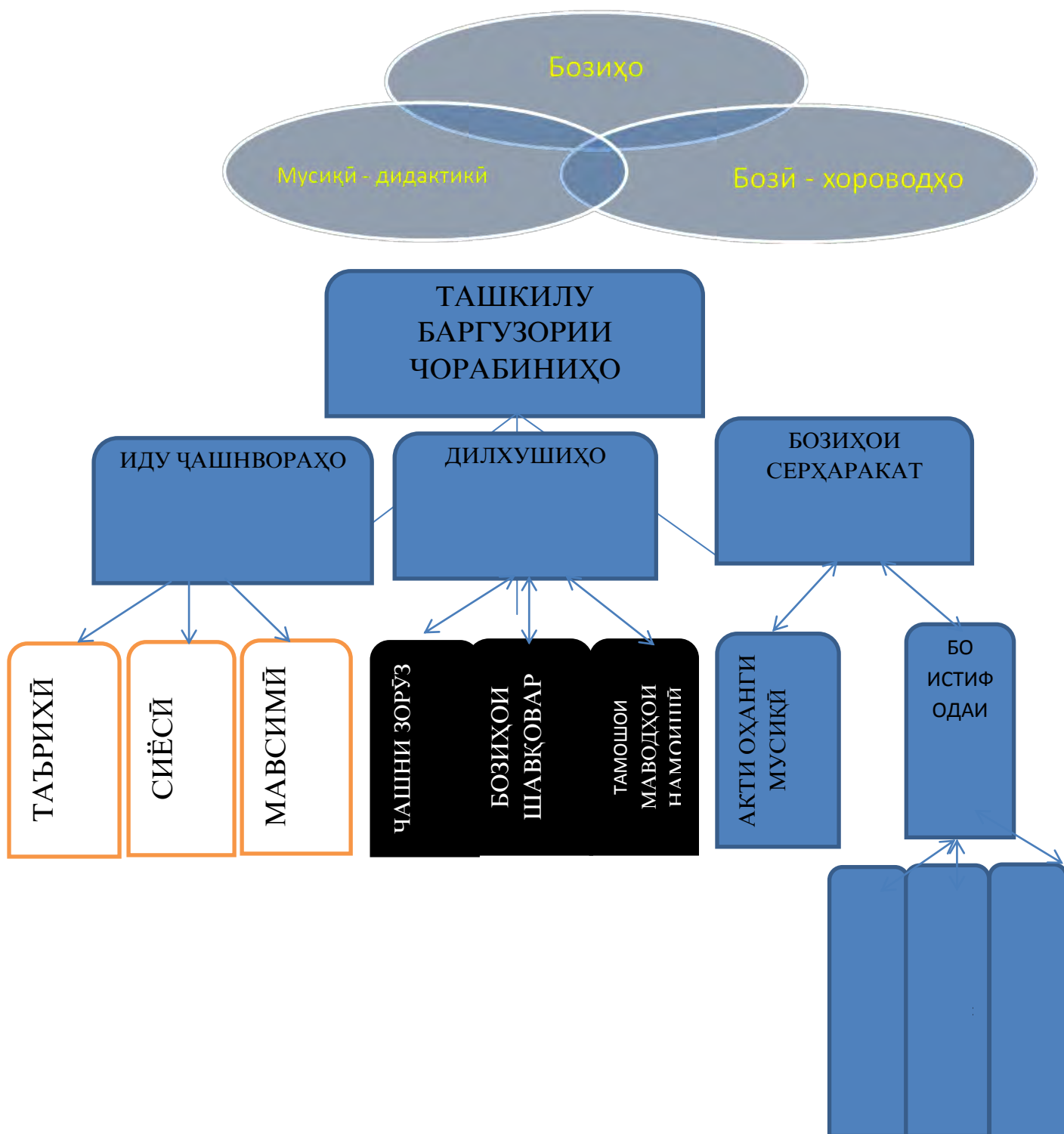
тадқиқоти илмӣ ва таҷрибаи амалии мутахассисони муассисаҳои таълимии томақтабӣ кушиш намудем, ки ду модели концептуалиро кор карда бароем: - модели аввал барои ташаккул додани қобилияти мусиқӣ ва эҷодиёти онҳо дигар, намунаи истифода бурдани фаъолияти бозӣ, ки ин низ барои инкишофи маҳорат ва малакаи мусиқӣ дар эҷодиёти кӯдакони таҳсилоти томақтабӣ. Барои бомуваффақият татбиқ кардани ин моделҳо, санҷишро дар асоси меъёрҳои пешакӣ муқарраршуда гузаронидан лозим аст.

Илова бар ин, як ҷанбаи муҳими рушди фаъолияти мусиқӣ ва эҷодӣ азхудкунии дониш, маҳорат ва малакаҳои зарурии кӯдак дар раванди фаъолияти мусиқӣ ва бозӣ мебошад. Ин донишу малака ба ӯ имкон медиҳад, ки таассуроти аз мусиқӣ ва тасвирҳои дарккардааш озодона баён кунад.

Мо баъди таҳқиқот амсила барои инкишоф додани қобилияти мусиқӣ-эҷодӣ омода намуда, онро дар таҳқиқоти худ ҷой додем.

Амсилаи 1
Инкишоф додани қобилиятҳои мусиқӣ-эҷодии
кӯдакони синни томақтабӣ

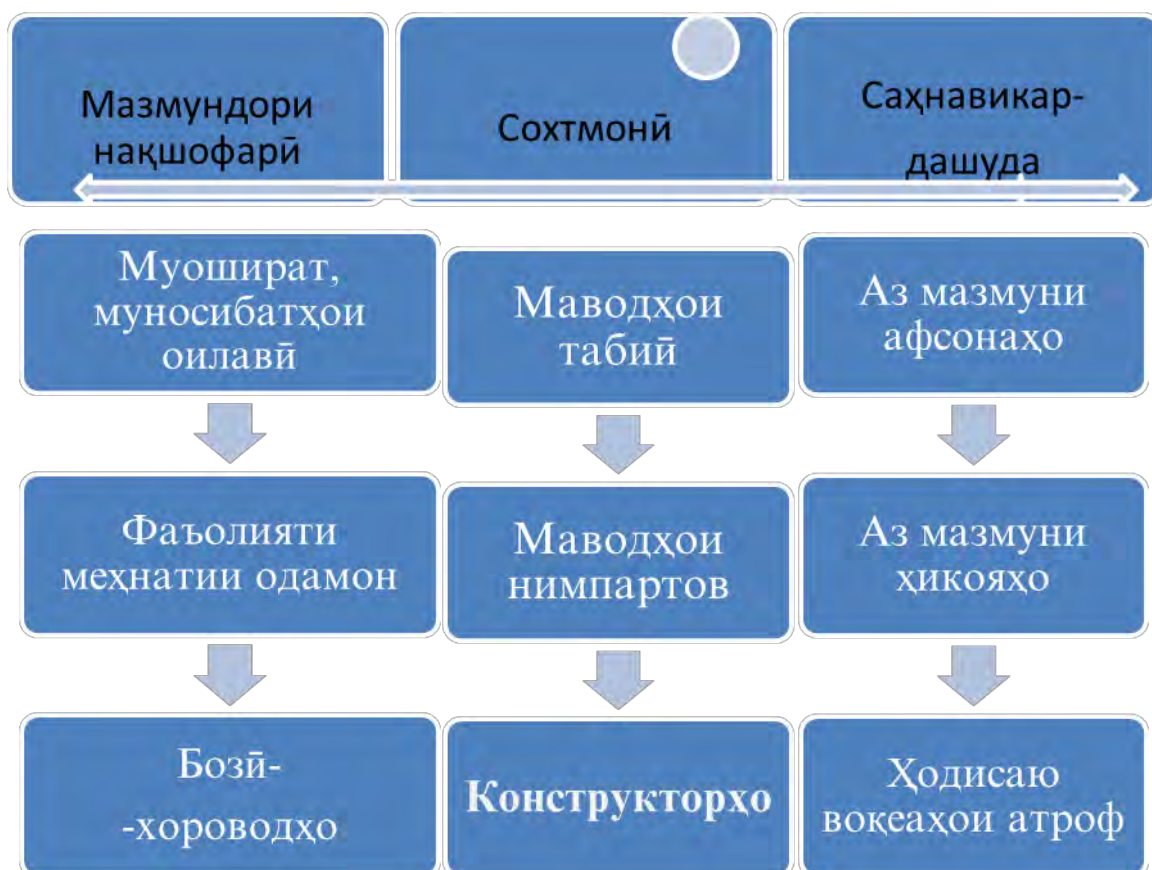
Амсилаи якум ба номи “Инкишоф додани қобилиятҳои муסיқӣ-эҷодии кӯдакони синни томақтабӣ” номгузори гардида, дар машғулиятҳои муסיқии МТТ ҳамчун фаъолияти кӯдакон истифода бурда шуд. Омузгори муסיқӣ мувофиқи барномаи таълимӣ бозиҳои таълимӣ ва тарбиявиро ташкил менамояд. Қисми таркибии ин намууди фаъолият

бозиҳои мусиқии таълимӣ мебошанд, ки дар аввали машғулият ва анҷоми машғулият мувофиқи мақсаду вазифаҳои тарбия истифода мешаванд. Ғайр аз ин, инкишофи қобилияти мусиқии кӯдакони синни томактабӣ на танҳо дар раванди таълим, балки тавассути чорабиниҳои гуногун, аз қабили озмунҳо, бозиҳо, барномаҳои рақсӣ ва дигар шаклҳои фаъолият сурат мегирад.

Амсилаи 2

Сохтори таркибии бозиҳо дар инкишофи мусиқӣ-эҷодии кӯдакон дар муассисаҳои таълимию тарбиявӣ

БОЗИҲОИ ЭҶОДӢ

Амсилаи мазкур гувоҳи он аст, ки бозӣ на танҳо як шакли ташкилу роҳбарӣ ба ҳаёту фаъолияти кӯдакон аст. Он инчунин воситаи муҳимми таълим, тарбия ва инкишофи қобилияти мусиқӣ-эҷодӣ, бадеӣ-эстетикӣ кӯдакон дар давраи томактабӣ мебошад. Маҳс бозӣ фаъолиятест, ки кӯдак имконияти эҷодкорӣ худро амалӣ гардонда метавонад. Арзишмандии бозӣ боз дар он аст, ки бозиҳои дидактикӣ, бозиҳои

тақлидии ҳаракатӣ (бо истифодаи матнҳои адабӣ) дар ҳамаи машғулиятҳо истифода мегарданд. Бозиҳои сахнавикардашуда бошад ин натиҷаи фаъолияти мураббия аз машғулиятҳои шиносӣ бо адабиёти бадеӣ мебошанд ва онҳо метавонанд дар ҷашнвораю идҳо низ ба барномаи ҷорабинӣ ворид шуда бошанд.

Дар таҳқиқот ба бозиҳои эҷодӣ яъне нақшофарӣ диққати махсус дода шуд. Кӯдакон метавонанд ба рафти бозиҳо тағйироту дигаргуниҳо ворид намуда, онҳоро номгузорӣ намоянд. Ба бозиҳо ашёву воқеаҳои арзишманди ҳаётиро ворид созанд, аз имою ишора ва ҳаракату амалҳои мувофиқ истифода баранд, санъату маҳорати суханвариро истифода намоянд, сухану ибораҳои ҳамрадифро интихоб намуда, симою амал ва рафтору одоби инсониро инъикос намуда, ба олам муносибати шахсию эҷодии хешро барқарор созанд.

Айёми кӯдакиро бе бозиҳои мазмундори нақшофарӣ тасаввур кардан мумкин нест. Хусусияти эҷодӣ доштани ин бозиҳо чунинанд:

- онҳо маҳсули фикрронӣ, ақлу фаросат, ҷаҳонбинию муҳокимаронӣ ва таҷрибаи иҷтимоӣ кӯдак мебошанд:

- дар давоми бозӣ кӯдакон фикру ақидаҳои худро, ҳам воқеӣ ва ҳам афсонавӣ таҷассум мекунанд.

-бозӣ ба рушди тасаввурот мусоидат мекунад, шавқу рағбатро бедор мекунад ва равандҳои тафаккури кӯдакони синни томақтабиро фаъол мегардонад, инчунин маҳорат ва эҷодкориро инкишоф медиҳад [125;19].

Таҳлилу адабиётҳои илмӣ, методӣ таҷрибаи кормандони муассисаҳои таълимии томақтабӣ нишон медиҳад, ки бозиҳои сахнавикардашударо ба гуруҳҳо ҷудо кардан мумкин аст

1. Бозӣ сахнаҷо, ки мувофиқи матни адабӣ, сценарияи тайёркарда ва мусиқии интихоб намудани мураббия дар ҳамкорӣ бо корманди мусиқӣ кӯдакон нақшҳоро иҷро менамоянд; дар иду ҷорабиниҳои фарҳангӣ - фароғатӣ ин бозиҳоро пешкаши тамошобинон намуда

метавонанд нақши муайяно бозӣ намуда, маҳорати нақшофариро ҳамчун намуна намоиш диҳанд. Масалан дар чашни Наврӯз-Бобои деҳқон, дар иди солинавӣ-Бобои барфӣ, Барфакдухтар ва ғайраҳо.

2. Бозиҳои сахнавии руимизӣ, ки онҳо бо истифодаи расм-тасвирҳои қаҳрамонони асарҳои бадеӣ мавриди намоишдиҳии мураббия, минбаъд ҳуди кӯдакон қарор мегирад;

3. Театри бозичаҳо, ташкил вадар намоиш нишон додани луғтакбозӣ, бозӣ бо панҷаҳо онро театри бибабо низ меноманд; бозиҳои ангуштӣ, театри соягӣ, ки мазмуни худро аз асарҳои бадеӣ, ҳаёти ҳаррӯзаи кӯдакон мегиранд[90;37].

Ташкилу баргузори бозиҳои сахнавикардашудаи номбаргардида ягона ва ҳатмӣ набуда, набояд фаромӯш кард, ки технологияи муосири иттилоотӣ-муоширатӣ ба ҳаёту фаъолияти кӯдакону кормандони МТТ ворид гардида, қисми зиёди вақти онҳоро ба худ мегирад. Кӯдакони синни томақтабӣ ба ин масъала тавачҷӯхи хоса доранд, зеро онҳо дар айни замон барои дарки воситаҳои гуногуни техникӣ, аз қабилӣ рангҳо, тарҳрезӣ, тағироти динамикии ҷойгиршавӣ, мавзӯҳои гуногун ва ғайра дастрасро қобили қабул меҳисобанд. Имрӯз таъмини МТТ оид ба таъмини ТИИ ва истифодабарии онҳо дар қори таълиму тарбиявӣ рӯ ба беҳбудӣ ниҳода истодааст.

Дар ҷараёни гузаронидани машғулиятҳои мусиқӣ аз худ кардани инкишофи қобилиятҳои мусиқӣ ва эҷодии дар кӯдакони таҳсилоти томақтабӣ бештар бозиҳои ангуштон, нақшофарӣ, бозӣ-хороводҳо, ки ба ин бозӣ якҷоя бозигарон суруд месароянд ва дар рақс иштирок меварзанд), сурудҳо бо воситаи бозӣ ва ва таронаҳои навозишӣфолклорӣ бозикунӣ ва дигар жанрҳои хурди фолклорӣ мумкин нест. Қисме аз онҳо аз тарафи муҳаққиқон бо монанди “(Р. Амонов, Д. Обидзода, Б. Шермухамедов): ва соҳаи педагогика (М. Нарзуллоева, Мачидова Б, Г.А. Қурбонова): мавриди омӯзишу баррасӣ қарор гирифтаанд” [13;74, 192;28, 123;17, 110;274,].

Аз тарафи олимони “(А.Г. Куприна. С.М. Занковская): исбот карданд, ки ҳангоми бозиҳои ангушти бо ҳаракату молиш додани кафи дастон бо панҷаҳо дастрасонӣ бо узвҳои бадани кӯдак (шикам, манах, рӯй, гӯш, китф) кори ретсепторҳо фаъол мегарданд, ба ҳаракат овардани панҷаҳо, оромона молиш додани дасту кифтҳо дар кӯдакон ҳолати гуворо, ҳаловатбахш оромӣ осудагии руҳӣ равониро ба вуҷуд меоранд. Иҷрои ҳаракату амалҳо бо ангуштони даст барои саломатии кӯдакон манфиатбахш ва воситаи рушди қобилият ва имкониятҳои ақлиро зеҳн мегардад. Шояд аҷодони мо арзиши чунин бозиҳои ангушти ё худ панҷагиро дар таҷрибаи ҳаёти худ дарк намуда ва истифода бурда тӯлоди муайяни онҳоро эҷод ва ба насли имрӯз мерос гузоштаанд” [83; 28, 58;259].

Бедор кардани шавқу рағбати кӯдакони таҳсилоти томактабӣ истифодаи бозиҳои ангушти аз тарафи “Б. Маҷидова: мавриди омӯзиш ва баррасӣ гардидааст. Дар бозиҳои ангушти фарҳанги маънавию тарбиятии ҳар як халқ, аз ҷумла, тоҷикон ифода гардида, истифодабарии матни адабӣ (мувофиқи анъана ба лаҳҷаю усулҳои мутааллиқ ба мардуми маҳалли зист) он як сахнаҷаи хурди театриро ба хотир меорад. Матни истифодашаванда бо оҳангу лаҳни хоси бозиҳои ангушти сарчашмаи бедор намудани шавқу рағбати кӯдак ба шунидану тақрор намудани матну оҳанг мегардад, ки маҳз шавқу ҳавас, майлу хоҳиш, завқу рағбат ба шаклгирии қобилияти мусиқӣ-эҷодӣ мусоидат менамоянд” [106;34].

Ба андешаи мо, яке аз онҳо бозӣ- хороводҳое, мебошанд, ки дар онҳо кӯдакон ҳама якҷоя суруд мехонанд ва бо навбат ин ё он нақсро иҷро мекунанд. Мушоҳидаҳо нишон медиҳад, ки имрӯз дар байни кӯдакон зиёдтар мо бозӣ-хоровод бо номи “Ҳаргушакҷон-ҳаргушак”, ки ба кӯдакони таҳсилоти томактабӣ хос аст-ро дучор мешавем, ки дар онҳо духтарон ва писарони синну солшон гуногун фаъолона иштирок намуда, заковат, маҳорати мусиқӣ ва маҳоратва эҷодӣ худро нишон медиҳад.

Имрӯз зарурияти чувтучӯ, дарёфт, таҳлили бозихои хороводхо ба кӯдакони таҳсилоти томактабӣ имкон медиҳад, ки сарватҳои фарҳангии миллиамонро баҳри ғанӣ гардонидани доираи маънавию ахлоқии ҷавонон, баланд бардоштани сатҳи тарбияи онҳо дар рӯҳияи ватандӯстӣ ва худшиносии миллӣ, инчунин рушди қобилиятҳои эҷодӣ истифода барем.

Фолклоршиноси шинохтаи тоҷик “Б. Шермухамедов: хангоми таҳлилу баррасии фолклори бозикунӣ онҳоро вобаста ба бозихо, ки мутааллиқ ба фаслҳои сол дар муҳити деҳот ташкилу баргузор мегарданд, гурӯҳбандӣ гардидаанд. Мушоҳидаи бозихои кӯдакони таҳсилоти томактабӣ имконият медиҳад, ки дар ҳаёти кӯдакони муосир низ дар шароити деҳот бозихои халқӣ мутааллиқ бо фаслҳои сол (санҷабозӣ, чилиқбозӣ, рустшавақон ва ғайраҳо) мавқеи хоса доранд, ки дар ташкилу роҳбарии онҳо аз фолклори бозикунӣ истифода мегарданд [193;17].

Имкониятҳои таъсиррасонӣ бо истифодаи суруду таронаҳои бачагонаи халқӣ ба бозихои кӯдакон ва инкишоф додани қобилияти мусиқӣ-эҷодкории онҳо аз инҳо бармеояд:

1. Матни ин суруду таронаҳо фаҳмою дастрас ва ҳаҷми онҳо хурд буда, дорои савту оҳанги махсус мебошанд, ки барои ба хотиргири ва дархотирнигаҳдорӣ, ба тағйир додани оҳангу овозҳо эҷод кардани матни суруди нав барои кӯдакон хеле қулай аст. Онҳо барои кӯдаконе, ки шавқу ҳаваси эҷодкорӣ доранд, замина барои хотираи мусиқӣ ва эҷодкории мусиқӣ шуда метавонад. Ин маводро онҳо метавонанд барои қофиябозӣ, нақарот хангоми сурудхонӣ мавриди истифодабарӣ қарор диҳанд.

2. Такрор омадани калимаю ибораҳои ҳамқофия, барои дар хотир нигоҳ доштани сароидани онҳо ба кӯдак хеле қулай ва ҳаловатбахш аст. Ба монанди:

Шопариё, шопарӣ !
Моро кучо мебарӣ? (7 ҳичо)
Шаҳри калон мебарам,
Кафши калон мехарам. (7 ҳичо)

Чунин хусусиятҳо аз он бармеояд, ки кӯдакон ҳама вақт дар заминаи такрор кардан меомӯзанд, эҷод менамоянд, инкишоф меёбанд. Кӯдакон метавонанд вобаста ба ҳар як ҳичо, ки дар асбоби мусиқӣ як зарб иҷро мегардад, қарсақ зананд, ҳаракатҳои мавзунӣ рақсиро бо таври фардӣ ва эҷодкорӣ иҷро намоянд .

3.Сурудҳои бачагонаи халқиро кӯдак метавонад мувофиқ ба сатҳи инкишофи забондонӣ, нутқ, оҳангноки ва имкониятҳои шунавоии худ хонад. Ин хусусиятро бо он ҳам вобаста намудан мумкин аст, ки ҳангоми хушҳолию хурсандӣ муваффақ шудан ба хоҳишу дархости худ нутқи одиро низ бо оҳангу савт ва лаҳни махсус ҳамчун суруд ба атрофиён пешниҳод мекунад. Масалан: Бубинед, ман чиҳо дорам! - ва ғайра.

Калонсолон на ҳама вақт чунин амали кӯдакро дастгирӣ менамоянд. Вале хеле хуш аст, ки кӯдак хушҳолию эҷодкории худро бо оҳангу суруди ба худ хос ибраз менамояд.

Дар шеърӯ сурудҳои бачагона оҳангноки (интонировария), зиёд истифода бурдани овоз, ҳичо ва садоҳои тақлидӣ, овозҳо дида мешавад, ки онҳо ба инкишофи маҳорату малакаҳои сурудхонӣ, эҷодкории мусиқӣ мусоидат менамоянд.

Тақлид ба овози ҳайвоноту парандаҳо, садои ашёҳои атроф, асбобҳои мусиқӣ, оҳангҳои халқию эҷоди оҳангсозон ба ҳамаи давраҳои синнусолии инкишоф хос буда, омӯзгорон дар тарбия, таълим ва инкишофдиҳии маҳорату қобилияти мусиқӣ- эҷодкории кӯдакон метавонанд аз он истифода мебаранд. Маҳз рушди хаёл ҳамчун фаъолияти тафаккур ба кӯдак имконият медиҳад ба таҷрибаи эҳсосоти худ (хурсандӣ, хушҳоли, дӯстдорӣ, дилбастагӣ, ҳаловатбахшӣ ва ғайраҳо) таъям намудем. Матни қофибозӣ, шумуракҳо, шеърӯ таронаҳо,

ки кӯдакон дар бозиҳо истифода мебаранд, имконият медиҳад онҳо худро бунёдгар ва эҷодкорӣ фаъолияти бозикунӣ тасаввур намояд.

Кӯдакон ҳамеша бо бозиҳои гуногун (бозиҳои серҳаракат, нақшофарӣ, сохтмонӣ ва ғайра) машғуланд. Равоншиносон бозиро яке аз фаъолияти пешбаранда инкишофи равонӣ кӯдакони синни томактабӣ дар фаъолияти эҷодӣ мешуморанд. Зеро кӯдакон дар ин синну сол вақти зиёдро ба бозиҳои шавқовар сарф менамоянд ва ба фаъолияти меҳнатӣ кам машғул мешаванд. Кӯдакони таҳсилоти томактаби чунин ақида доранд, ки бозии онҳо бешуурона буда, онҳоро ба ҳаёт тайёр карда наметавонад, зеро ин хатои маҳс аст. Баръакс бозӣ амалиёти инстинктивӣ ва механизми биологӣ буда, дар рафти бозӣ онҳо меҳнат карданро меомӯзанд. Дар рафти бозӣ кӯдакони қобилияти мусиқию эҷодии ҳадро дар зинаи таҳсилоти томактабӣ инкишоф ёфта, онҳо ҳаётро дарк карда, тарзи зиндагии калонсолонро омӯхта донишу маҳорату малакаи худро ташаккул медиҳанд. Ҳангоми бозӣ дар психикаи кӯдак тағйиротҳо ба вуҷуд меояд ва талаботи кӯдак қонеъ гашт, а барои мутобиқ шудан ба мактабу ҷомеа омода мешавад.

Намудҳои фаъолияти мустақилонаи кӯдакон дар кӯдакистон гуногунанд, аз ҷумла фаъолияти мусиқавӣ барои онҳо диққатҷалбкунанда буда, дар вақтҳои фориг аз машғулиятҳо мушоҳида менамоянд, ки баъзан бозикунон худ ба худ суруд сароида истодаанд ва ё дар садои ягон сози мусиқӣ тақлидкунон бозӣ ё рақс менамоянд. Маълум мегардад, ки хушҳолии худро ба кори калонсолон тақлид менамоянд.

Аз гуфтаҳои боло чунин савол ба миён меояд: «барои чӣ ҳангоми машғулиятҳои суруд ва мусиқӣ мо ба бозиҳои дидактикӣ ва умуман ба бозиҳо тавачҷӯи бештар зоҳир менамоем?». Барои он, ки бозиҳо самтҳои фаъолияти кӯдаконро васеъ мекунад, шавқу ҳавасро ба машғулияти мусиқӣ меафзояд, хотираи мусиқӣ, диққат ва тарбияи ахлоқиро инкишоф медиҳад, қобилияти мусиқию эҷодии худро такон медиҳем ва ин боиси барҳам задани шармгинӣ мегардад. Бо ин роҳу восита тарбияи зебопарастӣ кӯдакон низ сайқал дода мешавад.

Дар чараёни бозӣ хусусиятҳои фардии ҳар як иҷрокунанда мавҷудияти ирода, ҳиссиёт бо диққат будан аён мегардад, қобилияти мусиқӣ инкишоф ва такмил меёбад. Дар бозӣ кӯдакони тарбияи томактабӣ барои худ ҷаҳони мусиқиро мекушоянд. Дар ин ҳолат онҳо шуури нафосати садодихии мусиқиро фарқ карда метавонанд. Дар онҳо сифати сурудан ва ҳаракати мусиқию зарбӣ беҳтар мегардад. Барои кӯдакони тарбияи томактабӣ бозӣ имкон медиҳад, ки ҳиссиёт, олами ботинии худро зоҳир намоянд. Ин яке аз воситаҳои беҳтарини инкишофи фардӣ, тафаккур, қобилияти эҷодӣ ва муносибатҳои бошуурона байни кӯдакон мебошад. Бинобар ин дар кори худ мо ба ин ҷиҳат тавачҷӯҳи хоса зоҳир менамоем.

Дар чараёни шиносӣ бо соҳаи мусиқӣ бо навбат бо ҳар як бозичаро ворид намуда, вазъияти бозиро ба вучуд меоварем. Мисол роҳбари мусиқӣ бо ҳамкорӣ бо мураббӣ ба кӯдакон рӯ оварда мегӯяд, ки ба кӯдакони мо сагча тӯҳфа овардаанд, ки ин тӯҳфаро мо шақ-шақа мегӯем. Дар ин ҳолат кӯдакон онро бо шавқ тамошо мекунанд, ламс менамоянд ва чӣ тавр ба ин муносибат қарданро аз мураббӣ ва ё роҳбари мусиқӣ меомӯзанд.

Сагча ба кӯдакон бозӣ ташкил мекунад. Бо воситаи шақ-шақа садоҳои пасту баланд навохта мешавад, ҳуди ки ин амалиётро сагча ташкил менамояд. Кӯдакон ҳангоми садои паст шақ-шақаро дар пеши худ дошта меомӯзанд, ҳангоми садои баланд, онро ба боло бардошта шахтар меафшонанд. Ин бозӣ ба кӯдакон хурсандӣ оварда, онҳо садои пасту-баландро фарқ карда метавонанд.

Дар машғулияти оянда кӯдакон ба хирсча вомехуранд. Вай таблақ оварда мехоҳад ба кӯдакон бирақсад. Мураббия таблақ менавозад, аммо хирсак хеле оҳиста мерақсад. Яке аз кӯдакони фаъол барои ба хирс рақсидан ба сахна даъват мешавад, ва бозӣ то анҷом ҳамин тавр идома медиҳад.

Дар машғулияти оянда ҳамаи кӯдакон ба нақши хирсак даромада, монанди онҳо оҳиста мерақсанд. Сипас хирсча аз кӯдакон хоҳиш

менамояд, ки таблакро навозанд, албатта кӯдакон ҳама зарби муайянеро метавонанд иҷро кунанд.

Дар бозӣ дигар Шукрона ном духтар мунтазам ба назди кӯдакон омада, ба бозии онҳо ҳамроҳ мешавад. Кӯдакон бо Шукрона бозӣ карданро дӯст медоранд. Ҳангоми қадам задани Шукрона таблак оҳиста, вале вақте, ки \bar{u} тез ҳаракат мекунад, таблак тезтар садо медиҳад. Вазифаи роҳбари мусиқӣ ва ё мураббӣ ифшо додани зеҳн ва ҳушёрӣ кӯдак бояд бошад. Кӯдакон инро бояд тез пай баранд. Бо ҳамин тариқ кӯдакон ҳис кардани зарб ва фарқ кардани ивазшави онро меомӯзанд.

Барои инкишофи ҳисси шунавоии кӯдакон бозихои мусиқӣ дидактики «Оркестри мо (Ман чӣ менавозам?)» гузаронидан самараи хуб медиҳад. Кӯдакон тавасути ин бозӣ бо дойра, таблак, зангулла, шақ-шақа шинос мешаванд. Дар аввал ду зарби бо ҳам монади ҳар яке аз ин асбобҳо навохта мешавад ва то чор зарб зиёд мешавад. Аз кӯдакон хоҳиш карда мешавад, ки созеро, ки навохта шуд (номбар накунанд) дар аввал на ҳамаи кӯдакон сози навишта шударо нишон дода метавонанд, вале баъд аз чанд машғулият миқдори онҳое, ки нишон додаанд метавонанд зиёд мегардад.

Барои инкишофи зарб мо чунин машқҳоро тавсия медиҳем: ба ҳамаи кӯдакон ду кубик медиҳем ва пешниҳод менамоем, ки дар курсиҳо монанди «қатора» ҷой гирифта нишинанд. Қатора ба ҳаракат медарояд, кӯдакон ба кӯбикҳо зарбҳои оҳиста-оҳиста мезананд. Суръати қатора баланд мешавад, ки кӯдакон ҳам тавассути зарб суръати садоро дур кубикҳо ба кубикҳо тез намуда, балантар мезананд. Қатора меистад, ва ҳамроҳи истодан он зарби кӯдакон ҳам қаят мегардад. Кӯдакон ҳамеша машқҳое, ки инкишофи ҳисси зарб равона шудааст бо шавқу завқ иҷро мекунанд.

Ин ҷо дар назди кӯдакон духтараке ба меҳмонӣ меояд ва бо худ шақ-шақе кубик меорад. Вай меҳонад бирақсад, амма мусиқӣ нест. Роҳбари мусиқӣ дар якҷоягӣ бо мураббӣ аз кӯдакон хоҳиш менамояд, ки барои духтарақ оҳангеро навозанд ва духтарақ бирақсад. Кӯдакон бо

шавқ таҳти навои рақси ба шақ-шақаю кубик оҳангеро ичро мекунанд. Бо ин роҳ, роҳбари мусиқӣ ё мураббӣ метавонад барномаеро таҳия ва амалӣ созад, ки ба рушди ҳамачонибаи кӯдакон нигаронида шудааст.

Чӣ гуна вазъияти проблемавӣ дар кӯдакистон ҳангоми машғулияти мусиқӣ ташкил намудан мумкин аст? Вазъияти проблемавӣ ҳангоми машғулияти мусиқӣ дар кӯдакон эҷодкорӣ ва таҳаюлотро ривоч медиҳад. Барои мисол намунаи тахминии чунин вазъиятҳои мушкилотро пешниҳод намудан мумкин аст.

Машғулияти яқум

Ба меҳмони кӯдакон хирсак ва заргӯш меояд. Барои Шумо тӯҳфа овардаанд. Онҳо дар соҳа менавозанд ва кӯдакон аз рӯи оҳанг номи ин соҳро муайян мекунанд. Ҳар касе, ки аз рӯи оҳанг номи соҳро ёфт ба ӯ тӯҳфа дода мешавад.

Сипас, дар нақора (ва ё метавонад аз соҳаи зарбӣ истифода барем) чӣ тавре, ки хирсак оҳиста роҳ меравад, бо шақ-шақа чӣ тавре, ки заргушак меҷаҳад менавозем.

Машғулияти дуҷум

Ҳайвонҳо ба ҷангал соҳаи нақораю шақ-шақа гӯм кардаанд. Кӯдакон ба хотир меоранд, ки ин ҳайвонҳо хирсак ва заргушак мебошанд.

Аз онҳо талаб карда мешавад, ки ин соҳоро навозанд, ва ин ҳайвонҳо зери оҳанг навохта бирақсанд.

Машғулияти сеҷум

Кӯдакон ниқобҳои хирсаку заргушро мепӯшанд, барои худ яке аз соҳоро интихоб намуда, ба ҳамовозии фортопиана оҳангеро ичро мекунанд.

Ҳангоми омӯхтани навозиши соҳаи мусиқӣ дар кӯдакон инкишоф додани ҳисси зарб нақши муҳим дошта, барои дуруст сурудан низ имконияти фарроҳеро фароҳам меоваранд.

Истифодаи соҳаи мусиқӣ дар ҷараёни машғулиятҳо, махсусан ҳангоми сурудани асарҳо барои кӯдакон шинос, қобилияти эҷодкории

кӯдакро инкишоф дода, онҳоро барои тадбиқ кардани донишу малакаҳо дар ҳаёти хамарӯза ҳидоят мекунад. Дар машғулияти мусиқӣ инчунин вазифҳои фардӣ низ супоридан ба манфиат ҳолӣ нест. Масалан ҳангоми иҷрои созҳои зарбӣ кӯдакон номи худро бо зарб (ҳар як ҳичо як зарб) нишон медиҳад, ки он хеле шавқовар ба кӯдакон мебошад.

Мо тадричан кӯдаконро бо созҳои нави мусиқӣ шинос менамоем. Ин шиносои метавонад аз рӯйи талаботи барномаи «Рангинкамон» (аз сода ба мураккаб) сурат мегирад. Ин ҷо ба тариқи намуна шиносоӣ бо сози рубоб меорем.

Дар аввал оҳангERO бо ин соз мешунавем. Хотиррасон карда мешавад, ки ин соз бо мизроб навохта мешавад. Оҳанги навозиши рубоб бо дигар созҳо муқоиса ва фарқиятро муайян карда мешавад. Азбаски навохтани рубоб душвор аст, роҳбари мусиқӣ метавонад омӯзиши онро бо тариқи фардӣ ташкил намояд.

Омӯзиши созҳои мусиқӣ, ки аз шиносои оддӣ сар шуда, то ба пайдо намудани малакаҳо оддитарин навозиш (гумон меравад, ки аксарият ба ин кор майл дорад) оварда мерасонад, давом меёбад.

Кӯдакон дар баробари созҳои миллӣ бо созҳои дигар халқиятҳо, ки асбобҳои мусиқии имрӯза истифода мешаванд, шинос мегарданд. Ба монанди дар гурӯҳое, ки ба мактаб омода мешаванд ба асбоби мусиқӣ аккардион шинос кардан мумкин аст, зеро он бояд дар назди кӯдакон гузаронидани мешавад. Сипас онҳоро роҳбари мусиқӣ ва ё дар сабти овозӣ, ки навозандагони қачпи иҷро карданд, мешунавонем. Аз созҳои, ки кӯдакон ба онҳо шинос мешаванд навохтани аккардион нисбатан мушқилтар аст. Аз гурӯҳ 5-6 нафаре ёфт мешавад, ки хоҳиши навохтани аккардионро доранд. Омӯзонидани навозиш дар ин соз метавонад ба тариқи фардӣ сурат гирад, зеро аз ҳама муҳимаш он аст, ки кӯдакон ба садои он, тарзи навозиш, ҳамоҳанги бо дигар созҳо яъне дар ансамбл, фарқияти садои он аз дигар созҳоро донанд ва ё метавонад доштани ангуштон дар ҳошияҳо, ба тарзи мазмуну ҳамвор ҳаво додан ва тарзи дурусти нишаст ҳангоми навозишро нишон диҳад.

Барои инкишофи қобилияти шӯнавоии мусиқӣ бозиҳои таълимию мусиқие, ки зарбу навоӣ соҳҳои гуногунро муайян мекунанд, гузаронидан муҳим аст. Тавассути он кӯдакон малакаю маҳоратҳои зарурие, ки барои сарфаҳм рафтан, доништан, фарқ кардан, дар ин ё он сози мусиқӣ иҷро карданро соҳиб мегарданд. Мусиқӣ сирру асрори худро дорад, ки бо он кӯдакон пеш аз ҳама дар ҷараёни машғулиятҳои мусиқӣ, инчунин дар хушҳоливу чашнвораҳо шинос мешаванд.

Ба ҳамин тариқ, мунтазам гузаронидани машғулиятҳои мусиқӣ ба мо имконият медиҳад, ки дар кӯдакон малакаҳои оддитарин навохтан, дарку фаҳми шунавоиро ташаккул диҳем ва вобаста ба натиҷаҳои барои ташкил намудани ансамбл замина гузорем. Яъне дар онҳо фаҳмиши бошуурона ташкил намудани ансамблро ба вуҷуд орем. Албатта барои аз худ кардани мусиқӣ барои кӯдакони тарбияи томақтабӣ истифодаи бозиҳо шавқовар ва ҷолиб буда, барои ба ҳадаф расидан кумак мерасонад. Ғайр аз ин бозиҳои дигар низ барои инкишоф додани тарбияи зебопарастӣ ва ахлоқӣ истифода бурдан бо маврид аст.

Ҷараёни бозӣ: Ба ҳар як кӯдак яктогӣ варақа тақсим карда мешавад. Роҳбари мусиқӣ ва ё мураббӣ асарҳои барои кӯдакон шиносро иҷро мекунад (метавонад онро сабт намояд) ифода барад. Муҳимаш он аст, ки ин асарҳо пеш аз ҳама аз тарафи кӯдакон иҷро шуда бошад ва характери маршӣ, алларо дарбар гирад. Нафаре, ки асари мусиқиро мешиносад бо тугмаи нисфи холии варақаро маҳкам мекунад. Ин бозӣ дар рафти машғулият аз тарафи мураббӣ гузаронидан мумкин аст.

Хулосаи боби якум

Масъалаи чиҳатҳои асосии дараҷаи инкишофи қобилияти мусиқӣ ва эҷодии кӯдакони синни томақтабӣ барои инкишоф додани сифатҳои бадеӣ ва идроки зебопарастии онҳо имкониятҳои калон фароҳам месозад. Ин махсусан дар шароити фаъолияти мусиқӣ ва эҷодии онҳо дуруст ба роҳ монда мешавад.

Ҳаёти маънавии кӯдак танҳо вақте пур мешавад, ки агар вай дар олами бозӣ, афсона, мусиқӣ, ҳаёлот, эҷод кардан зиндагӣ кунад. Ин раванд дар илми муосир низ бо истифода аз мисолу далелҳои ҳаётӣ, таҷрибаи зиндагӣ натиҷагирӣ аз таҳқиқотҳои илмӣ идома дорад.

Дар пешрафти назария ва амалияи инкишофи қобилият, лаёқатмандӣ чун сифати шахсиятии фардии кӯдакони таҳсилоти томақтабӣ дар рисолаи илми баробари гурӯҳбандӣ намудани намудҳои қобилиятҳои нақши фаъолиятро дар рушди қобилияту лаёқатмандиро вобаста ба хусусиятҳои синнусолии кӯдакону наврасон баррасӣ намудем.

Муайян карда шуд, ки қобилияту лаёқатмандии кӯдакон ҳанӯз аз давраи томақтабӣ (то-7 солагӣ) зоҳир мегарданд ва зери таъсиррасонии мақсадноки калонсолон инкишоф меёбад. Лаёқатмандӣ ягонагии қобилиятҳои умумии инсон аст, ки фосолаи байни имкониятҳои зехнӣ, сатҳи иҷро намудан, дараҷа ва хусусиятҳои фаъолияти ӯро муайян мекунад.

Истеъдод бошад дараҷаи олии рушди қобилияти кӯдакон буда, дар иҷрои фаъолияти муайян (эҷодӣ, мусиқӣ, созандагарӣ, омӯхтани фанҳо ва ҳокасо) ифода мегардад. Аз таҳлили сарчашмаҳо илмӣ маълум гашт, ки масъалаҳои қобилияти мусиқӣ ва эҷодии бештар ба кӯдакони таҳсилоти томақтабӣ таалуқ доранд, зеро тафсирҳои гуногунро дар бораи истеъдоди кӯдакон баррасӣ карда шудааст. Дар аксари мавридҳо онҳо аз рӯи шартҳои ирсӣ ва модарзодӣ меоянд.

Дар кӯдакони таҳсилоти томақтабӣ қобилияту лаёқатмандӣ ин чараёнест, ки и тағйир меёбанд ва такмил дода мешавад. Он метавонад зери ин ё он омилҳо ҳатто хомӯш гардад ва ё дар наслҳои дуҷумла сеюм зоҳир гардад, такмил ёбад ва ба соҳибаш эътирофу нуфузи махсус бахшида, ӯро ба шахсияти шинохтаи ҷаҳонӣ дар ҷодаи эҷоду бунёдкорӣ мубаддал созад.

Бояд қайд кард, ки таҳқиқу баррасии нақши бозӣ дар ҳаёти хурду бузурги ҷомеа зиёда аз шаш аср идома дорад ва таълимоти кунунӣ оид ба бозӣ аз андешаҳои фалсафии пешин сарчашма мегирад. Кӯдакон бо воситаи машғулиятҳои мусиқӣ кушиш мекунанд, ки бозии худро ба ҳаёти калонсолон нақш офаранд ва ё қолаб бисозанд. Дар айёми кӯдакӣ, ки онро айёми махсуси бозикунӣ мегӯянд, барои иҷрои супоришҳои таълим ва тарбияи шахси калонсолон иҷро хоҳанд кард.

Мо дар таҳқиқоти худ барои таҳсилоти масъалаҳои назариявӣ амалии бозиро коркард намуда, онро ҳамчун “фаъолияти пешбаранда” дар рушди кӯдакон дар давраи томақтабӣ эътироф намудем. Маҳз дар раванди бозӣ ва таъсири он ҷабҳаҳои маромнокӣ, маърифатӣ, эмотсионалӣ ва шахсиятии кӯдакон инкишоф ёфта ташаккул дода мешавад.

Ба таҳқиқоти мо, барои бозии дилхушкунанда, бештар бозӣ – хушҳолиҳо барои кӯдакони то 4-сола, бозии мусиқӣ барои ҳамаи кӯдакони таҳсилоти томақтабӣ, бозии дидактикӣ ва бозии-хороводҳо истифода бурда, ки ба ин бозии ҳам истифода аз сурудхонӣ ва ҳам аз иҷрои ҳаракатҳои мавзунӣ рақс, ки дар фаъолияти муассисаҳои таълимии томақтабӣ бо роҳбарӣ ва иштироки бевоситаи мураббия ва корманди мусиқӣ ташкилу гузаронида мешаванд, ҳамчун фаъолияти махсуси эҷодӣ-мусиқии кӯдакон гурӯҳбандӣ карда мешуданд.

Дар омӯзиш ва таҳқиқи инкишофи маҳорат ва малакаи қобилияти мусиқию эҷодӣ бозӣ бо воситаи ангуштон хондани суруд ва таронаҳое, ки маъноӣ навозиши доранд, бозии –хороводҳо ба монанди

фолклорбозӣ, ки ба ин бозӣ дохил мешавад шуморакбозӣ, сарбайтхонҳо ва ғайраҳо, ки ҳар яки онҳо як сахначай хурди театриро ба хотир меоранд, мумкин нест. Истифодаи жанрҳои фолклорӣ имконият ва механизми ба худ хоси таъсиррасонӣ ба ҳиссиёт, рафтор, шуур, сифатҳои шахсиятӣ ва маҳорату қобилият ва лаёқатмандию истеъдоди кӯдаконро доранд.

Набояд фаромӯш кард, ки қобилият, лаёқатмандӣ истеъдод, ки дар давраи томақтабӣ аломат ва нишонаҳои он зери таъсири омилҳои биологӣ ва иҷтимоӣ зухур меёбад ва минбаъд инкишофу такмил меёбад, натиҷаи кӯшишу ғайрат ва меҳнату заҳмати кӯдакону калонсолон мебошад.

БОБИ 2. ТЕХНОЛОГИЯИ ИНКИШОФ ДОДАНИ ҚОБИЛИЯТИ МУСИҚӢ - ЭҶОДИИ КӢДАКОНИ СИННИ КАЛОНИ ТОМАКТАБӢ ДАР ФАЪОЛИЯТИ МУСИҚӢ-БОЗИКУНӢ

2.1. Заминаҳои барномавӣ-методи инкишоф додани қобилияти мусиқӣ-эҷодии кӯдакони синни калони томактабӣ

Тамоми тадқиқотҳои илмӣ собит кардаанд, ки инсон ҳамчун мавҷудоти биологӣ ва шахсияти доимо инкишофёбанда, комилҳуқук буда, таҳқиқ ва исбот шудааст, ки вобаста ба пешрафти фарҳангу таърих, иқтисодиёту иҷтимоиёти ҷомеа муносибат ба кӯдакон низ тағйир ёфтааст, ки далели он:

Тамоми тадқиқотҳои илмӣ собит кардаанд, ки инсон ҳамчун мавҷудоти биологӣ ва шахсияти доимо инкишофёбанда, комилҳуқук буда, таҳқиқ ва омӯхта мешавад.

1) мавҷудияти ҳуҷҷатҳои меъёрӣ - ҳуқуқӣ аст, ки дар онҳо ҳуқуқ ва манфиатҳои кӯдак барои зиндагӣ, таълиму тадрис, рушди шахсиятӣ, манзалату мақоми иҷтимоӣ дар ҷомеа дар сатҳи ҷаҳонӣ ва давлату кишвари худ эътироф ва муҳофизат карда мешаванд, то ӯ камол ёбад, соҳиби мақом барои пешрафти қору фаъолият дар амалҳои созанда будан, сазовори зиндагии шоиста ва арзанда бошад;

2) дар заминаи таҷрибаи фарҳангӣ-таърихӣ.ва таҳқиқотҳои илмии психологӣ, педагогӣ назарияҳо, концепсияҳо, равияҳои илмиро коркард ва пешбарӣ карда шуданд, ки ҷавҳари асосии онро таъмин намудани шароити имкониятҳо барои таълиму тарбия, инкишоф ва такмилёбии сифатҳои мусбати шахсияти фардӣ, қобилияту истеъдоди кӯдакон равона гардидааст. Бесабаб нест, ки дар илми муосири педагогикаи томактабӣ назарияҳо, концепсияҳо, равияҳо коркард ва амалӣ шудаанд, ки онҳо барои муайян намудан, тарбия ва инкишоф додани сифатҳои фардӣ - шахсиятии кӯдакон мусоидат намудаанд. Ба монанди назария оид ба ҳам алоқамандии таълим ва тарбия дар инкишофи кӯдак (А.С.

Мухина), таълими инкишофдиҳанда (С.М.Занковская, Д.Б. Элконин), рушди фаъолияти маърифатӣ (С.Пифагор), инсонгароӣ (гуманистии Ш. Бюлер, А. Маслоу), инкишофи шахсият дар раванди фаъолиятҳо (А.С. Виготский ва пайравони ӯ Д.Б. Элконин, А.Н. Леонтев), тарбияи ватандӯстӣ ва шахрвандӣ (Н.Ф. Виногредова, Б. Мачидова), тарбияи ҳуқуқии кӯдакон (Т.Н. Доронова, С.А. Козлова, Н.Ю. Гаи) ва ғайра [119;232, 58;257, 198;218, 134;54, 22;67,103;325, 32;41, 198;132, 94; 232, 33;15, 108;180].

Барои амалӣ гардонидани назарияҳои педагогӣ тарбияи ватандӯстӣ, ҳештаншиносӣ ва ҳуқуқии кӯдакон дар зерхати талаботҳои барномавии МТТ аз тарафи Б. Мачидова, В.Мирзоев, Н.Назаров, З. Турғунова, ва дигарон як қатор дастурҳои таълимию методӣ таҳия ва дастраси умум гардидаанд.[112;32. 111;75].

Омӯхтан ва таҳлили (барномаҳои таълиму тарбиявии МТТ дар Тоҷикистон (1979, 1989, 2002, 2012), инчунин барномаҳои таълиму тарбиявӣ барои кӯдакони ба МТТ фаро гирифта нашуда; «Барномаи кутоҳмуддати омодагии кӯдакони 5-7 (6)-сола ба мактаб» (2009);, “Барномаи омодагии пешазтомактабӣ (6-7)” (2011);, “Барномаи таълим ва инкишофи кӯдакон дар марказҳои инкишофи кӯдакон”: (2013) нишон медиҳанд, ки масъалаҳои инкишофи қобилиятҳои мусиқӣ-эҷодии кӯдакон ва тарбияи ватандӯстии ҳуқуқии кӯдакон дар маркази таваҷҷуҳи муҳаққиқону муаллифон қарор гирифтаанд [88;4].

Ҳуҷҷатҳои байналмилалӣ “Конвенсия дар бораи ҳуқуқи кӯдакон” мавқеи кӯдакро ҳамчун табақаи махсуси иҷтимоӣ дар ҷомеа баррасӣ намуд. Дар он таъкид гардидааст, ки ояндаи тамоми давлат аз насли ҷавон ба рушд ва такомули кӯдакон вобастааст .[88;34].

Конвенсия аввалин санади ҳуқуқие мебошад, ки ҳуқуқҳои кӯдак нисбатан пурра ифода ёфтааст ва сазовори эътибори эътирофи байналмилалӣ пайдо карда, қариб тамоми давлатҳои ҷаҳон онро тасдиқ кардаанд.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки иштирокчи чандин санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ аст, аз ҷумла, Конвенсия дар бораи ҳуқуқи кӯдак буда, бо қарори Шӯрои олии кишвар аз 26 июни соли 1993, таҳти № 803 онро тасдиқ кардааст. Тибқи дастури он, ҳангоми таҳия ва қабули санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ дар соҳаи маориф ба ҳифзи ҳуқуқ ва манфиатҳои кӯдакон аҳамияти аввалиндараҷа дода мешавад. Илова бар ин, бо назардошти аҳамияти ин масъала ҳукумати кишвар дар соли 2015 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳифзи ҳуқуқи кӯдак»-ро ба тасвиб расонд [85;12].

Дар “Стандарти давлатии таҳсилоти томактабӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон”:, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30-юми декабри соли 2014, №785 тасдиқ гардидааст: дар бораи амалисозӣ ва талаботҳои Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф»: Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи таълиму тарбияи томактабӣ»: „Консепсияи миллии таҳсилот дар Ҷумҳурии Тоҷикистон: „Консепсияи миллии тарбия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дигар: санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ амалӣ карда шуда истодааст” [158;48, 86;13, 80;7].

Стандарт маҷмуи мақсад ва вазифаҳо, мазмуни сатҳи таҳсилот, ҳадди ақали дониш, ташаккулдиҳии қобилият ва маҳорати тарбиягирандагон, инчунин сифати тарбия ва таълим дар синну соли томактабӣ, натиҷаҳои таълиму тарбия, принципҳо ва қоидаҳои назорати давлатии сифати таълиму тарбияро дар МТТ ва оила муайян мекунад. [158;43].

Стандарти мазкур дар асоси баҳисобгирии хусусиятҳои иҷтимоӣ-тараққиёти иқтисодӣ, маданӣ, сенсорӣ ва ҳаракатӣ дар ҷумҳурии Тоҷикистон муайян намудааст ва дар амал татбиқ карда шуд.

Дар фаъолияти муассасаҳои таълимии томактабӣ аз рӯйи анъана ба кори таълиму тарбиявӣ, барои баланд бардоштани захираи луғавии кӯдакони таҳсилоти томактабӣ аз худ кардани маҳорату малакаи инчунин маълумотҳои содда мувофиқи синну соли кӯдак, ёдгирии иҷроӣ

фаъолиятҳои таълимӣ, бозикунӣ ва ғайраҳо диққати асосӣ равона карда мешаванд.

Дар амал татбиқ кардани ҳадаф ва вазифаҳои таълиму тарбиявӣ дар таҳсилоти томактабӣ аз таъмин намудани муҳассилини таҳсилоти томактабӣ ва таҳсилоти ибтидоӣ бармеояд. “Стандарти давлатии таҳсилоти томактабӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон; Стандарти инкишоф ва омӯзиши барвақтии кӯдак (аз рӯзи таваллуд то 7 (б) солагӣ); Барномаи тарбия, таълим ва инкишофи кӯдакони синни томактабӣ «Рангинкамон»: заминаҳои барномавӣ- методии системаи таълим, тарбия ва инкишофи кӯдакониро бо воситаи бозӣ ташкил менамояд” [158;68, 64;97].

Дар раванди фаъолияти мустақилонаи кӯдакони ва оилаҳои онҳо баҷойи эҷодкорӣ бо истифода аз асбобҳои имкон медиҳад, ки омӯзиши қисмҳои оркестрӣ ва интихоби оҳангҳо аз рӯи шунидани мусиқӣ гӯш карда шавад. Барои рушди бомуваффақияти қобилиятҳои эҷодии кӯдакони дар фаъолияти мусиқӣ шароитҳои зеринро фароҳам овардан лозим аст:

1.Шунидани асарҳои асбобӣ инчунин вокалӣ, муҳокимаи воситаҳои ифодакунандаи мафҳуми мусиқӣ, муқоисаи тембрҳои овоз, садои асбобҳои ва имкониятҳои ифодаи онҳо баррасӣ бояд намуд. Ин барои қорҳои эҷодии кӯдакони кӯмак хоҳад кард.

2.Инкишоф додани қобилиятҳои асосии мусиқӣ дар кӯдакони синни томактабӣ, аз қабилҳои ҳисси ҳамоҳангӣ, иҷрои мусиқӣ, шунавоӣ ва ҳисси ритм.

3.Бо таассуроти равшани мусиқию бадеӣ, дониш, малака ва маҳорат дар фаъолияти мусиқӣ бой гардонидани таҷрибаи ҳаётии кӯдак. Чанд қадаре, ки таҷрибаи кӯдак ғани гардад, зухуроти эҷодӣ ӯ торафт равшантар хоҳад гашт.

4. Истифодаи вазифаҳо ва машқҳои эҷодӣ дар дарсҳо, ки эҳтиёҷоти кӯдакони синни томақтабӣ барои амалӣ намудани тасаввурот ва ғояҳои онҳоро ҳавасманд мекунад.

5. Шароите фароҳам овардан лозим аст, ки дар он ҳар як кӯдак тарзи ба худ хоси муошират бо мусикиро эҷод карда муайян намояд.

6. Барои ин, шумо бояд роҳбари хуби мусикиро интихоб намоед, ки асарҳоеро ӯ барои Шумо интихоб намоянд, ки импровизатсия, рушди нақшҳои бозӣ ва тасаввуроти кӯдакони ҳавасманд мекунад.

Дар раванди кори педагогӣ мунтазам ташаккул додани шахсияти ҳамачониба инкишофёфта ва эҷодкори кӯдаки синни томақтабӣ, инчунин тавассути бозииҳои мусикӣ ва импровизатсия дар ӯ ба ҳама намудҳои фаъолияти мусикӣ бедор кардани муҳаббат ва шавқу рағбат муҳим аст.

Мо ба хулосае омадем, ки синни томақтабӣ марҳилаи асосии инкишофи кӯдак аст.

Дар ин синну сол заминаи ифодаи эҷодӣ гузошта мешавад. Хусусиятҳои эҳсосоти кӯдакони синни томақтабӣ бояд дар ташаккули ҳисси эҳсосии экспрессионӣ дар имову ишора, дар ифодаи рӯй, дар пантомима, дар интонасияи овозӣ, доштани доираи гуногуни ҳиссиёт ва нақши бозигарии тасвирҳо, ки дар қобилиятҳои мусикӣ ва эҷодӣ ифода ёфтаанд (меъёр рушди эҳсосоти мебошад доираи кӯдакони дар фаъолияти мусикӣ ва бозӣ).[176;18].

Ёдовар шудан лозим аст, ки якҷанд барномаҳои махсуси таълимӣ оид ба тарбияи мусиқии хонандагон дар МТМУ (1982, 2002) таҳия, нашр ва дастраси мутахассисон гардидаанд. (Б.Хайруллоев с 2018), балки бозӣ роҳи дастрастарин ва қолибтарини ифодаи таассурот, дониш ва эҳсосоти кӯдак аст. Инкишофи эҳсосоти кӯдакони бештар дар ҷараёни бозии мусикӣ сурат мегирад. Аз ин лиҳоз дар рафти бозӣ кӯдакони бо ҳиссиёт қаҳрамонҳо шинос мешаванд, муоширати онҳоро меомӯзанд ва дар амал онро татбиқ менамоянд.

Дар машғулияти мусиқӣ кӯдакони таҳсилоти томақтабӣ, ки ба бозиҳои театри машғул мешаванд, барои ташаккул додани захираи луғавӣ ва инкишоф додани нутқи онҳо нақши беандоза зиёд дорад. Ин барои такмил додани муколама ва монологҳо, инчунин азхуд намудани нутқи ифоданок кумак мерасонанд.

Фаъолияти мусиқӣ воситаи ифодаи худшиносии миллии кӯдакон мебошад. Фаъолиятҳои бозии мусиқии кӯдакони синни томақтабӣ тавассути бозӣ санҷати мусиқиро аз худ мекунанд. Дар чараёни бозии мусиқӣ кӯдакон дар бораи олами атроф, дарки ҷаҳон ва зебоии табиат маълумот гирифта, корҳои эҷодии худро пешниҳод мекунанд.

Ҳар як намуди фаъолияти мусиқӣ хусусиятҳои худро дорад. Азхудкунии он шеваҳои фаъолиятро аз ҷониби кӯдакон пешбинӣ мекунад, ки бидуни он ғайриимкон аст ва ба рушди мусиқии кӯдакони таҳсилоти томақтабӣ таъсири мушаххас мерасонад. Аз ин рӯ, истифодаи ҳама намудҳои фаъолияти мусиқӣ хеле муҳим буда, аз барномаҳои мутобиққардашудаи МТТ (1979, 1989, 2002) аз руи барномаи «Рангинкамон» (2012) зери таҳрири Иматова Л, берун набаромадаанд. Ин далел гувоҳи он аст, ки масъалаи мазкур то имрӯз таваҷҷуҳи касеро ба худ ҷалб накардааст [179;165, 64;97].

Барои тарбияи дурусти кӯдакони таҳсилоти томақтабӣ барномаи «Рангинкамон» мақсад ва вазифаҳои тарбияи мусиқӣ ва инкишоф додани қобилияти мусиқидонӣ, мусиқишиносӣ ва эҷодкории кӯдаконро дар фаъолиятҳои мусиқӣ ва бозикунӣ дар синни аз як- солаю шаш моҳа то ду-сола, чун давраи дуҷуми синни барвақтӣ (кӯдакон то як-солу шашмоҳа болотар, ки дар муҳити оила фаро гирифта мешаванд), инчунин аз синну соли ду-сола то се ба гурӯҳи якуми хурдсолон, аз се-сола то чорсола ба гурӯҳи ба гуруҳи дуҷуми хурдсолон, аз чорсола то панҷсола ба гурӯҳи миёнаи томақтаб, аз панҷсола- то шашсола ба гурӯҳи калон ва аз шашсола то ҳафтсола ба гурӯҳи омодагӣ ба мактаб тақсим ва ба раванди таълиму тарбиявӣ фаро гирифта шудаанд [64;97].

Дар доираи барномаҳои таълимии кӯдакон панҷ намуди асосии эҷодиёти мусиқӣ вучуд доранд, ки бо мақсадҳои таълимӣ дар дарсҳои мусиқӣ ва бозиҳо бо кӯдакони синни томактабӣ фаъолона истифода мешаванд. Дарки мусиқӣ, сурудхонӣ, фаъолияти мусиқӣ-ритмикӣ (ракс), навохтани асбобҳои мусиқии кӯдакона ва навохтани мусиқӣ дохил мешаванд.

Ҳар яке аз ин намуди эҷод дорои шаклҳои зиёди ифода мебошад. Ғайр аз он, ҳар як намуди фаъолият ба рушди қобилияти мушаххаси мусиқӣ мусоидат мекунад ва аз ҷониби мутахассиси ин соҳа бо истифода аз рӯйхати тахминии асарҳои дар барнома пешниҳодшуда амалӣ карда мешавад. Фаъолияти мустикалонаи эҷодии кӯдакони таҳсилоти томактабӣ низ ташкил карда мешавад [64;78].

Дар барнома барои ифшо додани шавқмандии кӯдакон дар ҳуб гӯш кардани мусиқӣ ва ҳамовоз шудан бо якдигар дар чараёни хондани суруд, аз уҳдаи иҷрои ҳаракатҳои мавзуни баромадан дар таҳти оҳанги мусиқӣ, ташаккули эҳсосот ва мусиқифаҳмӣ мувофиқи хусусияти синнусолии кӯдакон баррасӣ карда шудаанд. [158;83].

Воситаи асосии иҷро гардидани вазифаҳои таълиму тарбияи мусиқӣ ва инкишофи қобилияти мусиқӣ-эҷодии кӯдакон дар раванди машғулиятҳои махсус ташкилкардашудаи мусиқӣ бозӣ ва иду дилхушиҳо,

Ҳисси ритмикӣ бо ҳаракатҳои мусиқию ритмикӣ, инчунин бо воситаи қарзакзанӣ таҷдиди навохтани асбобҳои мусиқии кӯдакона ва сурудхонӣ ифодаи хоҳад ёфт.. Сурудхонӣ ба рушду таҳкими шуш ва дастгоҳи овозӣ, инчунин ташаккули мавқеи дурусти кӯдакон мусоидат хоҳад кард.

Ҳаракатҳои мусиқӣ ва ритмӣ ҳангоми машқҳои муназзам такмил ва зебӣ пайдо мекунанд. Навохтани асбобҳои мусиқии бачагона шунавоӣ инкишоф медиҳад, мусиқии эҷод мекунад ва ғайра. Воқуниши эҳсосӣ ба мусиқӣ ҳангоми ҳама намудҳои фаъолияти мусиқӣ, махсусан дар раванди

дарки мусиқӣ ва ичрои ҳаракатҳои ритмикӣ ташаккул меёбад. Ҳамин тавр, ҳамаи намудҳои фаъолияти мусиқӣ ба инкишофи мусиқӣ ва эҷодии кӯдакон мусоидат намуда, ҳамдигарро бой мегардонанд.

Дар чараёни машғулиятҳои, ки сурудхонӣ, ҳаракатҳои мусиқӣ-ритмикӣ ва навохтани асбобҳои мусиқии кӯдакона таҳти роҳбарии муаллими пуртаҷриба кушиш мекунад, ки барои расондани тасвири образи мусиқӣ воситаҳои ифодакунандаро пайдо кунад. Дар чараёни дарки мусиқӣ ғояҳои ибтидоӣ дурусттар ва чуқуртар дарк карда мешаванд.

Барои инкишоф додани қобилияти мусиқӣ-эҷодии кӯдакон дар ҳамаи гурӯҳҳои синнусолии МТТ, ки он ба таҷриба ва маҳорати аз худ кардани донишҳо, малакаҳо, аломату нишонаҳо ва ҳуди қобилиятҳои мусиқӣ-эҷодӣ дар давоми давраи томактабӣ алоқаманд мебошанд. Фаъолияти эҷодӣ «фаъолиятест, ки амалу рағбатҳои тозаеро ба вучуд меоварад ё мушоҳидаи иртиботҳои тозаеро дар тафаккур ва ёдгирӣ мумкин месозад».[46;349].

Аз ин рӯ, самтгирӣ дар таълим, тарбия ва инкишофи мусиқӣ-эҷодии кӯдакони синни томактабиро дар МТТ чунин арзёбӣ намудан мумкин аст:

- идроки мусиқӣ, шунидан ва тавзеҳ додани он ба кӯдакон;
- ичроқунандагӣ-импровизатсия (ба таври махсус, эҷодкорона хондани сурудҳои таронаҳо) ва эҷодкорӣ дар кӯдакон, ки ҳар яки онҳо дар давраҳои синнусолии томактабӣ вазифаҳои ҳудро доранд ва ба таври фардӣ аз худ карда мешаванд.

Дар давоми 80- соли замони Шуравӣ эҷоди мусиқии мардумӣ, асарҳои оҳангсозон, тайёрии касбии мураббӣён ва омӯзгорони мусиқӣ МТТ зери таъсири фарҳанги мусиқии аврупоӣ, махсусан, мусиқии русӣ арзи вучуд дошт ва ин раванд имрӯз низ то андозае идома дорад. Арзёбӣ гардидааст, ки истифодаи бозиҳои мусиқӣ чун замимаи машғулиятҳои мусиқӣ махсус ташкилшудаи мусиқӣ пешниҳод карда мешавад.

Мо дар чараёни таҳқиқот ба асарҳои «Б.М. Теплов, Н.А. Метлова, фаъолияти амалии Н.А. Ветлугина ва дигарон: таъя менамояд. Оҳангсозони рус Р.Шумен, Д.В. Кобалевский, Б.В Асафьев П.И. Чайковский, М.П. Мусоргский ва дигарон: асарҳои махсус барои кӯдакону наврасон эҷод намудаанд» [167;320, 114;77, 29;54].

Дар ҳамин давра мураббия - мушовири соҳибтаҷриба Т.С. Бабаджян маҷмуи бозиҳои беҳамто ва то имрӯз истифодашавандаро коркард намуд, ки онҳо таҳти оҳанги мусиқии эҷоднамудаи оҳангсоз «М.Р. Раухвергер: иҷро карда мешаванд. Ин бозиҳо ба барномаи таълиму тарбиявии муассисаҳои томактабии ҷумҳуриҳои иттифоқӣ, аз он ҷумла, Тоҷикистон, ворид карда шуда буданд ва айни ҳол низ ин бозиҳо дар барномаҳо арзи вучуд доранду мавриди истифодабарӣ қарор гирифтаанд» [144;16-18].

Ба рушди назария ва амалияи тарбияи мусиқии кӯдакон таҳқиқотҳои «Б.М.Теплов:, ки дар асарҳои ӯ бо номи «Психология музыкальных способностей» (Психологияи қобилиятҳои мусиқӣ) ва Психологический вопросы художественное воспитания), («Масъалаҳои психологии тарбияи бадеӣ») ифода ёфта буданд, таъсири ҷиддӣ расонид. Минбаъд таҳқиқотҳои Л.С. Виготский, Б.М. Теплов, А.В. Запарожец:, фаъолияти касбии В.Н. Шатский: ва дигарон имконият доданд ва солҳои 60-уми асри гузашта Н.В. Ветлугина: низоми куллан нави рушди бадеӣ-эҷодии кӯдаконро коркард ва пешниҳод намояд, ки он дар тамоми дунё беҳтарин низоми тарбияи бадеӣ-эстетикӣ кӯдакони синни томактабӣ эътироф гардидааст. Таҳқиқоту натиҷаи фаъолияти Н.В. Ветлугина: имрӯз дар омода намудани мураббииёну кормандони мусиқӣ дар зинаҳои таҳсилоти миёна ва олии касбии педагогӣ хеле арзишманд мебошад» [166;55, 32;76, 167;145, 60;209-210, 191;50, 30;91].

Дар назария ва амалияи тарбияи мусиқии кӯдакон дар МТТ вазифаҳои инкишоф додани қобилияти мусиқӣ-эҷодии онҳо бо низоми зерин пайгирӣ карда мешавад:

1.Инкишоф додани дарки мусиқӣ;

2. Такмил додани идроки эҳсосоти мусиқӣ ва сенсорика;
3. Зери кафкубӣ ва садои оҳанг ташаккул додани шғнавоӣ;
4. Ташаккули ҳискунии вазну усули оҳанг (чувство ритма);
5. Ташаккули қобилияти мусиқӣ-эҷодӣ;

Татбиқи супоришҳои номбаршуда дар ҷараёни кори тарбиявӣ бо истифода аз воситаҳои фаъолгардонии кӯдакони таҳсилоти томактабӣ бо воситаи бозӣ қобилияти мусиқӣ-эҷодӣ ташаккул дода шуд.

Қонуният ва хусусиятҳои тарбия ва инкишофи қобилияти мусиқӣ-эҷодӣ дар ҳамаи кӯдакон самти фардии психологӣ- педагогӣ доранд, ки метавонад дар ин раванд ҳам кӯдакон, ҳам мураббия, омӯзгори мусиқӣ ба мушкилиҳо дучор гарданд.

Дар кӯдакони таҳсилоти томактабӣ аз худ кардани машғулитҳои мусиқӣ моро водор менамояд, ки дар корҳои эҷодӣ дониш, маҳорат ва малакаҳои касбиро аз худ намоем. Барои ташаккул додани корҳои эҷодӣ нақш ва дастгирии падару модарон бояд ба эътибор гирифта шавад.

Дар раванди тарбия ва инкишофи қобилияти мусиқӣ-эҷодии кӯдакон номувофиқатии методҳои таъсиррасонии мақсаднокро дучор шудан мумкин аст. Масалан, барои инкишофи мусиқифаҳмӣ, мусиқишиносӣ (фарқ карда тавонистани оҳанг, мусиқии халқӣ аз асарҳои оҳангсозони ватанию хориҷӣ, жанрҳои мусиқӣ ва ғайраҳо) якчанд маротиба такрор кардани тарзи иҷрои амалҳо талаб карда мешавад [51;152]

Таълим ва тарбияи мусиқӣ худ ин раванди муоширату муколама бо мусиқӣ аст ва он бояд пурҷӯшу хурӯш, таъсирбахш ва фаҳмою дастрас иҷро карда шавад. Фақат дар чунин ҳолат кӯдак ба мусиқӣ эҳсосоти мусбат зоҳир намуда, таъсиррасонии онро қабул менамояд. Якчанд маротиба иҷро кардани мусиқӣ шунидан ва фаҳмидани онро таъмин мегардонад. Иҷрои ин амалҳо ба кӯдак имконият медиҳад ҳиссиётҳои гуногунро аз сар гузаронида, таассуроту тасаввуротҳои навро ба вучуд орад.

Мақсади амалҳои бозӣ кумак ба кӯдак ба шунидан, фарқ кардан, муқоиса баъзе хосиятҳои садоҳои мусиқӣ, баландии қавӣ, давомнокӣ, тембри онҳост. Бозиҳои мусиқӣ ва дидактикӣ бо дастурҳои ҳамроҳӣ карда мешаванд, ки возеҳии аёнро дар бар мегиранд (кортҳо, расмҳо, костюмҳо ва ғ.).

Мақсади чунин бозиҳо аз он иборат аст, ки ба кӯдакон шунидан, фарқ кардан ва муқоиса кардани хосиятҳои садоҳои мусиқӣ, аз қабилӣ ҳаҷм, давомнокӣ ва тембрро ёд гиранд. Дар рафти бозӣ маводҳои аёнӣ, аз қабилӣ картаҳо, расмҳо ва дигар воситаҳои истифода мешаванд, ки ба кӯдакон барои беҳтар фаҳмидани маводҳо ёрӣ мерасонанд[31;45].

Технологияи тарбия ва рушди қобилияти мусиқӣ-эҷодии кӯдакони синни томақтабӣ ба принсипи зерин таъя мекунад:

1. Принсипи инсонгароӣ ва инсондӯстӣ, ки он принсипи пешбар дар ҳамаи зинаҳои таҳсилот буда, кӯдакро ҳамчун шахсияти нотакрор, арзишманд, доимо рушдбанда эътироф намуда, дар фаъолияти мусиқӣ-бадеӣ ва бозикунӣ рушди фардӣ ӯро мантиқан эътироф мекунад.

2. Раванди бозикунӣ фаъолнокӣ, ташаббускорӣ ва мустақилнокӣ таъя намуда, тарбия ва тақмилиҳии сифатҳои мусбати шахсияти диққати махсус дода мешавад.

3. Ҳангоми ташкилу баргузориҳои кори фаъолияти касбӣ оид ба интиҳоб ва коркарди технологияи педагогӣ, инчунин ташаккул додани қобилияти мусиқӣ -эҷодӣ барои аз худ кардани фаъолиятҳои мусиқӣ дар чараёни бозикунӣ кӯдакон таъя намуда, аз принсипҳои фалсафӣ-педагогӣ, психологӣ-педагогӣ ва истифода аз фанни фалсафаи таъсиррасонии педагогӣ, ки бевосита ба инкишоф ва ташаккулёбии шахсият равона карда шудааст. Он ба принсипҳои умумипедагогӣ асос ёфта, доимо дигаргунӣ ва дарёфти омилҳои таъсиррасонии навро талаб мекунад; [45;398].

4. Дар фаъолияти касбии педагогӣ таъмин намудани омӯзгори мусиқӣ дар кӯдакистон. Ин принсип ба ҳамкорӣ ба мураббия ва

хонавода дар зерхати ҳал намудани мушкилотҳои тарбияи мусиқӣ арзёби хоҳад гашт.

5.Мувофиқи меъёри муайян, яъне талаботҳои синнусолӣ, психологӣ-педагогӣ интихоб намудани асарҳои мусиқӣ, бозиҳои мусиқӣ-жанрҳои фолклорӣ, бозиҳои эҷодӣ барои кӯдакон.

6. Системанокӣ ва пайдархамӣ дар ташкили фаъолияти мусиқӣ – бадеӣ ва бозии кӯдакон, ки дар он мунтазам мураккаб шудани мафҳуми вазифаҳои таълими мусиқӣ ва инкишоф, пайвастагии доимиро бо роҳ, равиш, восита ва усулҳои таъсири тарбиявӣ таъмин менамояд.

Дар рафти таҳқиқот таҷриба нишон дод, ки самти қобилияти мусиқӣ эҷодӣ дар муассисаҳои таҳсилоти томактабӣ мушкилоти қиддиро дар назар дорад, ки вазифаи ҳар як фарзи ҷомеа ин мушкилотро бояд раҳандозӣ намуд:

Натиҷаҳои таҳлили адабиёти илмию методӣ, таҷрибаи қормандони педагогии муассисаҳои таълимии томактабӣ аз мавҷудияти мушкилоти қиддӣ дар самти таълиму тарбияи кӯдакон ва инкишофи қобилиятҳои мусиқӣ ва эҷодии кӯдакон нишон медиҳанд, ки пеш аз ҳама қорҳои илмию тадқиқотро тақозо мекунанд. ва усули илмӣ.

Имрӯз дар ин ҷабҳа иҷрои вазифаҳои мазкурро арзёбӣ намудан мумкин аст, ки онҳо ба ниёз ба таҳқиқотҳои оянда доранд:

1.Муайян намудани раҳёфт ба тарбия ва инкишоф додани қобилияти мусиқӣ ва эҷодии кӯдакон, инкишоф додани қобилият ва маҳорати мусиқию эҷодии онҳо дар ҷараёни машғулиятҳо ва бозиҳо, машғулиятҳои мусиқӣ ва истироҳатӣ дар муносибатҳо байниҳамдигарӣ.

2.Ба фаъолияти мусиқӣ-эҷодии кӯдакон зиёдтар ворид намудани оҳангу таронаҳои миллӣ, бозиҳои мусиқӣ, асбобҳои миллии мусиқӣ, фолклорӣ-бозикунӣ, ки дар онҳо лаҳну садои овозу калимаҳо, ибораю ҷумлаҳо бо мусиқии интихобшуда ҳамроҳанг бошанд.

3.Ташаккул ва истифодаи технологияи таълиму тарбияи барои инкишоф додани қобилияти мусиқию эҷодӣ мувофиқи синну соли

кӯдакон, аз худ кардани маданияти мусиқии миллӣ ва дигар халқҳо, инкишофи шахсияти ҳар як кудак таъмин карда шавад.

4. Корҳои мусиқӣ-тарбиявӣ, чорабиниҳои фарҳангию оммавӣ, ташкил ва гузаронидани бозиҳо бо мусиқӣ на танҳо воситаи гузаронидани вақт, фароғату истироҳат, балки сарчашмаи инкишофи эҷодкорӣ, ташаккули маънавияти ва ҳиссиёти ахлоқӣ. баланд мебошанд. Қонуниятҳо ва хусусиятҳои инкишофи психикии кӯдак замина барои мусиқишиносӣ, фазилати мусиқидонӣ, қобилиятҳои мусиқӣ- эҷодии вай мегардад [158;35].

Кӯдак таассуроти эмотсионалӣ ва таҷрибаи идроки мусиқии худро дар фаъолияти эҷодии худ ҳангоми бозикунӣ истифода бурда метавонад. Кӯдакон ҳангоми эҷод намудани амалу рафтори бадеӣ – мусиқӣ - эҷодӣ ба донишу таҷрибаи андӯхтаи худ такя менамояд.

Барои волидон низ маҳорату қобилияти иҷрочигии фарзанд ҳаловатбахшу гуворо ва ҳам таъсиррасон ба низоми тарбиявии хонаводагӣ, баҳодиҳӣ ва натиҷагирӣ аз фаъолияти таълиму тарбиявӣ мегардад, ки ин масъала ниёз ба таҳқиқот махсуси психологӣ-педагогӣ дорад.

Мо кӯшиш намудем, нақши мусиқии миллӣ, бозиҳои мусиқӣ-эҷодии миллӣ, ки дар онҳо фолклори мусиқӣ -бадеӣ мавқеи хоса доранд ва дар тарбия, таълим ва рушди қобилияти мусиқӣ-эҷодии кӯдакони синни калони томақтабӣ нақши муҳим доранд, мавриди таҳқиқу баррасӣ дар раванди кори амалӣ-озмоишӣ қарор диҳем.

Дар доираи чорабиниҳои таҷрибавӣ тайёрии кӯдакони аз шаш то ҳафтсол, ки дар чараёни таълим дар МТТ пайвастании онҳоро ташкил кардан лозим аст. Ин марҳиларо метавон марҳилаи ниҳоии давраи томақтабии инкишофи онҳо ҳисоб кард.

Бояд кайд кард, ки кӯдакони аз таълиму тарбияи дар МТТ дар канормонда дар таҳсилоти мактабӣ ва дар рушди шахсиятии худ ба душвориҳо дучор мегарданд. [132;73].

Бояд ба ҳисоб гирифт, ки суръати инкишофи психикии кӯдакон дар давраи омодагӣ ба мактаб гуногун буда, он ба шароити иҷтимоӣ, вазъи саломатӣ, кайфияти руҳии кӯдак вобастагии калон дорад. Масалан, кӯдак ба мактаб таҳкурсии боэътимоди овони мактабхонӣ ба ҳисоб меравад» [133;7-8].

Дар давраи омодагӣ ба мактаб иҷрои вазифаҳои тарбияи мусиқӣ-эҷодии кӯдакон дар МТТ идома меёбад. Кӯдакон метавонанд бозихҳои миллий, бо дутор, бо рубоб-чун асбобҳои торӣ; най, хуштак асбобҳои нафасӣ) ва аврупои (пионино, гитара, металафон) ва ғайраҳо маълумот гирифта дар амал онро татбиқ менамоянд;

Мачмӯаи донишҳо, ғояҳо, маҳорат ва малакаҳои мусиқӣ афзоиши эҷодиёти кӯдаконро инъикос намуда, барои такмили қобилият ва салоҳиятҳои эҷодии кӯдакон дар машғулияти таълими мусиқӣ ва таълими кӯдакистон замина хоҳад гузошт.

Боиси таассуф аст, ки оид ба инкишофи қобилияти эҷодии кӯдакон дар фаъолияти бозикунӣ дар стандартҳо ва барномаи муассисаҳои томактабӣ қисмати муҳимми таълиму тарбиявӣ дар алоҳидагӣ пешниҳод нагардидааст.

Дар қисмати тарбияи мусиқӣ бошад дар гурӯҳҳои синнусоли то 4-сола (як-сола шаш-моҳа то ду-сола, ду се-сола, аз се сола то чор-сола) вазифаҳои таълим барои бедор кардани шавқу хаваси кӯдакон ба мусиқӣ, ташаккул додани хотираи мусиқии кӯдакон, шинос кардани кӯдакон ба жанрҳои суруд, иҷрои ракс ва қадам ба қадам гузоштани пой, хондани суруд ва ҳаракат кардани мавзун (ракс) дар таҳти мусиқӣ пешниҳод карда шудаанд. Дар гурӯҳҳои калони томактабӣ (5-6-солаҳо) ва омодагӣ ба мактаб (6-7-солаҳо) инкишофи қобилияти салоҳияти эҷодии кӯдакон, раксҳои мавзун ва бадеӣ, дарёфти ҳаракатҳо аз ҷониби тарбиягирандагон ба порчаҳои оҳанги пешниҳодшуда тавсия карда шудаанд, ки дар раванди кори таҳқиқотии худ мо ба онҳо такя намудем [65;86-116].

2.2. Омӯзиши ташхисии вазъи рушди қобилиятиҳои мусиқӣ-эҷодии кӯдакони синни калони томақтабӣ дар фаъолияти мусиқӣ бозӣ»

Тибқи ҳадафу вазифаҳои тадқиқот дар самти тарбияи мусиқию эҷодии кӯдакон дар МТТ ва дар раванди таъмини рушди қобилиятҳои мусиқию эҷодии онҳо бо истифода аз бозӣҳо мо кӯшиш намудем, намудҳо ва шаклҳои ташкили фаъолияти мусиқии кӯдаконро дар мавриди аввал таҳлилу баррасӣ намоем.

Рушди қобилияти эҷодӣ дар раванди ташкилу баргузори фаъолияти мусиқӣ ва бозикунӣ дорои хусусияти хоси худ мебошад

Агар кӯдак дониш, маҳорату малака ва қобилияти эҷодии худро дар фаъолияти дигар, масалан, мусаввирӣ дар заминаи дарку эҳсос намудани ранг, шакл ва ғайраҳо баррасӣ намояд, ин воситаи ташаккул додани фаъолияти мусиқӣ ва бозикунӣ дар соҳаи мусиқӣ ба ҳисоб меравад.

Хусусиятҳои мусиқифаҳмӣ, мусиқишиносӣ (чудо кардани садою оҳангҳои жанрҳои гуногуни мусиқӣ) дар ҳамаи кӯдакон як хел нест. Як қисми онҳо бо таваҷҷуҳи хоса асарҳои мусиқиро бодикқат мешунаванд,

бозӣҳои мусиқӣ- дидактикӣ (тахта, рақси мудаввар) ва дастурҳо (тақлидкорӣ) -ро истифода бурдан мумкин аст. Кӯдакони таҳсилоти томақтабӣ ҳаракатҳои қаҳрамонҳоро бо табиати мусиқӣ ва ғайра ҳамоҳанг мекунанд, бозӣҳо барои рушди намоёндагҳои мусиқӣ ва шунавоӣ бо таъбиз ва таҷдиди ҳаракати қатрон алоқаманд аст.

Амалҳои мазкур гувоҳи он аст, ки ин гурӯҳи кӯдакон мусиқӣ ва сурудро дӯст медоранд ва ҳатто тасаввур менамоянд, ки дигар ҳамсолону калонсолон низ ба мусиқӣ чунин муносибат доранд.

Аз сарчашмаҳои илмӣ соҳаи педагогикаи мусиқӣ маълум гардид, ки омӯзгори мусиқӣ дар МТТ оиди тасавуроти мусиқидонии кӯдакон дар зерхати зерин ба ҳисоб мегирад:

1. Дар шунидани мусиқӣ. Мусиқӣ барои кӯдакон ҷаҳони зебоиро кушоад. Ба он жанрҳои гуногун хос аст;

2. Дар вақти сурудхонӣ меъёри сарояндагии кӯдак ва маҳорату қобилияти иҷроҷигии ӯ ба ҳисоб гирифта шавад;

3. Шунидани мусиқӣ ба эҷодкории кӯдак мусоидат намояд.

Кӯдакони хурдсол аз шунидани мусиқӣ тез ба эҳсосот дода мешаванд ва кӯшиш менамоянд образи мусиқии ба худ писандро офаранд. Инчунин онҳо метавонанд дар заминаи суруд оҳанги шинос бозии сахнавӣ -нақшофарӣ эҷод намоянд, оҳанги шиносро дар бозии тақлидӣ -овозӣ-ҳаракатӣ дар якҷоягӣ ҳангоми иҷрои ҳаракатҳои рақсӣ-сурудхонӣ, идоракунии ҳаракатҳои рақсӣ истифода баранд. Масалан, ҷаҳидани харгушакҳо, бол кушода паридани парандаҳо, роҳгардии рӯбоҳ, хирс ва ғайраҳо.

Чунин майл доштани кӯдакону наврасон зиёдтар зери таъсири фарҳанги суруд мусиқӣ, соҳаи мусиқии тавассути ВАУ (воситаи ахбори умум), маводҳои намоишӣ, телефонӣ, интернетии пахшшаванда пайгири карда мешавад.

Дар фаъолияти амалии омӯзгори мусиқӣ ва мураббия тақрибан шунидани мусиқӣ тавсия карда мешавад. Ҳангоми шунидани мусиқӣ аз суҳбат, шарҳу эзоҳдиҳӣ, ба қисмҳои тақсим карда шунидани асари мусиқӣ, импровизатсияи оҳанг, шинос намудан ба жанрҳои мусиқӣ суръати иҷрои мусиқӣ ва ғайраҳоро амалӣ мегарданд, ки он ба шаклгирии донишҳои мусиқӣ, маҳорату малакаҳои шунидан, дар хотир нигоҳ доштан, тақрору тақлид кардани мусиқиро инкишоф медиҳанд. Сурудхонӣ барои кӯдакони синни томақтабӣ шугли дӯстдошта аст, ки онҳо дунёи эҳсосоти худро дар суруд ифода намуда, аз садои иҷрои амали сурудхонӣ ҳаловат мебаранд. Хондани суруд тамоми ҳиссиёти қудаконро фаро гирифта, эҳсосоти онҳоро ба вачъ меоварад. Онҳо якҷоя бо кумаку дастгириҳои якдигар ба фаъолияти мусиқӣ шурӯъ

мекунанд ва дар иҷрои рақс, бо воситаи бозӣ суруд хонда ба навохтани асбобҳои мусиқӣ машғул мешаванд.

Раванди сурудхонӣ аз кӯдак харҷ кардани қувваи зиёди фикрӣ ва фаъолиятнокии махсусро талаб менамояд. Кӯдакони таҳсилоти томактабӣ кушиш мекунад, ки сурудхонии худро бо баромади санъаткорони дигар муқоиса кунад, мусиқии жанрҳои гуногунро шунавад, асарҳоро аз ёд кунад, инчунин овози кӯдакон ба гӯш кардани мусиқӣ низ метавонад таъсир расонад.

Дар фаъолияти амалии худ омӯзгори мусиқӣ онҳоро тибқи талаботҳои барномавӣ онҳоро интихоб менамояд. Ҳаракати мавзунӣ рақсӣ зери оҳанги мусиқӣ, ба инкишофи тақомули ҳисму руҳи кӯдак таъсир расонад, ҳаракатҳои рақсиро зери оҳанги мусиқӣ ва сурудхонӣ ҳамчун воситаи тарбия намудани сифатҳои иродавии бошуурона иҷрошуда ҳисобидан мумкин аст. Лаҳзаҳои алоҳидаи ҳаракатҳои рақсӣ бо тезӣ гузаштан аз як ҳаракат ба ҳаракатҳои дигар, тағйир додани мавқеъ, ҷусту ҷолокӣ, зиракӣ, пайғирӣ намудани оҳанги суруд мусиқӣ, дар рақсҳои гурӯҳӣ мувофиқат қунонидани ҳаракатҳо бо рафиқу гурӯҳи ҳамсолон, мувофиқи оғозу анҷоми оҳанг тағйирдиҳии руҳия, ҳаракатҳои рақсӣ ва ғайраҳоро талаб менамояд. Дар раванди иҷрои рақс инчунин таъбу завқи зебоиофаринӣ зебопарастӣ, эҳсосотию маърифатии кӯдакон тарбия карда мешавад.

Дар барномаи МТТ хусусиятҳои синнусоли кӯдакон вобаста ба талаботҳо дар инкишоф додани ҳаракатҳои рақсиро пешниҳод менамояд, ки хушбӯию зиракӣ, қобилияти махсуси азхудкунии иҷрои ҳаракатҳои рақсӣ дар рақси якка, ду-ҷор нафарӣ, умумӣ ва ғайраҳоро талаб менамояд.

Бозӣ бо асбобҳои мусиқӣ ё худ навохтани асбобҳои мусиқии бачагона аз он оғоз мегардад, ки ҳанӯз тифл ба овозу садоҳои таъсиркунандаи атроф ақсуламали ҷавобӣ мегардонад. Бинобар ин, дар

тамаддуни инсоният ба кӯдакон аз айёми тифлӣ, асбобҳои мусиқӣ дар шакли бозичаҳои садодиҳанда дастрас гардонда шудаанд.

Дар назария ва методикаи тарбияи мусиқии кӯдакони синни томактабӣ бозичаҳои мусиқӣ ба гурӯҳҳои садонадошта (беовози махсуси мусиқӣ) ва садодиҳанда:яъне садои

а) баландиашон гуногун: шақшақаҳо, нақораҳо;

б) барои овоздиҳӣ махсус омода карда шудааст: хуштак, кубур, карнай;

в) бозичаҳои махсуси механикии садо; куттиҳои мусиқӣ, бозичаҳои, ки ҳангоми ҳаракат садоҳои махсус мебароранд.

г) бозича – асбобҳои махсуси мусиқӣ, ки онҳо ҳангоми истифодабарӣ овозу садоҳои махсусро ҳосил мекунанд; пианино, роял, кларнет, флейт, саксафон, баян, гармон, гармони нафасӣ, лабчанг, чанг, зангулачаҳо ва ғайраҳо пешниҳод карда шудаанд. Чунин бозичаҳои мусиқӣ дар ҳамаи халқу миллатҳои дунё арзи вучуд доранд ва эътироф карда шудаанд. Онҳо бо умумият ва хусусиятҳои фарқкунанда ном ва усули истифодабарии худро доранд.

Вобаста ба садодиҳии хроматикӣ ва диатоникӣ асбобҳои мусиқии бачагона ҷудо карда шудаанд:

1) гурӯҳи асбобҳои мусиқии зарбӣ; дойра, таблак, нақора, қошуқҳои ҷӯбӣ, металафон, кселафон, ки дар натиҷаи дастрасонӣ ва ё истифодаи ҷӯбчаҳои махсус онҳо садо мебароранд;

2) асбобҳои мусиқии торӣ: дутор, думбра, рубоб, тор, танбӯр, чанг, ва ғайраҳо, ки дар натиҷаи дастрасонии кӯдак ба торҳо садо медиҳанд;

3).асбобҳои мусиқии нафасӣ; хуштакҳо, лабчанг, най, сурнай, флейт, кларнет, ки онҳо ҳангоми нафаскашӣ ва нафасбарории кӯдак бо низоми муайян садо, оҳанги мусиқӣ медиҳанд;

4). асбобҳои мусиқии аврупоии клавишдор, ки бо баробари ба низоми муайян дастрасонӣ ба клавишҳои онҳо, ба монанди фортепиано,

баян, аккордеон, роял, гармон, ва ғайраҳо, ки аз онҳо садоҳои мусиқӣ ҳосил шуд.

Дар кӯдакон омӯзонидани тарбияи мусиқӣ дар кӯдакистон бо бозӣ бо воситаи асбобҳои мусиқӣ мо дар шакли гурӯҳӣ ва фардӣ мувофиқи ба ҳисобгирифтани шавқу завқ, маҳорату қобилияти кӯдакон ба роҳ монда мешавад. Чунин таҷриба дар МТТ собиқ иттиҳоди Шуравӣ, аз ҷумла, дар Тоҷикистон низ арзи вучуд дошт.

Дар МТТ машғулиятҳои мусиқӣ шакли асосии ташкили кори таълиму тарбиявӣ буда, дар раванди он тарбия ва ташаккулдиҳии қобилиятҳои мусиқӣ-эҷодии кӯдакон ба таври мунтазам, мақсаднок мувофиқи талаботҳои барномавӣ амалӣ карда мешавад.

Интиҳоби матнҳо, мураккабу ҳаҷман калон будани асарҳои мусиқӣ мебинем, ки дар дарки маъно, услуби аз ёд кардану ифоданок хондани матни адабӣ, иҷрои нақшо аз тарафи кӯдакон дида мешавад. Дар натиҷа кӯдакон ба мушкилиҳо дучор мегарданд ва чунин вазъият сабаби хасташавӣ, паст рафтани майлу хоҳиш, шавқу рағбат, хоҳишу талабот ва таъбу завқи эҷодкорӣ, канораҷуӣ аз бозихои шавқовару ҳаловатбахш дар кӯдакон мегардад. Албатта, кӯдак метавонад матнро бо таври механикӣ, кӯркӯрона аз ёд намояд, вале ба мазмуни он сарфаҳм наравад; матнро бо овози баланд хонад, вале ба оҳанг ва воситаҳои ифоданокии нутқ аҳамият надихад, ки ин норасоӣ арзиши маъноӣ ва бадеии онро кам мегардонад.

Дар раванди ташаккули қобилияти мусиқӣ дар кӯдакони синни томактабӣ бозихо ва маводи дидактикӣ истифода мешаванд, ки ба инкишофи дарки баландӣ, самти ҳаракати оҳангӣ, ҳисси ритм нигаронида шудаанд.

Бозихои мусиқию дидактикӣ ва дастурҳои марбут ба таҷдиди ритми оҳанг, ҳангоми қарзакзанӣ, навохтани асбобҳои мусиқии кӯдакона ва ба воситаи ҳаракат интиқол додани тағйироти табиати мусиқӣ ба ташаккули ҳисси ритм дар кӯдакон мусоидат мекунанд.

Ҳамин тариқ, бозиҳо ва маводҳои музикӣ дидактикӣ, ки дар фаъолияти музикӣ истифода мешаванд, ба инкишофи қобилиятҳои асосии музикӣ кӯдакони синни томақтабӣ, аз қабилӣ ҳисси модалӣ, иҷрои музикӣ ва ҳисси ритм истифода бурда мешавад.

Мақсади асосии бозиҳои музикӣ кӯдакони синни томақтабӣ аз он иборат аст, ки дар онҳо меҳру муҳаббати музикӣ пайдо шавад ва ба онҳо асосҳои саводи музикӣ шинос шаванд, инчунин онҳо таҷрибаҳои навро омӯзанд, ташаббус, мустақилият ва эҷодкорӣ худро инкишоф диҳанд.

Ҳамин тариқ, бозиҳои музикӣ воситаи муассири инкишофи қобилияти музикӣ ва эҷодии кӯдакони синни томақтабӣ мебошанд. Онҳо метавонанд дар шакли ҳаяҷоновар ва ғайристандартӣ бо ҳамкорӣ фаъоли омӯзгор ва кӯдакони амалӣ карда шаванд. Дар раванди бозиҳои музикӣ кӯдакони таҳлили музикӣ, гӯш кардани он, дарк кардан, тасаввур кардан, импровизатсия кардан ва эҷод кардани чизи навро меомӯзанд.

Аз ин рӯ, дар кӯдакони ин синну сол таҷрибаи эҳсосоти эмотсионалии онҳо дар фаъолияти гуногуни бозикунӣ таҳти музикӣ аз қабилӣ имову ишораи рӯй, истифода аз мимика ва пантомимика, инчунин оҳанги овоз ифода мегардад, ки диапазони гуногун доранд.

Ҳиссиёт ва нақши бозигарӣ тасвир, ки дар қобилиятҳои музикӣ ва эҷодӣ (рушди соҳаи эҳсосотӣ кӯдакони дар фаъолияти музикӣ ва бозӣ - меёр) ифода меёбанд. Тасаввуротро дар бораи муносибат бо ҳамсолон пайдо мекунад. Хайрхоҳӣ, ошкорбаёнӣ, хоҳиши дар байни кӯдакони дар гурӯҳ будан, импровизатсияи бозиҳои наво, доштани малақаҳои зарурии одоби муошират бо калонсолон ва кӯдакони дар ин синну сол, ин аст инчунин дар иҷрои эҷодкоронаи импровизатсияҳои пластикӣ ва интонасионӣ-нутқӣ озод карда шудааст. (рушди муносибатҳои байнишахсӣ дар кӯдакони таҳсилоти томақтабӣ дар эҷодиёти коллективӣ меёр аст).

Қобилияти истифодаи хусусиятҳои сершумор ва эҳсосотӣ равшани тасвирҳои музикӣро, ки ба вазифаи бозӣ дохил карда шуда,

инкишоф меёбад. Баландии садо, шунавоии ритмикӣ ва тембрӣ, интонасияи хати оҳангӣ, садои табиӣ (рушди эҷодии кӯдакон дар эҷоди мусиқии ибтидоӣ меъёр) инкишоф дода мешавад.

Истифодаи фаъолияти бозии мусиқӣ шароит фароҳам меорад, ки ба болоравии сатҳи рушди қобилияти мусиқӣ ва эҷодӣ дар кӯдакони таҳсилоти томактабӣ мусоидат намуда, ғанӣ гардидани таҷрибаи мусиқиро таъмин менамояд. Ба инкишофи қобилияти эҷодии кӯдакон ва ташаккули ҷаҳонбинии онҳо мусоидат намуда, ба ин васила ҳисси зебоипарастиро мепарварад. Ҳамкории оила, ҷамъият ва давлатро барои инкишоф додани корҳои эҷодии кӯдакони таҳсилоти томактабӣ мустаҳкам намудем.

Фаъолияти мустақилонаи мусиқии кӯдаконро, ки ба инкишофи қобилияти мусиқӣ- эҷодии онҳо мусоидат менамоянд, ба чунин гурӯҳҳо тақсим кардан мумкин аст:

- бозихҳои тақлидӣ, ки дар "Консерт" баргузор мешаванд, ки ин аз руи барномаи фароғатӣ аз ҷониби кӯдакон мундариҷаи барномаҳои мусиқӣ бо усули тақлид интихоб карда мешаванд. Чунин «Консертҳо» мустақилона аз ташкил гардида, ҳуди кӯдакон чун тамошобин ва иҷрокунанда иштирок менамоянд.

- дар бозихҳои нақшофарии мазмундор (сюжетӣ- ролӣ) мутааллиқ ба муҳтавои бозӣ. Масалан ҳангоми машғулият бозии «Модарон ба кӯдакон алла мехонанд, ки дар ин бозӣ кӯдакон лӯхтакҳоро алла гӯфта, ҳунари эҷодии ҳудро намоиш медиҳанд. Дар он кӯдак суруди «Алла» -ро бо оҳанг ва матни мақбул ба худаш суруд мехонад;

- бозихҳои мусиқӣ - дидактикӣ, ба монанди бо навбат, аз паси ҳамдигар, бехато, бонизом аз ёд хондани матни шеър, ҳангоми бозӣ бо асбобҳои мусиқӣ бо суръату садои гуногун тақлид кардан, бо оҳанги махсус сурудхонӣ ва ғайраҳо.

Бозихҳои нақшофарии мазмундор сифатҳои шахсиятии кӯдакро муаян менамояд. А.С Макаренко иброз менамояд:, ки кор, хизмат ва

фаъолият барои одами калонсол чӣ қадаре, ки аҳамият дошта бошад, бозӣ ҳам дар ҳаёти бача ҳамон қадар аҳамият дорад. Бача дар бозӣ чӣ хел, ки бошад, ҳангоми калон шуданаш, дар кор низ бисёртар ҳамон хел мешавад. Бинобар ин, тарбияи кӯдаки оянда пеш аз ҳама ҳангоми бозӣ ба амал меояд» [100;45].

Мавқеи бозиҳо дар ташкилу гузаронидани идҳо, дилхушиҳо дар ҳуҷҷатҳои барномавӣ-методи таҳсилоти томактабӣ, махсус, таъкид карда шуда, мақсаду мазмуни онҳо вобаста ба давраҳои синнусоли инкишофи кӯдакони синни томактабӣ муайян карда шудаанд.

Ба андешаи А.С. Макаренко «тарбияи коркуни оянда набояд ба воситаи аз бозӣ маҳрум кардани кӯдак, балки ба воситаи чунин ташкилкунӣ он давом намояд, ки бозӣ дар бозигии худ монаду дар бача хислати гражданин ва коркуни оянда тарбия ёбад» [100;46].

Музикӣ дар ҳаёти ҳаррӯзаи МТТ мавқеи хоса дорад. Омӯзиши сарчашмаҳои методӣ, махсусан, нақшаҳои таълимӣ, тарбиявӣ аз руи баромаи «Рангинкамон», план-конспектҳои таълими, синарияҳои фарҳангӣ ҳамчун воситаи инкишоф додани қобилиятҳои музикӣ ва эҷодии кӯдакони таҳсилоти томактабӣ мусоида менамояд:

- 1.Дар машғулиятҳои таълимӣ;
- 2.Бозиҳо;
- 3.Варзиши пагоҳирӯзӣ;
- 4.Дилхушиҳо;
- 5.Бозиҳои сахнавиқардашуда ва театри лӯхтак;
- 6.Иду чашнвораҳо.

Дар МТТ музикӣ дар ҳамаи машғулиятҳои таълимӣ, махсусан, дар тамоми чорабиниҳои тарбиявӣ ва машғулиятҳои инкишофи нутқ, шинос намудани кӯдакон бо адабиёти бадеӣ ва муҳити атрофе, ки моро ихота кардааст, фаъолияти тасвирӣ, инчунин тарбияи ҷисмонӣ истифода бурдан мумкин аст.

Масалан, хангоми кори таҳқикотӣ ба мураббия хангоми машғулияти расмкашӣ аз рӯйи мавзуи «Фаслҳои сол» барои кӯдакон мусиқии орому фараҳбахш, асари Амирбеки Мусо «Тирамоҳ»-ро пешниҳод намудем. Дар раванди машғулияти шиносӣ бо адабиёти бадеӣ- хондану нақл кардани афсонаи халқии тоҷикӣ «Рубоҳ ва лаклак» асари Х. Абдуллоев мусиқӣ бо овози паст, маҳину форам садо дод. Мушоҳида нишон дод, ки мусиқӣ на танҳо, болидарӯҳии кӯдаконро таъмин намуд, инчунин ба болоравии сатҳу сифати расм дар мавзуи «Тиррамоҳи заррин» мусоидат намуд. Ҳангоми саволу ҷавоб аз рӯйи мазмуни афсона кӯдакон кушиш намуданд бо ифоданокии нутқи худ диққат диҳанд.

Бозиҳо бояд бо истифодаи асарҳои мусиқӣ, бозичаҳои мусиқӣ дар ҳаёти ҳаррӯзаии кӯдакон мавқеи махсусро ишғол намоянд. Онҳо ба кӯдакон имконият медиҳанд, ки таассуроту тасаввуротҳои нав ба вучуд оянд. Ин таассуроту тасаввурот ва донишҳо ба инкишофи мустақилнокии, ташаббускорӣ, эҷодкорӣ ва маҳорату қобилияти ташкилотчии онҳо мусоидат хоҳад кард. Истифодаи мусиқӣ на танҳо дар машғулиятҳо ба кӯдакон тавсия карда мешавад. Чунки мусиқӣ на танҳо ба руҳия ва ҳолати эҳсосотӣ, шунавоӣ-мусиқӣ, инчунин бо болоравии қобилияти кории дил, мушакҳо, узвҳои таҷағҳӣ- ҳаракатӣ, нафаскашӣ ва кулли фаъолияти ҷисми кӯдак таъсири мусбат мерасонад.

Дар чорабиниҳои фарҳангӣ рузҳои ид барои фароғати кӯдакон ташкил карда шуда, интихоби онҳо вобаста ба иштироқашон (мусиқачиён ва тамошобинон) аз тарафи муаллими мусиқӣ ва мураббияҳои гурӯҳ ташкил ва роҳбарӣ карда шуд.

Ба барномаҳои дилхушиҳои мусиқӣ чунин шаклҳои кор дохил карда мешаванд:

- иҷро намудани супоришҳои шавқовар, гузаронидани сахнаҷаҳо;

- ичро намудани ҳаракатҳои мавзунӣ рақсие, ки дар машғулиятҳои мусиқӣ аз худ намудаанд;

- истифодаи шеър ва суруд, дар рафти чорабиниҳои фарҳангӣ;

Яке аз шартҳои муҳими чорабиниҳои фарҳангӣ ин мавҷудияти толори фарҳангӣ мебошад. Толор бояд идона орошта, сару либосҳои кӯдакон мувофиқ ба чорабинӣ бошад. Роҳбари мусиқӣ дар машғулиятҳои суруд ва мусиқӣ идҳои мусиқиро ҷаззобу диққатҷалбкунанда ташкил менамояд. Истифодаи мусиқӣ ба ид таровату шукӯҳи тоза бахшида кӯдаконро рӯҳбаланду ҳассос мекунад ва бо ин роҳ тарбияи ҳиссиётҳои ахлоқӣ ва зебопарастиро ифшо медиҳад.

Бояд таъкид кард, ки тайёри дидан ва ташкилу гузаронидани идҳои мусиқӣ бояд ба ҳаёти муътадили кӯдакон таъсири манфӣ мебахшад. Баъзан чунин далелро мушоҳида намудан мумкин аст, ки дар натиҷаи пешаки «такрор ба такрор» намудани барномаҳо кӯдакон, ки аз фанҳои дақиқ рӯҳан монда шуда, ба идҳо шавқмандиашонро гум мекунанд. Ид бояд натиҷаи кори мунтазами роҳбари мусиқӣ буда, ҳаррӯза аз тарафи мураббия мушоҳида карда мешавад.

Дар доираи фаъолияти муассисаи томақтабӣ ташкили идҳо ва чорабиниҳои фароғатӣ ҳамчун унсури муҳими кори тарбиявӣ ва ташкили вақти дилхушиҳои мусиқӣ и кӯдакон ба ҳисоб меравад. Банақшагирӣ ва гузаронидани идҳо ва фароғат чанбаҳои зеринро дар бар мегирад:

- интегратсия ба раванди таълим дар бораи идҳо ва расму оинҳо чамбиятию сиёсӣ, фарҳангӣ ва ҳамарӯза;

- ташкили экскурсия ва саёҳатҳо дар атрофи маҳалла бо мақсади шинос намудани кӯдакон бо омодагии онҳо ба чашнвораҳо ва гузаронидани чорабиниҳо аз тарафи омӯзгори мусиқӣ, инчунин мураббии ва аъзоёни оила.

- мувофиқи нақшаи Вазорати Маориф ва илми ҷумҳурии Тоҷикистон омода кардани кӯдакони таҳсилоти томақтабӣ барои

иштироки чорабиниҳои фарҳангӣ бояд, мувофиқ ба нақшаи кӯдакистон истифода бурда, таҳия кардани тасдиқи барномаи фарҳангӣ ва омода кардани сценария, инчунин азёд кардани сурудҳо, иҷрои рақс, омода намудани устои фарҳангӣ ва либосу ниқобҳои кӯдакона.

- гузаронидани чорабиниҳои фарҳангӣ мувофиқи нақшаи тасдиқшудаи мудирӣ кӯдакистон ва иштирок намудани кӯдакон, аҳли хонавода ва кормандони муассисаи томактабӣ.

- иштироки аҳли хонавода, мутахассисон дар ташкил намудани чорабиниҳои фарҳангӣ барои тамошо кардани театри лухтак, расму наворҳо ва филмҳои тасвирӣ), дар барномаи идона бо иштироки гурӯҳ ва кормандони кӯдакистон.

Дар катори дигар намудҳои санъат ҳунари овозхонӣ яке аз намудҳои асосии фаъолияти мусиқии кӯдакон дар доираи дилхушиҳои мусиқӣ ба ҳисоб меравад. Дар чараёни омӯзиши сурудхонӣ қобилияти фаҳмидани оҳанг (гуш кардани мусиқӣ) нақши калон мебозад. Аз ин рӯ, аз машғулиятҳои аввал ба кӯдакон гӯш кардани мусиқӣ омӯзонидани мешавад. Роҳбари мусиқӣ барои дар ин ҷода ба муваффақият ноил шудан, чамъ овардани омӯзиши асарҳои баландмазмун ба дарки кӯдакон бархӯранда зарур шуморида шуда, чунин қисматҳоро бояд доро бошад.

Дар ташкилу баргузорию иду чашнвораҳо фаъолиятҳои мусиқӣ-эҷодии кӯдакон мавқеи асосиро ишғол мекунад. Барномаи иду чашнҳо бо ҳамкорию омӯзгори мусиқӣ, мураббия, мушовир ва сарвари МТТ барномарезӣ карда мешаванд.

Бояд қайд кард, ки намудҳо, шаклҳои ташкили фаъолияти мусиқӣ-эҷодии кӯдакон мазмун, хусусият, мақсад вазифаҳои таълиму тарбиявӣ ва нақши инкишофдиҳандагии шахсияти кӯдаконро дорад.

Дар раванди таҳқиқот ба мушкилоти умумии эҷодиёт ва эҷодкорию кӯдакони синни томактабӣ дар фаъолияти мусиқӣ ва бозикунӣ онҳо тавачҷӯ дода шуд. Агар фаъолияти кӯдакон дар бозӣ мунтазам набошад, балки як хислати фаъоли эҷодӣ бошад, ки ўро доимо ба

амалиёт чалб кардан лозим доништа шуд. дар он чое, ки ӯ бояд фикр кунад, эҷод кунад, пас ин фаъолият воситаи санчиш ва рушди қобилиятҳо мебошад. Ин фаъолият эътибори мусбатро тақвият мебахшад, эътимод ба худро афзоиш медиҳад ва ҳисси қаноатмандиро аз муваффақияти бадаст омада ташаккул медиҳад. Ин андеша талаб менамояд, ки принсипи таълим ва тарбияи мусиқии кӯдакон дар раванди бозикунӣ ва инкишоф додани қобилияти мусиқӣ-эҷодии кӯдакони таҳсилоти томактабӣ ба ҳисоб меравад

Чараёни ташкилу баргузори кори таҷрибавӣ мо чунин принсипҳои таълимиро ба ҳисоб гирифтаем:

- инкишоф ва ташаккули маҳорату қобилияти эҷодии кӯдакон дар чорабиниҳои фарҳангӣ ва бозиҳои эҷодӣ бояд мусоидат намояд;

- системанок баҳодиҳӣ ва кумаку дастгирӣ дар ҳавасмандкунии кӯдакон барои инкишоф додани қобилияти мусиқӣ-эҷодӣ.

Татқиқот оид ба рушди қобилиятҳои мусиқӣ-эҷодӣ дар гурӯҳҳои кӯдакони синни калони томактабӣ ва гурӯҳҳои омодагӣ ба мактаб дар муассисаҳои давлатии таҳсилоти томактабии №34, ноҳияи Исмоили Сомонӣ шаҳри Душанбе кӯдакистони № 1 шаҳри Ҳисор ва кӯдакистони хусусии “Наберача” дар соли таҳсили 2018 -2024 гузаронида шуд. Дар он 157 нафар кӯдакон 6 -нафар мураббия ва 3 -нафар омӯзгорони мусиқӣ иштирок намуданд. Синни соли кӯдакон аз 5 то 7-соларо ташкил намуд.

Марҳилаи аввал ду зинаро дар бар гирифтанд. Дар зинаи аввал оид ба вазъи таълим, барои инкишоф додани қобилияти кӯдакон гузаронидани сӯҳбат бо мураббияҳо, омӯзгорони мусиқӣ, инчунин омода кардани гушаҳои мусиқӣ дар толори мусиқӣ, ташкили маҳфилҳои эҷодӣ нақшаҳои кории роҳбарони мусиқӣ шинос ва ташкил карда шуд.

Дар зинаи дуюм, марҳилаи муаррификунанда, ё худ ташхиси педагогии сатҳи қобилиятҳои мусиқӣ-эҷодии кӯдакон амалӣ гардонда шуд. Моҳияти ташхиси педагогӣ аз омӯзиши сатҳу сифати қобилиятҳои мусиқӣ-эҷодӣ иборат буд. Дар ин марҳила пеш аз ҳама муқарраршуда

ҳисобидем, зеро сатҳи инкишофи қобилиятҳои мусиқӣ ва эҷодии кӯдакон дар ғараёни бозӣ муайян карда шуд.

Марҳилаи муқарраршуда ё худдиагностикӣ ва педагогӣ сатҳи инкишофи қобилиятҳои мусиқӣ ва эҷодии кӯдаконро дар раванди дарсҳо ва бозиҳо мувофиқи меъёрҳо ва нишондодҳои барномавӣ муайян мекунад.

Ҳадафҳои амиқ ва мушаххаси марҳилаи аввал:

1. Аниқ кардани хусусиятҳои сатҳи нишондиҳандаҳои сатҳи рушди қобилияти мусиқӣ-эҷодӣ дар кӯдакони синни томактабӣ, ки дар боби якум кори таҳқиқотӣ аз ҷиҳати назарявӣ барраси шудааст.

2. Гузаронидани тадқиқот ва таҳлили маводи илмию амалӣ, ки дар асоси онҳо маълумот оид ба ташҳиси қобилияти мусиқӣ ва эҷодӣ таҳия карда шавад. Маълумоти бадастомада дар бораи дараҷаи ибтидоии инкишофи қобилияти мусиқӣ ва эҷодии кӯдакони синни томактабӣ маълумот дода метавонад.

Аз сабаби мавҷуд набудани маводҳои илмӣ, методӣ бо забони тоҷикӣ мо аз таҳқиқотҳои олимони кишвари Русия, ки ба масъалаи инкишофи қобилиятҳои мусиқӣ-эҷодии кӯдакон бахшида шудаанд (Н.А. Ветлугина, А.Г. Гогоберидзе, И.В. Груздева, К.Б. Тарасова, Ю.Б. Алиев, Карл Орф, Н.Г. Чуприна ва дигарон) истифода бурдем, ки ва онҳо ба самти таҳқиқоти мо наздиктаранд. Инчунин, вазифаҳои ташҳисӣ дар таҳқиқот оид ба муайян кардани нишондиҳандаҳои рушди қобилияти мусиқии кӯдакон таҳия карда шуданд [29;45, 46;17, 165;153, 11;23, 66;21, 183;15].

Аз тарафи “О.П. Родынова: мониторинги рушди мусиқии кӯдакони аз се то ҳафтсола аз рӯйи се меъёр рушди соҳаи эҳсосоти онҳо

- 1) дар фаъолияти мусиқӣ ва бозӣ;
- 2) инкишофи муносибатҳои байнишахсӣ дар кӯдакон;
- 3) эҷодиёти коллективӣ нишон дода шудаанд” [138;86].

Омӯзиши ташхисӣ барои муайян кардани се зухуроти асосии музикӣ дар кӯдак гузаронида шуданд. Ҳисси модалӣ, намоишҳои музикӣ ва шунавоӣ, эҳсос намудан ритм дар ташкили корҳои ислоҳӣ мутобиқи хусусиятҳои фардии кӯдак, ки онҳоро “А.Г. Гогоберидзе: зикр намудааст. И.В. Груздева: ташхиси ташаккулёбии рушди музикии кӯдакро пешниҳод намудааст, ки он ташаккули эҳсосоти эмотсионалӣ ва музиқиро муайян мекунад. Инчунин ҳадафи ташхис муайян кардани сатҳи рушди қобилияти музикии кӯдакон дар зерхати «усулҳои тарбияи музикии кӯдакон» буд, ки он аз тарафи А.П. Алиев: коркард шудааст. Ӯ яке аз муҳаққиқони масъалаҳои муосири тарбияи музикии кӯдакон мебошад. Ю.П. Алиев: усулҳои анъанавии ташхиси қобилияти музикӣ, тафтиш ва баҳогузорӣ кардани онҳоро пешниҳод намудааст”. Мо бо ин восита на танҳо эҳсоси музикӣ-ритмикӣ, инчунин эҳсоси сарояндагиро низ бояд ташаккул диҳем” [44;190, 46;17, 10;25].

Ҳангоми таҳқиқи “масъалаи мушкilotи таълими муосири бадеӣ Н.Г. Куприна: ба техникаи ташхиси ташаккули қобилиятҳои музикӣ эҷодӣ ва истифодаи бозӣҳои музикӣ ва коммуникатсионӣ махсус таваҷҷуҳ зоҳир намудааст. Ҳангоми ба интиҳоби вазифаҳои ташхисӣ ба техникаи ташхисӣ барои рушди қобилиятҳои музикӣ ва эҷодӣ рӯ овардааст” [83,43].

Сатҳи инкишофи қобилиятҳои музикӣ ва эҷодӣ аз рӯи нишондодҳои пешниҳодкардаи Н.Г.Куприн метавонад баланд, миёна ё паст бошад ва аз омилҳои зерин вобаста аст: эҳсос ва дарки музикӣ. хусусияти ҳаракатҳои рақс, ки кӯдак интиҳоб кардааст, аз ҷумла чаҳидан, қадамҳои мушаххас ва гардиши ҳамвор, мутобиқати имову ишора ва аксуламалҳои овозию нутқи кӯдак. Минбаъд ҳангоми иҷрои вазифаҳои таълиму тарбиявӣ мавҷудияти тавзеҳоти лафзӣ барои иҷрои амалҳо, ҳаракатҳои рақсӣ зери оҳанги музикӣ имконият медиҳад то қобилияти музикӣ-эҷодӣ рушд ёбад [83;21].

Барномаи рангинкамон, ки соли 2012 таҳия шуда буд, татбиқи мушобеҳе надошт, ҳарчанд конун, вижагиҳои усулҳои таълим, тарбия ва рушди қобилиятҳои мусиқӣ ва нерӯи эҷодии ҳамаи кӯдакон заминаи умумӣ доранд.

Дар ин раванд хусусияти мусиқӣ ва омилҳои таъсиррасон бо садою иҷрои онҳо шояд фарқияти ҷузъӣ дошта бошанд. [64;128].

Яке аз аломатҳои инкишофи қобилиятҳои мусиқӣ-эҷодии кӯдакон ин мутобиқ кардани ҳаракаткуниҳо ҳангоми импровизатсияи сурудхонӣ ва шеърхонӣ, иҷрои ҳаракату амалҳо ҳангоми бозикунӣ буда, барои ба ин ҳадаф расидан вазифаи зерин истифода бурда мешавад:

1. Дар ҷараёни таълими кӯдакон маҳорат дар иҷрои ҳаракатҳо ба самтҳои, ки ба жанрҳои гуногуни мусиқӣ, аз ҷумла, рақсҳои халқӣ хос аст, инкишоф додан лозим аст. Дар ин маврид ангезаҳои ҳам мусиқии анъанавӣ ва ҳам муосир бояд ба назар гирифта шаванд. Ба монанди, ҳангоми кӯдаконро барои рақс 2,4,6,8- нафарӣ қатор шудан, шаклҳои давра, ситора, дарвоза ва ғайраҳои созмон дода, баъд боз ҳаракатҳои мавзунӣ рақсиро иҷро намудан.

2. Корро оид ба иваз кардани зергурӯҳҳои кӯдакон, ду, чор, шаш-нафара ва воридшавии саривақтии онҳо ба гурӯҳҳои хурд, идома дода то охири амал маводҳои зарурӣ истифода бурда шаванд (ба истифодаи гулҳо, кӯза, тасмаҳо, рӯмолча, қошук, табақ дар болои сар ва ғайраҳо).

3. Дақиқ кардани ҳаракатҳои, ки кӯдакон ҳангоми бозӣ, рақсунӣ онҳоро якҷанд маротиба такрор мекунанд, пештар омӯхта шаванд. Ба андешаи мо воситаҳои ифодакунандаи қобилиятҳои мусиқӣ-эҷодии кӯдакон шуда метавонанд:

1. Мувофиқ бо оҳанг зебо иҷро намудани ҳаракатҳои рақсӣ зерин садои мусиқӣ;
2. Мазмуни мусиқиро дар ҳаракатҳои рақсӣ ифода карда тавоништан;

3. Мувофиқи синнусол соҳиб будан ба маҳорату малакаҳои рақсӣ ва идоракуни ҳаракатҳо дар рақс;

4. Ба дигар намуди фаъолиятҳо (таълимӣ, меҳнатӣ, муоширату муколама) бо таври эмотсионалӣ муносибат намудан.

Мо кӯшиш намудем вазъи рушди қобилияти мусиқӣ-эҷодии кӯдаконро пайгирӣ намоем ва дар он супоришҳои ташхисиро истифода барем. Мақсади пешниҳоди вазифаҳои ташхисӣ: омӯзиши сатҳи инкишофи қобилияти мусиқӣ ва эҷодӣ инчунин дар фаъолияти мусиқӣ ва бозикунии кӯдакони таҳсилоти томақтабӣ, муайян кардани сатҳи инкишофи қобилияти дарки имкониятҳои эҷодӣ ба ҳисоб меравад.

Дар аввал чунин супориши ташхисиро истифода бурдем: Баъди шунидани мусиқӣ мазмуни онро кӯдакон бояд дар расм тасвир намояд, яъне шунидани оҳанги Ш. Сайфиддинов «Зимистон». Пеш аз шунидани оҳанг дар бораи фасли зимистон бо 26- нафар кӯдакон сӯҳбат баргузор карда шуд. Аввал кӯдакон мусиқиро бодикқат шуниданд ва дар заминаи тасаввуротҳо манзараи фасли зимистонро тасвир намуданд. Инчунин, шеъри М. Ҳайдаршо «Бобои барфин»-ро 3 -нафар бо қисмҳо ҷудо карда, аз ёд хонданд. Ҳангоми расмкашӣ мусиқӣ бо оҳанги Ш. Сайфиддинов садо дод.

Ташхиси педагогӣ оид ба рушди қобилияти мусиқӣ-эҷодӣ аз шунидани мусиқӣ, тасвири фасли зимистон дар расм, баҳодихӣ, иҷрои супориши амалӣ, ба вазъи нутқронӣ яъне натиҷаи ташхиси педагогӣ чунин буд; 6-нафар дараҷаи баланд; 12-нафар миёна; 7-нафар паст ва 1-нафар аз уҳдаи супориш баромада натавонистанд. Ин ду нафар дар аввал кӯшиш намуданд дар сӯҳбат иштирок намоянд, вале тасвири фасли зимистон дар фаъолияти расмкашӣ ба онҳо муяссар нагардид.

Бештари кӯдакони таҳсилоти томақтабӣ аз уҳдаи вазифаи пешниҳодшудабаромада натавонистанд. Чун қоида, кӯдакон аз рӯи намуна, асарҳои эҷодӣ тайёр карданро афзалтар медонанд. Онҳо бештар одами барфӣ, арча, шамол, бобои барфӣ, дараҳти бобарг, дастпушак,

чана, каллапӯши гармро тасвир карданд, ки ба ҳаёту бозиҳои зимистона мутааллиқ буданд. Инчунин кӯдакон тавонистанд ба таври шифоҳӣ доир ба зимистон, хотираҳо, таассуроти арзишмандро ибраз намоянд. Мушоҳида гардид, ки кӯдакон зиёдтар ба саволҳои ғридиҳанда ва луқмадиҳанда ниёз доранд. Ҳангоми эҷод кардани оҳанг ба матни пешниҳодшуда, кӯдакон кӯшиш намуданд матни шеърро, ки пештар аз ҷод карда буданд, бо оҳанги интиҳоб намудем худ сароянд.

Арзёбии тафтиши суръати афзоиши маҳорати эҷодии кӯдакон баромадани аз иҷрои хондани суруд чунин натиҷа дод: дараҷаи баланд- 8 нафар 12-нафар сатҳи миёна, 4 –нафар сатҳи паст ва 2-нафар кӯдакон, ки шармгин буданд иштирок накарданд.

Бештари кӯдакони таҳсилоти томақтабӣ барои иҷро намудани супоришҳо шавқу раҳбати зиёд нишон доданд. Новобаста аз онҳо, ки оҳангҳо на онқадар асил буданд, кӯдакон кӯшиш менамуданд, ки оҳангҳоро мувофиқи ҷолиб пайдо намоянд. Кӯдакон тавонистанд як нақши ҳазомезро бо оҳангу суръати сурудхонӣ баромад намуданд. Кӯшиш намуданд ҳар яке худ оҳанги мувофиқ ба фаҳмишу тавоноии худро эҷод намоянд.

Ардашер қобилиятҳои фавқулодаи эҷодӣ нишон дода, на танҳо бо оҳангу садои оҳанг, инчунин бо истифода аз қиёфа ва ҳаракатҳои махсус қобилияти мусиқӣ-эҷодии худро нишон дод.

Дарёфти сатҳи рушди қобилиятҳои мусиқӣ ва эҷодии кӯдакон низ мавриди ташҳиси педагогӣ гардид ва дар ин раванд низ иҷрои чунин супоришҳои ташҳисиро истифода бурдем.

Супориши 1. Навохтани асбобҳои мусиқии бачагона. Таблакнавозӣ ва офаридани оҳанги рақсӣ. Натиҷаи иҷрои супориши бо меъёрҳои зерин арзёбӣ гардид: А-мувофиқати қолабҳои зарбзании асли, ки аз меъёрҳои омӯзгорони мусиқӣ фарқ мекунанд. Б-истифодаи зарбзании қаблан азхудшуда бидуни нусхабардорӣ, ки амали зарбзании омӯзгори мусиқиро нусхабардорӣ мекунанд; В-кам, тавачҷух накарданд.

Супориши 2. Эҷоди оҳангҳо бо истифодаи қошукҳои чӯбин. Меъёрҳои арзёбӣ: А-композитсияи унсурҳои қошукзании мӯназзам ва мувофиқ бо оҳанг ва ҳаракатдиҳии қошукҳо бо низоми муайян; Б-танҳо қошукҳоро дар даст нигоҳ дошта, ҳаракат додани онҳо. В-қошукҳоро тамошо кардан.

Натиҷаи фаъолияти эҷодии кӯдакон дар навохтани асбобҳои мусиқии бачагона чунин буданд: А-сатҳи баланд-14 кӯдак дар сатҳи меъёр ва бояд қайд кард, ки дар эҷодии оҳанг зиётар духтарчаҳо фаъол буданд. Б-сатҳи миёна 9-нафар, В-сатҳи паст 3-нафар кӯдак.

Машғулият дар байни кӯдакон шавқу рағбати калон пайда кард, зеро онҳо навохтани асбобҳои мусиқии кӯдакона, махсусан дойрача ва наблакчаро хеле бо завқ менавохтанд. Ин асбобҳои кӯдакона дар рақсҳои миллӣ бештар ба кор бурда мешаванд ва кӯдакон заковат ва эҷодкории худро бо шавқу ҳаваси калон нишон доданд.

Мо дар рафти таҳқиқоти худ қобилияти эҷодии кӯдаконро ҳангои баромади онҳо дар соҳаи оҳангсозон таҳлил кардем. Натиҷаи таҳлил нишон дод, ки 9-нафар кӯдакон дараҷаи баланди қобилият, 12-нафар дараҷаи миёна ва 5- нафар дараҷаи паст нишон доданд.

Бо мақсади ошкоркунии сатҳи рушди қобилиятҳои мусиқӣ ва эҷодии кӯдакон дар мусиқӣ ва сурудхонӣ иҷрои чунин супоришҳо пешниҳод гардиданд.

Супориши 1. Композитсияи рақсии «Обаки ширини мо», шеъри М. Миршакар, оҳанги Ё. Сабзанов. Барои арзёбии натиҷаҳо меъёрҳои зерин истифода шуданд:

А) оҳанги мусиқиро мешиносад.

Б) ҳаракатҳо хусусияти умумии мусиқӣ ва суръати онро ифода мекунанд.

В) ҳаракатҳо аз рӯи тембр, ритм, оғози асар то охири он ба табиати мусиқӣ мувофиқ намекунад.

Г) ҳолати эҳсосиро ифода карда тавонад, шодӣ, таачҷуб, шодӣ, андӯхро бо ёрии мимика, имову ишора ва намуди зоҳирӣ баён карда тавонад. Мазмуни асарро равшан ва дуруст тавсиф карда метавонад.

Ғ) таъби мусиқӣ ва мундараҷаи композитсияро аз рӯйи табиати ҳаракатҳо бидуни зухуроти равшанӣ, ифодаҳои рӯй ва пантомима ифода мекунад.

Д) дар иҷрои фаъолият, ки мусиқӣ воситаи асосии нутқ аст, баён кардани маъно ва мазмуни асар барои кӯдакон кори душвор аст. Ифодаи чеҳра ва ҳаракатҳо, чун қоида, ба қадри кофӣ ифодакунанда нестанд.

Супориши 2. Эҷодиёти композитсионалӣ (мураккаби омехта). Оҳанг ва суруди халқии «Зебочон».

Зухуроти қобилияти эҷодӣ. Бо вучуди ин, кӯдаконе ҳастанд, ки барои интиқол додани хислати мусиқӣ ё тасвири бозӣ бо ҳаракатҳои худ душворӣ мекашанд. Бо вучуди ин, онҳо хоҳиши иҷрои суруду рақсхоро доранд. Онҳо метавонанд ба мусиқӣ ҳаракатҳои нав эҷод кунанд. Бо вучуди ин, кӯдаконе низ ҳастанд, ки барои интиқол додани хусусиятҳои мусиқӣ ё тасвири бозӣ аз ихтироъ кардани ҳаракатҳои худ даст мекашанд. Онҳо ба нусхабардории ҳаракатҳои кӯдакон ё калонсолон шурӯъ мекунанд. Барои чунин кӯдакон мустақилона ҳаракатҳои шиносро дар мусиқии нав иҷро кардан душвор аст. Ғайр аз ин, мо корҳои эҷодии асарҳои мусиқии кӯдаконро омехтем. Натиҷаҳо нишон доданд, ки 8-нафар кӯдакон қобилияти баланд, 14 –нафар кӯдакон дараҷаи миёна ва 4-нафар кӯдакон дараҷаи паст доранд. Дар байни онҳо кӯдаконе ҳастанд, ки мушкилоти муайяни инкишоф доранд.

Зухуроти қобилиятҳои эҷодӣ дар кӯдакон метавонад дар шаклҳои гуногун ифода карда шавад. Баъзе кӯдакон тасаввуроти худро тавассути эҷоди ҳаракатҳои беназир, имову ишораҳо ва комбинатсияҳои аслии барои интиқоли хусусиятҳои мусиқӣ, тасвирҳо ё бозихо нишон медиҳанд.

Дар рафти иҷрои ин вазифа ба кӯдакон хислат, ҳаракат ва кирдорҳои қаҳрамон - Зебочон (мимика, пантомима) осон набуд. Баъзе

кӯдакон шармгин буданд, вале аксарият нақшҳои худро бо шавқу ҳавас бозӣ мекарданд.

Баъди гузаронидани тадқиқоти ташхисӣ дар марҳилаи аввал мо кушиш намудем, ки маълумотҳои ба даст овардари дуруст арзёбӣ намоем.

Дар озмоиши муайянкунанда гурӯҳи иборат аз 28-нафар кӯдакони синни калони томақтабӣ ширкат варзиданд. Системаи нишондиҳандаҳо барои муайян кардани мушоҳидаҳо дар охири таҳқиқот ҷамбааст карда шу два мо онро чунин арзёбӣ намудем.

1) Концепсияи қобилиятҳои эҷодӣ.

2) Таҳлили сатҳи инкишофи маҳорати мусиқию эҷодии кӯдакон дар фаъолияти хондани суруд ва иҷрои рақс.

3) Арзёбии дараҷаи инкишофи қобилияти мусиқӣ ва эҷодии кӯдакон дар навохтани асбобҳои мусиқӣ.

4) Муайян кардани дараҷаи инкишофи қобилиятҳои мусиқӣ ва эҷодии кӯдакон дар зинаи таҳсилоти томақтабӣ

Ин нишондиҳандаҳо дар ҷадвали зерин оварда шудаанд.

Натиҷагирӣ дар давраи истифодаи ташхиси педагогӣ барои инкишоф додани рушди қобилиятҳои мусиқӣ-эҷодии кӯдакони калони томақтабӣ дар давраи муқарраркунанда

Ҷадвали 1.

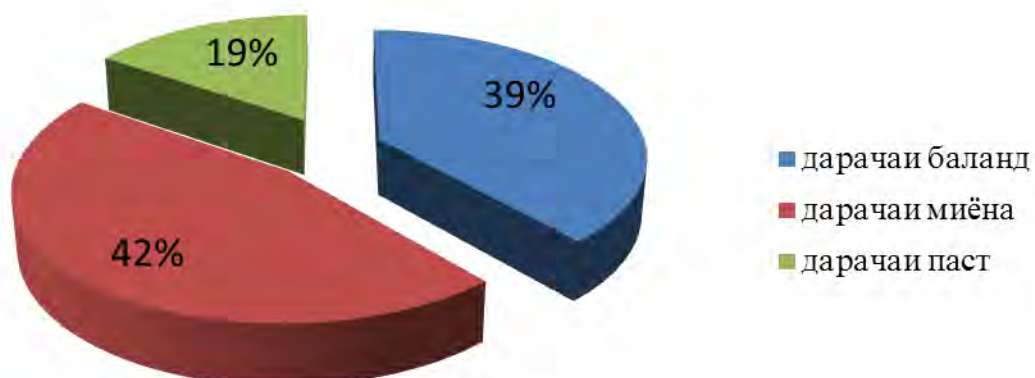
№	Ному насаби кӯдакон	Ҳолҳо барои иҷрои супоришҳо					Ҳоли умумӣ	Сатҳи
		1	2	3	4	5		
1	Ибрагимов Аҳмад	4	4	4	5	4	21	баланд
2	Муҳаммадзода Ёсуман	4	4	4	3	5	20	баланд
3	Ризоев Умар	3	4	4	4	5	20	баланд
4	Қобилов Билол	3	3	4	4	3	17	баланд
5	Сафаров Иброҳим	3	3	4	3	3	16	миёна
6	Қурбозода Рустам	1	3	3	4	4	15	миёна

7	Ғиёсов Муҳаммад	4	4	4	3	3	18	баланд
8	Раҳимова Ҳумайро	3	1	3	3	3	13	миёна
9	Ризоева Моҳсиришт	3	3	4	3	3	16	миёна
10	Шарипова Сумая	1	3	3	2	2	11	миёна
11	Бурҳонова Шукрона	3	4	4	2	2	15	миёна
12	Қараев Абубакр	3	1	1	3	4	12	миёна
13	Самадова Нигина	3	4	4	4	4	19	баланд
14	Раҳимзода Нодира	4	4	3	3	3	17	баланд
15	Камилов Меҳрон	3	2	3	3	3	14	миёна
16	Қарбонзода Рустам	4	3	4	5	4	20	баланд
17	Нажмиддинов Ҳаким	4	3	4	2	3	16	миёна
18	Зоиров Бенёмин	3	4	3	4	5	19	баланд
19	Бегназарова Фазила	3	1	4	3	3	14	миёна
20	Сунатов Лутфулло	3	3	4	5	3	18	баланд
21	Исоева Мунтаҳина	1	0	2	1	3	7	паст
22	Розиқов Вайсиддин	2	3	4	4	2	15	миёна
23	Қараева Фотима	1	3	2	3	3	12	миёна
24	Раҷабов Азамат	2	3	3	3	3	14	миёна
25	Нозимов Юсуф	0	0	3	2	3	8	паст
26	Шарипова Сумая	1	3	3	3	1	11	паст

Эзоҳ: Илова бар ин, дар доираи омӯзиш дар 6- гурӯҳ корҳои психологию педагогӣ гузаронида шуданд, ки аз онҳо 3- гурӯҳ синни калони томактабӣ ва 3- гурӯҳ омодагии ба мактабро ташкил медоданд. Мақсади тадқиқот муайян кардани сатҳи қобилияти мусиқӣ ва эҷодии кӯдакони таҳсилоти томактабӣ буд.

Натиҷаҳои ҳолгузорӣ қариб баробар, бо ҳам монанд буданд. Мо сатҳи амиқи мобайнро интиҳоб намуда, чадвали мутааллиқ ба як гурӯҳи мазкурро таҳия ва баррасӣ намудем.

Натиҷаи тадқиқот

Аз ҷадвали дар асоси маълумотҳои дар рафти тадқиқот ба даст овардашуда маълум мегардад, ки аз 26 иштирокчии ба таҳлили педагогӣ дохилшуда танҳо 10 нафар (ки 39% шумораи умумии онҳо) сатҳи баланди инкишофи қобилияти мусиқӣ эҷодиро нишон медиҳанд. 11-нафари дигар (ё 42 фоизи шумораи умумӣ) дараҷаи миёна ва 5 нафар (ё 19 фоизи умумӣ) дараҷаи пастро нишон дод. Ҳангоми таҳияи ҷадвал ҳамаи ҳолҳо ҳамчун қарда шуданд ва инкишофи қобилияти мусиқӣ-эҷодии кӯдак дар сатҳи муайян баррасӣ гардиданд.

Дар вақти тартиб додани ҷадвал ҳамаи нуқтаҳои дар вақти иҷрои супоришҳо гирифтаи иштирокчиён бодикқат ҳамчун қарда шуда, дар бораи дараҷаи инкишофи қобилияти мусиқӣ ва эҷодии онҳо сӯҳбати муфассал барпо гардид. Ҳамин тавр, 10 -нафар кӯдакон ба дараҷаи баланди инкишофи қобилияти мусиқӣ ва эҷодиро нишон доданд. Супоришҳои ба кӯдакон пешниҳодшуда нисбатан содда буданд. Мо кушиш кардем, ки порчаҳои шунидамонро муфассал шарҳ диҳем ва дар таҷассуми образҳои мусиқӣ маҳорат нишон диҳем. Раванди дар асбобҳои мусиқӣ кӯдакона офаридани суруд ва нақшҳои ритмикӣ ба мо ҳаловати калон бахшид.

Супоришхоро бо иштироки мураббия, омӯзгори мусиқӣ муҳокима намоем. Мо бо хушнудии зиёд қобилияти эҷодии кӯдаконро дар сурудхонӣ ва иҷрои ҳаракатҳои рақсӣ, навохтани асбобҳои мусиқии бачагонро низ таҳлил намудем. Аксарияти кӯдакон сатҳи миёнаи рушд доранд, ки 11-нафарро ташкил доданд.

Кӯдакон маҳорати расондани таъби асарҳои худро мукамал азхуд кардаанд. Дар гузаронидани таҷриба панҷ нафар кӯдакон буданд, ки дараҷаи инкишофи онҳо дар сатҳи паст буд. Ин кӯдакон дар иҷрои супориш ба душвориҳои калон дучор меомаданд, дар онҳо бештар шармгинӣ зоҳир менамуданд.

Дар вазифаи аввалини оиди муайян намудани рушди қобилияти мусиқӣ эҷодии кӯдакон сатҳи баланд нисбати сатҳи миёна камтар ҷой дошт. Онҳо қомилан тавонистанд минбаъд чунин қобилиятҳои мусиқӣ-эҷодиро инкишоф додан мумкин аст.

Дар таҳқиқотҳои илмии О.П. Радинова ҳангоми таҳлили сатҳи рушди қобилиятҳои мусиқӣ-эҷодӣ тавассути бозҳои мусиқӣ-дидактикӣ тавсия дода мешаванд, ки бояд кӯдакон нишондиҳандаҳои зеринро ба даст оварда тавонанд:

1. Мусиқиро кӯдакон бояд аз аввал то охир гӯш карда тавонанд ва номгӯи асарҳои мусиқӣ, номҳои бастакоронро дар хотир нигоҳ доранд.

2. Мустақилона ҳаракатҳои рақсиро иҷро намуда, супоришҳои калонсолонро бо хушнудӣ дар сурудхонӣ ва рақс кардан пазирай намоянд.

Бозҳои дидактикии мусиқӣ қисми таркибии машғулиятҳои тарбияи мусиқиро ташкил намуда, барои аз худ намудани барномаи таълиму-тарбияи мусиқӣ мусоидат мекунанд ва андешаи А.С. Макаренко-ро тасдиқ менамояд, ки «бозӣ ба бача хурсандии бепоён мебахшад. Ин ё он хурсандии эҷодӣ, ё хурсандии ғолибият, ё хурсандии эстетикӣ, ё хурсандии сифат мебошанд» [100;79].

Азбаски дар таҳқиқоти мо таҳқиқоти бозиҳои дидактикӣ – мусиқӣ ҳамчун воситаи муҳимми инкишоф додани қобилиятҳои мусиқӣ-эҷодии кӯдакони синни томақтабӣ вазифаи таҳқиқотӣ интихоб нагардида буд, мо дар ташхиси педагогӣ ба нақши он таваччуҳ накардем., он ба таҳқиқоти махсуси илмӣ эҳтиёҷ дорад.

Иҷрои вазифаҳои инкишоф додани қобилиятҳои мусиқӣ-эҷодии кӯдакон дар ҳаёти ҳаррӯза, ташкил карда шуд. Онҳо ба таври фардию гурӯҳӣ, инчунин дастаҷамъона, ки дар он мураббияҳо, омӯзгори мусиқӣ аҳли хонавода тавонистанд, ки маърифати кӯдакон баланд бардоранд.

Дар марҳилаи якуми кори тадқиқотӣ мушкилот ва фаъолияти роҳбари мусиқӣ ва ҳамкориҳои бо мураббияҳои кори тадқиқотӣ барраси гардид;

- кам будани теъдоди омӯзгорони мусиқӣ ва фаъолияти онҳо дар кӯдакистон ва кам будани соатҳои таълимӣ, барои инкишоф додани қобилияти мусиқӣ-эҷодии кӯдакон ва сатҳи пасти нокифояи фаъолияти касбии онҳо баъди хатми муассисаҳои таҳсилоти миёна ва олии касбии педагогӣ дар МТТ;

- омода набудани ҳуди мураббияҳо, ки онҳо бояд шахсони масъул ва ҷавобгар ба тарбия ва рушди қобилияти мусиқӣ-эҷодии кӯдакон бошанд.

- дар кӯдакистонҳо суғурӯ будани заминаи моддӣ-техникӣ.

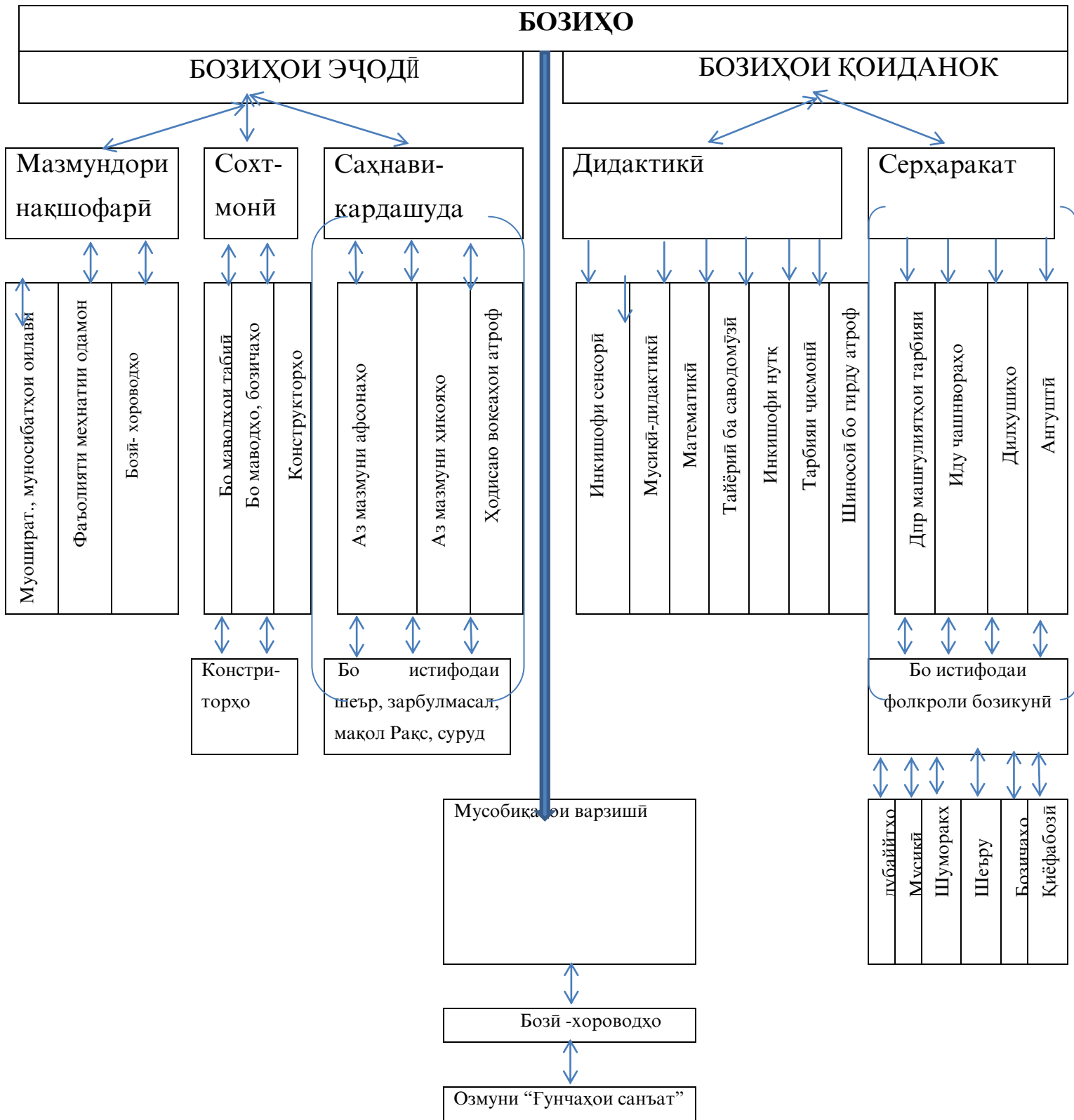
Тадқиқот ва мушоҳидаҳо нишон доданд, ки гуногунранг ва яқхела будани асбобҳои мусиқӣ метавонад истифодаи онҳоро душвор гардонад.

Таҳлили сарчашмаҳои педагогӣ, асарҳои илмӣ олимони ватанию хориҷӣ, инчунин таҷрибаи амалии омӯзгорону соҳаи санъати мусиқӣ ва мураббияҳо ба таври боварибахш собит мекунанд, ки ҳамаи намудҳои бозиҳои дар ихтиёри кӯдакон буда, ба инкишофи қобилияти эҷодии онҳо мусоидат мекунанд.

Намунаи амсилаи истифодаи бозиҳоро дар иҷрои супоришҳо оид ба рушди қобилиятҳои эҷодии кӯдакон баррасӣ намуда, онҳоро дар

раванди корҳои илмӣ-тадқиқотӣ мувофиқи мақсаду вазифаҳои гузошташуда истифода бурдем.

Амсилаи истифодаи бозиҳо дар инкишофи қобилияти мусиқӣ-эҷоди кӯдакон

Бояд тазакур дод, ки салоҳиятҳои касбии роҳбарони мусиқӣ, ки бо кӯдакон дар доираи МТТ кор мекунанд, бояд дар маҳорати истифода бурдани бозиҳои миллии халқи тоҷик, иҷрои асарҳои фолклорӣ ва ғайра ифода ёбад. Қобилиятҳои мусиқӣ ва эҷодии кӯдакони синни томақтабӣ дар сатҳи баланди рушд қарор доранд. Кӯдакон дар чараёни фаъолияти бозӣ хоксор ва шармгин буданд ва дар иҷрои аксари корҳо душворӣ мекашиданд. Қобилияти эҷодии онҳо инкишоф ёфт, аммо онҳо ба эҷодиёти худ эътимод надоштанд ва аз хурдтарин ноқомӣҳо хафамешуданд. Кӯдакон мушкилоти рушди малақаҳои хуби моторӣ, инчунин бо кор бо атрибутҳо ва асбобҳои мусиқии кӯдакона доштанд.

2.3. Кори озмоишӣ ва натиҷагирӣ аз он

Натиҷаи ташҳиси педагогӣ ё худ марҳилаи муқарраркунандаи кори озмоишӣ нишон доданд, ки аз 157 кӯдак 49-нафар сатҳи баланд, (31,0 %) 85- нафар сатҳи миёна (54,4 %) ва 23-нафар дар сатҳи пасти (14,6,0 %) рушди қобилияти мусиқӣ-эҷодӣ дар фаъолияти бозикунӣ қарор доштанд. Мо ин натиҷагириро дар ҷадвал чунин тасвир намудем.

Вазъи рушди қобилиятҳои мусиқӣ-эҷодии кӯдакон дар бозикунӣ дар марҳилаи муқарраркунанда:

Ҷадвали 3

Сатҳи рушд	Озмоишшавандагон	
	Нафар	Ба ҳисоби %
Баланд	49	31 %
Миёна	85	54 %
Паст	23	15 %
Ҳамагӣ	157 нафар	100 %

Маълумотҳои бадастмода моро ба таҳқиқи амалии фаъолияти мусиқӣ ва бозикунӣ роҳнамоӣ карданд, ки ба рушди қобилиятҳои мусиқӣ - эҷодӣ дар кӯдаконӣ синни томақтабӣ равона намуданд. Маҷмӯи ҷорабиниҳои таълиму тарбиявӣ дар асоси талаботҳои ҳуҷҷатҳои меъёрӣ, ҳуқуқӣ, барномавӣ - методӣ ба нақша гирифта шуданд.

Давраи дуҷуми кори таҷрибавӣ аз ду марҳила иборат буд.

Марҳилаи якум ба нақша гирифтани корҳои илмӣ, таҳқиқотӣ, таҷрибавӣ дар МТТ, муайян намудани мушкилоти гузаронидани ҷорабиниҳои мусиқию бозикунӣ, инчунин таъминоти моддӣ ва мавҷуд будани асбобҳои мусиқӣ, таҷҳизоти зарурӣ ва вақти гузаронидани ҷорабиниҳо бо маводҳои таълимӣ ва асарҳои омода кардани матни шеърӣ суруд; фолклори бозӣ, сценарияи фаъолияти таълимӣ, бозиҳои шавқовар, фароқати, ид ва ғайра ба назар гирифта мешаванд.

Марҳилаҳои дуҷуми татбиқи фарзия дар қори таҳқиқотӣ оид ба бозиҳои халқӣ бо истифодаи фолклори бозикунӣ ва бозиҳои эҷодии саҳнавиқардашуда, бозиҳои нақшофарии мазмундорро ташкил мекарданд.

Бояд қайд кард, ки хангоми банақшагирии фаъолияти мусиқӣ-бозикунӣ кӯдакон иҷрои талаботҳои речаи рӯз, сатҳи тайёрии касбии мураббияҳо, омӯзгори мусиқӣ, шавқу рағбат ва хоҳишу талаботҳои ҳуди кӯдакон ба ҳисоб гирифта шуданд. Инчунин, сатҳи омодагии касбии мураббия ва омӯзгори мусиқӣ барои инкишоф додани қобилияти мусиқӣ-эҷодкорӣ кӯдакон дар фаъолияти бозикунӣ хеле муҳим аст.

Онҳо дар раванди фаъолияти бозикунӣ кӯдакон ба инкишофи психикӣ, азхудкунӣ таҷрибаи иҷтимоӣ мусоидат менамоянд. Дар марҳилаи ташхисӣ–муқараркунанда маълум гашт, ки истифодаи онҳо дар таълим, тарбия ва рушди қобилиятҳои мусиқӣ эҷодӣ кӯдакон дар раванди машғулиятҳои мусиқӣ ва бозикунӣ хеле кам дида мешаванд. Мо дар таҳқиқоти худ кӯшиш ба харҷ додем, ки дар қори озмоиши худ аз жанрҳои фолклорӣ барои рушди қобилияти эҷодӣ кӯдакони таҳсилоти томактабӣ истифода бурдем, ва фаъолияти бозикунӣ ва рушди қобилияти эҷодӣ кӯдакон нишон диҳед.

Фолклоршиноси шинохтаи тоҷик “Б. Шермуҳаммедов: хангоми чамъоварӣ, таҳлил ва баррасии фолклори мавсимии бачаҳо бо фолклори бозикунӣ таваччуҳи ҳоса зоҳир намудааст ва онҳоро вобаста ба вақту тарзи ба вуҷуд омаданашон, мутааллиқ буданашон ба ҳаёти яқсолаи бачаҳо ба фолклори айёми баҳор, тобистон тирамоҳ ва зимистон чудо кардааст [192;46-37].

Таъкид карда мешавад, ки фолклори мавсимии бачагоноро сурудҳои мавсимӣ бахшида ба идҳои Наврӯз, айёми гулгардонӣ, маросими сумалакпазӣ, айёми киштуқор, ҳосилғундорӣ, ҳаёти парандаҳо, чонварон ва ғайраҳо ташкил намудаанд. Бачагон инчунин чистонгӯию чистонёбӣ, хондани сурудҳои ҳачвӣ ва ҳазломез, дуоҳои

манзум, афсонагӯӣ, сурудхонӣ, дар оғози бозиҳо истифодаи шумуракҳо ва ғайраҳоро мавриди қабул медонистанд. Таҳлили маводҳои пешниҳод намудаи Б. Шермухаммедов гувоҳи онанд, ки маҳз фолклори мавсимии бачагона низ ифодагари қобилияти эҷодкорӣ, хотираи устувори кӯдакону наврасон аст, ки он аз насл ба насл гузаштан, такмилу баррасӣ ёфтани мазмун ва мухтавои худро вобаста ба дигаргуниҳои иҷтимоӣ-фарҳангии ҷомеа таъмин менамояд”[192;163].

Боиси таассуф аст, ки дар ҷомеаи имрӯзаи Тоҷикистон анъанаи эҷод ва истифодаи фолклори мавсимии бачагон фақат дар деҳаю ноҳияҳои алоҳида арзи вуҷуд дорад ва таҳқиқу баррасии онҳо аз нигоҳи фолклоршиносҳо, муסיқшиносҳо, фарҳангшиносон, этнографҳо ва дигар мутахассисони соҳаи таълиму тарбия то андозае дур афтодааст. Инчунин, истифодаи онҳо дар заминаҳои барномавӣ-методии фаъолияти МТТ, дастурҳои таълимӣ, таҷрибаи амалии кормандон хеле кам дида мешаванд.

Гурӯҳбандии сурудҳои халқии бачагона мувофиқи мундараҷа ва хусусиятҳои бадеии назми халқии бачагона аз тарафи “Б. Шермухаммедов чунин пайгирӣ карда шудааст:

- 1) сурудҳои алла, ки объекти он кӯдак ба ҳисоб меравад;
- 2) сурудҳои навозиши ҳамчун бозӣ бо мақсади лаззат бурдан ва меҳру муҳаббати кӯдаконро нисбат ба модар бедор намудан, ки навъҳои онҳоро мо дар қори таҷрибавӣ истифода мекорем;
- 3) сурудҳои маросимӣ дар бораи ҳодисаҳо ва ашёҳои табиат, ки онҳо зерини таъсири ҳодисаҳои табиат, мутааллиқ ба маросимҳои “Гулгардонӣ”, “Бойчечак”, “Баҳори нав муборак бод”, “Гули лола” ва ғайраҳо эҷод шудаанд. Инчунин, сурудҳои халқии бачагона, ки ба ҳодиса, қувва ва ҳодисаҳои табиат, ҷонварон ва ғайраҳо бахшида шудаанд.

4) сурудҳои ғайримаросимӣ, ки тасвиркунандаи ҳаёти маишӣ, ходиса ва воқеаҳои муҳимми зиндагибуда, ки онҳо метавонанд сурудҳои ҳачвиро низ фаро гиранд.

Албатта, чунин гурӯҳбандӣ аз нигоҳи фолклоршиносӣ пешниҳод карда шудааст, ки мо онро аз нигоҳи педагогӣ ва психологӣ, аввало, мутобиқ ба хусусиятҳои синнусолии кӯдакон, сониян, вобаста ба аҳамияти онҳо дар рушди қобилияту маҳорати эҷодии кӯдакон қобили қабул медонем. Маълум аст, ки сурудҳои халқӣ ва адабии бачагона одатан ҳачман хурд буда, дарку аз худ кардани онҳо ба хурдсолон тез муяссар шуда метавонад. Сониян, дар кӯдакон аз синни 2-3-солагӣ қобилияту маҳорати эҷоду истифодаи калимаю ибораҳои нав вучуд доранд ва онҳо дар забони тоҷикӣ минбаъд зиёдтар дар шакли қофиябозӣ зоҳир мегарданд. Ин раванд аз тарафи “К.И. Чуковский: дар асараш, “От дувух до пяти” (“Аз ду то панҷсолагӣ”) ифода гардидааст, ки сад сол муқаддам навишта шудааст ва то имрӯз низ арзишмандии худро гум накардааст” [182,308].

Дар адабиёти муосири бачагона шоира “Л. Кенчаева: намунаи қофиябозиро дар эҷодиёти худ ба хурдсолон пешниҳод намудааст, ки он низ дар рушди қобилияти эҷодкорӣ ва суҳанвариӣ кӯдакон хеле муҳим аст [69,18].

Мушоҳидаҳо ва таҳлили рӯзномаю хотиранависии модарон, нақшаҳои тақвими мураббияҳо нишон медиҳад, ки кӯдакон мувофиқи рушди тафаккур, шавқу завқ, руҳияи эҳсосӣ, хушҳолию димоғҷокӣ, мавҷудияти захираи луғавӣ, тақлид кардан ба оҳангу мазмуни шеърҳо қобилияту маҳорати эҷодкорӣ суҳангӯӣ, қофиябозии худро нишон медиҳанд ва онро мунтазам такмил медиҳанд. Баъзан қофиябозӣҳои онҳо ба суруди муайяни ҳачвӣ, ифодакунандаи руҳияи хушҳолию қаноатмандӣ мубаддал гашта метавонад. Ба кӯдакони синни томақтабӣ шеър сурудҳо ба истифодаи муколама хеле ҷаззобу ҳаловатбахш аст. Ба

монанди шеърҳои халқии “Зоғи ало”, шеърҳои А. Азиз “Соат чӣ мегӯяд” ва ғайраҳо.

Имрӯз, ки раванди ҷаҳоншавӣ бо суръат идома дорад ва тарбияи ватандӯстӣ ва таҳаммулпазирӣ яке аз вазифаҳои муҳими ҷомеа аст. Хуб мешуд. Хуб мешуд барои иҷрои вазифа зиётар:

-ба барномаи консертии кӯдакон ворид кардани рақсу сурудҳои бачагонаи халқҳои дигар дохил карда шаванд.

-шинос намудани кӯдакон бо асбобҳои мусиқии халқҳои дигар ва садои онҳо, инчунин усули истифодаи асбобҳои мусиқии бачагонаамалӣ гарданд.

Додани маълумоти мухтасару дастрас доир ба жанрҳои мусиқӣ ва санъати рақсӣ (балет, опера, эстрада, фалак, шашмақом, рақси якка, марш, полка ва ғайраҳо), ки кулли онҳо дар ҷорабиниҳои фарҳангии сиёсӣ мавриди истифодабарӣ қарор мегиранд, маълумот дода шаванд, чунки онҳо ба мусиқидонию мусиқифаҳмӣ, рушди қобилияти эҷодкорӣ, ташаккулёбии шахсияти кӯдакони зираки ояндасоз, таҳаммулпазирӣ закӣ, соҳибзавқу эҷодкор мусоидат менамоянд.

Таҳлили барномаи ҷорабиниҳои фарҳангӣ-фароғатӣ, сиёсӣ-фарҳангӣ, иҷтимоӣ-фарҳангии МТТ нишон медиҳанд, ки на ҳама вақт мазмуну муҳтавои онҳо ба имконияту хусусиятҳои синнусоли кӯдакон мувофиқат мекунанд. Баъзан мазмун ва муҳтавои матнҳо хос ба дунёи маънавии калонсолон хос аст ва оҳангу услуби иҷрои он барои кӯдакон мушкил ва ҳастакунанда мегардад. На ҳама вақт муҳит ва вазъиташкилу баргузори онҳо мувофиқ ба хусусиятҳои синнусоли хурдсолон мувофиқ карда мешаванд.

Омӯхтан ва таҳлили таҷрибаи МТТ нишон медиҳанд, ки дар нақша барномаҳои (сценарияи) ташкилу баргузори идҳо бахшида ба санаҳои муҳими таърихӣ кишвар мусобиқаҳои варзишӣ «О-фа-рин»; иштирок дар озмуни “Ғунҷаҳои санъат”, театри бозичаҳо, бозӣ-хороводҳо ва

ғайраҳо на танҳо ба тарбияи мусиқӣ-бадеӣ, инчунин ба рушди маҳорату қобилияти мусиқӣ-эҷодии кӯдакон таъсир мерасонад.

Шиносоӣ бо асбобҳои мусиқии миллии тоҷикӣ ва аврупоӣ, бозӣ бо онҳо ва иҷроиши мусиқӣ аз тарафи кӯдакон яке аз вазифаҳои муҳими педагогикаи мусиқӣ, инкишоф додани маҳорату малака, қобилияту истеъдоди мусикафаҳмӣ ва эҷодкориро таъмин менамояд. Кулли шаклу намуд ва роҳу усулҳои фаъолияти мусиқӣ - бадеӣ, мусиқӣ-эҷодии кӯдакону наврасон имрӯз ба таҳлилу таҳқиқи махсусу ҳаматарафаи илмӣ, илмӣ-методӣ ниёз дорад. Ҳангоми ташкилу баргузорӣ ва натиҷагирӣ аз қисми таҳқиқотӣ ба ҳисобгирии хусусияту имконияти таъсиррасонии оҳангу садои асбобҳои мусиқии миллии - дойра, таблақ, чанг, дутор ва ғайраҳо хеле муҳим мебошанд. Маҳорату қобилияти шунидану дарк кардан, дар хотир нигоҳ доштани имконият медиҳад, ки кӯдак садои асбобҳои мусиқии зарбӣ: дойра, таблақ, дутор, қошукҳои чӯбин; асбобҳои торӣ:-дутор, рубоб, ғиччак; асбобҳои нафасӣ:-най, лабчанг, махсусан, асбобҳои мусиқии аврупоӣ - металафон, пианино, роял, гитара, ва ғайраҳо мусоидат менамояд.

Иҷрои вазифаҳои зикргардида имконият медиҳанд, ки кӯдакон дар арафаи ба мактаб рафтан маҳорату қобилияти асарҳои мусиқии гуногунжанр, рақсҳо, сурудхонӣ, донишҷӯи қисматҳои асари мусиқӣ (оғоз, анҷом, такрор, нақорот): ифоданок суруд хондан, равиши мусиқӣ, бозиҳои халқиро аз дигар миллатҳо фарқ карда, маълумоти муфассал дошта бошанд.

Бозиҳои халқӣ, ки дар онҳо мусиқӣ, ҳазлу шӯҳӣ, суруду таронаҳо қофиябозию суҳанпардозӣ, нақорот бо оҳанги дилчаспу навозишқорона садо медиҳанд дар ташкилу баргузориҳои фолклори бозикунӣ мақоми махсус доранд, дар инкишофи маҳорату қобилияти мусиқӣ-эҷодкории кӯдакон низ нақши муҳимро бозӣ мекунанд. Дар рафти қисми таҳқиқотӣ маълум гардид, ки онҳо на “нигора”-ҳои осорхонаҳо ҳастанд, ки даст расондану дигаргун сохтан ғайриимкон аст,

балки вобаста ба имконият ва нерӯи тарбиявии худ, хусусиятҳои синнусолии кӯдакон, муҳити таълиму тарбиявӣ, маҳорату малакаи ташкилу роҳбарии калонсол, шавқу рағбат, маҳорату малакаҳои худи кӯдакон доимо тағйиру такмил меёбанд.

Суханпардозию суханбозиҳо, ки ифодагари эҷодкории кӯдакони хурдсол низ мебошад, қофиябозӣ аст, ки онҳо ба гуфтани шунидани калимаю ибораҳои ҳамоҳанг, ҳаммаъно, ҳамрадиф, ҳамқофия майлу рағбати зиёд доранд. Ҳамқофия омадани овозу ҳичоҳо, калимаю ибораҳо вазну оҳанги махсуси онҳо форамиву таъсирбахширо ба шунаванда таъмин менамоянд. К. Чуковский санъату маҳорати сухан эҷодкунии кӯдаконро таҳқиқ намуда навиштааст, ки қофияҳо дар назми хурдтаракон бояд дар фосилаи ба ҳам хеле наздик гузошта шаванд [182;263].

Мо мушоҳида намудем, на ҳама вақт қофиябандии онҳо мантиқан бо ҳам алоқаманд садо медиҳад ва барои таъмин намудани қофиябандӣ аз калимаҳои русӣ, узбекӣ, англисӣ истифода мебаранд. Ба андешаи мо, маҳорату қобилияти қофиябандии кӯдак ба сатҳи забондонӣ ва суханварӣ, аз нигоҳи психологӣ ба тафаккури мантиқӣ - нутқии ӯ вобаста аст. Аввало, дар кӯдак маҳорати тез ба ёд овардани монандкунии калимаҳою ибораҳо аз рӯйи оҳанг ва вазн шакл мегирад. Сониян, дар ин кӯдакон руҳия ва ҳисси эҷодӣ пайдо мешавад, ниҳоят, нозуқиҳои забони модарии худро дар гуфтор дуруст талафуз мекунанд, ки ин ҳама асоси инкишофи қобилияти бадеӣ, эҷодкорӣ, сурудхониро аз худ мекунанд..

Бинобар ин, барои қисми амалӣ-озмоишӣ мо ташкилу баргузори машғулиятҳоро дар мавзӯҳои “Лӯхтакҳоро алла мегӯем”, “Ба лӯхтакҳо афсона нақл менамоем”, “Лӯхтакҳо ба меҳмонӣ мераванд” –ро ба нақша гирифта, онҳоро ташкилу рошбарӣ намудем ва онҳо мавриди натиҷагирӣ аз кори таҳқиқотӣ гардиданд.

Қимати машғулиятҳои мусиқии бозӣ дар он аст, ки аз аввал то ба охир ҳамаи кӯдакон иштирок мекунад, ки дар чараёни он фаъолияти ҳар як кӯдак хоста мешавад.

Қимати машғулиятҳои мусиқии бозӣ дар он аст, талабот ва қобилиятҳои бадеӣ, мусиқӣ ва эҷодии кӯдакони таҳсилоти томактабӣ таъмин карда мешаванд ва кӯдакон аз аввали бозӣ то охири бозӣ ширкат меварзанд. Муҳаққиқон Б.З. Вулфов ва В.Д. Иванов таъкид менамоянд, ки шакли олии фаъолноки ин эҷодкорӣ аст ва ғояи олии педагогика-такмили сифати эҷодкории ҳар як кӯдаки тарбиятгиранда ва ҳар як мураббӣ мебошад [35;228].

Бозиҳои мусиқӣ дар муассисаҳои таҳсилоти томактабӣ мувофиқи хусусиятҳои хоси онҳо метавонад хеле самаранок бошад. Ин ба рушди ҳаёлот, ки асоси тавоноии эҷодии кӯдак аст, мусоидат мекунад. Зухури фаъолияти эҷодии кӯдакон ба ӯ имкон медиҳад, ки ҷаҳони атрофро беҳтар дарк кунад ва ҷаҳони ботинии худро ошкор кунад. Эҷодиёти мусиқии кӯдакони синни томактабӣ дар инкишофи шахсияти кӯдакон нақши бениҳоят муҳим ҳисобида мешавад. Ин падида метавонад дар шаклҳои гуногуни эҷодиёти мусиқӣ, аз қабилӣ санъати сурудхонӣ, иҷроӣ рақс ва навохтани асбобҳои мусиқии кӯдакони ифода ёбад.

Бозӣ омезиши кӯдакони устувортар мешавад. Зухуроти эҷодии онҳоро дар ритм, рақс нишон медиҳад. Дар раванди ташаккули эҷодиёти рақс кӯдак ба импровизатсия оғоз карда, симои мусиқию бозигарии худро эҷод мекунад ва онро дар рақс таҷассум мекунад. Барои ин зарур аст, ки кӯдак мусиқӣ, хусусиятҳо ва воситаҳои ифодаи онро фаҳмад, инчунин малақаҳои моториро дошта бошад.

Барои ташаккул додани маҳорати рақсқунӣ лозим аст, ки кӯдакон вобаста ба мафҳуми мусиқӣ сарфаҳм рафта, дар рақс онро таҷассум намоянд инчунин ҳангоми иҷроӣ рақс бо ашӯҳои ҳаёли ҳаракат кунад.

Ҳангоми иҷроӣ рақс фаъолияти кӯдакони таҳсилоти томактабӣ аз омӯхтани ҳаракатҳои мусиқӣ ва ритмикӣ вобаста аст. Яке аз шартҳои

бомуваффақият офаридани асбобҳо он аст, ки кӯдакони таҳсилоти томақтабӣ дар навохтани асбоби мусиқии бачагона ва азхуд намудани усулҳои гуногуни ба вучуд овардани овоз маҳорати ибтидоӣ дошта бошанд.

Дар чараёни таълими мусиқӣ дар МТТ ва кӯдакони таҳсилоти томақтабӣ дар дарки хислат ва азхуд намудани образҳои мусиқиро дар ҳаракатҳо мақсаднок ташаккул додан лозим аст. Ин омӯзиш ба таҳияи усулҳои умумии фаъолияти мусиқӣ, ки барои ифодаи худшиносии эҷодӣ дар ракс заруранд, асос ёфтааст.

Дар кӯдакон майл ба иҷрои мустақилонаи ифоданоки ҳаракатҳо, тасвир кардани суруд ва асбоби мусиқӣ, инчунин муносибати эҷодӣ ба мусиқӣ ташаккул дода шавад. Эҷодиёти ҳамаҷонибаи рақсии кӯдак дар сурате имконпазир мегардад, ки қобилиятҳои мусиқӣ ва зебопарастии ӯ пайваста ғанӣ гарданд ва ӯ имконияти мустақилият нишон диҳад.

Эҷодиёти кӯдакон дар таҳсилоти томақтабӣ бо воситаи импровизатсия, ҳангоми навохтани асбобҳои мусиқӣ ва хондани суруд зоҳир хоҳад шуд, зеро ин ифодаи стихиявии таассурот дар асоси ҳаёт ва таҷрибаи мусиқии кӯдак мебошад. Барои инкишоф додани тафаккури эҷодии кӯдакон таҷрибаи мусиқии онҳоро бой кардан лозим аст. Барои ин асарҳои вокалию инструменталиро дар иҷрои мусиқачиёни касбӣ шундан, воситаҳои ифодаи мусиқиро муҳокима кардан, тембрҳои асбобҳо ва имкониятҳои ифодаи онҳоро омӯختан ва муқоиса кардан зарур аст.

Ҳангоми бозӣ бо воситаи машғулияти мусиқӣ ба кӯдакон имконият медиҳад, ки мутааллиқ ба мавқеи иҷтимоӣ (модар, бибӣ, апаи калон); одамони касбу кори гуногун (мураббия, духтур, омӯзгор, афсар, милитсионер, баҳрнавард); мутааллиқ ба қавму миллатҳои гуногун (аз рӯйи қиёфа, ранги пӯст, ороиши мӯй, либос) ва ғайраҳоро ифода менамоянд. Умумияту хусусиятҳои лӯхтақоро ба ҳисоб гирифта кӯдакон дар вақти хондани суруди “Алла”, бозиҳои нақшофарӣ, иҷрои

раксу суруди халқҳои гуногун, маҳорату қобилиятҳои бадеӣ-мусиқӣ-ичрочигии худро зоҳир менамоянд ва такмил медиҳанд [192;35-40,]

Дар фарҳанги тоҷикон санъати рақси миллии зиёдтар ба занон мутааллиқ доништа мешавад ва духтарчаҳо нисбат ба писарчаҳо бештар ба рақсу бозиҳои мусиқӣ, ки дар онҳо ҳам санъати рақс, қофиябозӣ ва ҳатто тақлидкунӣ ба усули ичрочигии ҳунармандони шинохтаи санъату фарҳанг истифода бурда, амалу образҳои навро эҷод намоянд. Вазифаи педагогикаи томақтабӣ, психологияи бачагона ва соҳаи махсуси он назария ва амалияи таълим ва тарбияи мусиқӣ аз ин хусусиятҳои кӯдакон истифода мебаранд.

Хусусияти таъсиррасонии психологӣ-педагогӣ ба бозиҳои мусиқӣ дар баробари мусиқӣ ва иҷрои амалҳои бозикунӣ аз либосҳои махсус (мутааллиқ ба мазмун, тарзи истифодаи ашёву расмҳо, фаҳмондадихӣ, машқу такроркунӣ, суҳбат, руҳбаланду ҳавасмандкунӣ ва изҳори боварӣ ба нерӯ ва тавоноии ҳар як кӯдак, баҳисобгирии майлу рағбат, маҳорату қобилият ва ғайраҳо таъсиррасонии мақсаднокро таъсир расонданд. Маҷмуи қобилиятҳои мусиқӣ-эҷодии кӯдак дар раванди таълим, ва тарбия инкишоф дода мешавад.

Бозиҳои ангуштӣ, яке аз бозиҳо барои кӯдакони таҳсилоти томақтабӣ хос мебошад. Онҳо панҷаҳои даст ва ғаъолияти узвҳои ҳискуни (ламскуни, шунавоӣ, биноӣ), мувофиқи мазмуни матн, бодикқат шунидан, зери оҳанги суруд ба ҳаракат овардани дасту панҷаҳо мегарданд. Аз иҷрои ин амалҳо ҳаловат бурдан, баъди такрори якчанд маротибаи бозӣ бо он тақлид кардан, истифодаи калимаю ибораҳои нав, минбаъд омӯзонидани бозиҳои ангуштӣ бо ҳамсолону хурдсолон, бо оҳангу суръати махсус ва ғайраҳо барои кӯдакон ҳаловатбахш аст. Маҳз аз насл ба насл гузаштани ин бозиҳо, тавлиди бозиҳои бо ҳам монанди ангуштӣ дар ҳамаи халқҳои дунё, дар тоҷикон низ дар ҳамин аст. Бозиҳои халқии “Омад - омад, чӣ омад” (бо тақлидкунӣ бо овози парандаҳо, ҳайвонҳо, техника), “Омад-омад, кӣ омад” (ба нишон додани

харакату амалҳои мутааллиқ бо одамони касбу кори гуногун, тасвирҳо), “Омад-омад чӣ омад”, овозу ҳаракати ҳайвонҳою парандаҳо “Ҳавзак-Ҳавзак” аҳамияти тарбиявӣ доранд.

Кӯдакон дар марҳалаҳои ибтидоии инкишофи худ ба интонасия ва тобиши забони модарӣ ва садову оҳанги мусиқии худ така намуда, истифодаи калимаву ибораҳоро меомӯзанд, инчунин маънои матнӣ шеърӯ сурудро мефаҳманд. Ин асоси омодагии ояндаи психологӣ, рушди зеҳнӣ, маънавӣ ва ахлоқӣ доништа мешавад.

Бозӣ воситаи инкишоф додани шууру қобилияти кӯдакони буда, барои онҳо бой гардонидани таассурот, дониш ва эҳсосоти кӯдак мебошад. Инкишофи эҳсосӣ махсусан дар ҷараёни бозии мусиқӣ самаранок сурат мегирад. Кӯдакон бо эҳсосот ва рӯҳияи қаҳрамонҳо шинос мешаванд, фаҳмидани зухуроти берунии онҳоро меомӯзанд ва сабабҳои пайдоиши ҳаловати мушаххасро мефаҳманд. Бозии театрӣ низ дар инкишофи нутқ нақши калон бозида, ба такмили муколама ва монологҳо, инчунин маҳорати шифоҳӣ мусоидат мекунад.

Фаъолиятҳои бозии мусиқии кӯдакони синни томақтабӣ шаклҳои гуногуни бозиро ифода мекунанд, ки онҳо ҳамчун воситаи таълими санъати мусиқӣ тавассути бозӣ хизмат мекунанд ва ба кӯдакон кӯмак мекунанд, ки ҷаҳони атроф ва худро беҳтар дарк кунанд. Ҳар як намуди фаъолияти мусиқӣ дорои хусусиятҳои ба худ хос буда, азхудкунии ин намудҳо ба инкишофи мусиқии кӯдакони синни томақтабӣ таъсири мушаххас мерасонад. Аз ин рӯ, дар раванди тарбия ва тарбияи кӯдакон аз тамоми намудҳои фаъолияти мусиқӣ истифода бурдан ниҳоят муҳим аст.

Мушоҳида ва гузаронидани бозиҳо ба мо имконият дод, маҳорату қобилияти мусиқӣ-эҷодии кӯдаконро бозҳам такмил диҳем.

- иҷрои ҳаракати ангуштон нишон диҳад;

- тарзи иҷрои ҳаракати дасту ангуштон бо оҳанг ва мазмуни матн мувофиқат намояд;

-бо бозии худ шавқу рағбати кӯдаконро бо азхудкунии матн ва ҳаракати дасту панҷаҳо бедор намояд, то дар онҳо майлу рағбати бозикунӣ ва эҷодкорӣ, сурудхонӣ бедор гардад.

Дар МТТ тибқи талаботи барнома мураббӣ барои инкишоф додани эҳсос, идрок ва тасаввурот оид ба ранг, шакл, сифату хусусияти ашё, такмилдиҳии ҳаракати дасту ангуштон (муҳаррикҳои хурди ҳаракатӣ) маҷмуи махсуси бозӣ-машқҳо, бозӣ-машғулиятҳо, бозӣҳои мусиқӣ-эҷодӣ, мусиқӣ- дидактикиро ба нақша мегирад.

Шартҳои, ки оид ба инкишофи қобилияти мусиқӣ-эҷодӣ ҳангоми бозикунӣ барои кӯдакони синни томақтабӣ бояд амалӣ гардонда шаванд, пеш аз ҳама таъмини ҳолати мусбати эҳсосоти ҳар як кӯдак мебошад. “Арзишмандии таъмини ҳолати эҳсосотӣ-эмотсионалиро дар ташаккулёбии шахсияти кӯдак Асафев. Б.В чунин таъкид намудааст: “эҳсоси эҳсосоти мусиқӣ ба омӯзонидани малакаҳои иҷтимоӣ таъсири зиёд мерасонад ва ҷабҳаҳои гуногуни характерро ташаккул медиҳад” [14;24].

Дар навбати худ таваҷҷуҳи махсус мо ба муносибати эҷодии омӯзгории мусиқӣ ба фаъолияти мусиқӣ-эҷодии кудакон ва ташкилу роҳбарии мураббия ба бозӣҳои эҷодии онҳо алоқаманд буд.

Мушоҳида ва таҳлили фаъолияти омӯзгорони мусиқӣ нишон қобилияти мусиқӣ-эҷодии кӯдакон дар фаъолияти бозикунӣ ба якҷанд гурӯҳҳо чудо намоем:

1.Фароҳам овардани шароити бароҳат барои кӯдакон ва таъмин намудани муносибати эҳсосоти мусбат аз тарафи омӯзгори мусиқӣ, мураббия ва ҳамсолон;

2.Таъмин намудани шароит барои худидоракунии ҳар як кӯдак ва имконияти зухуроти шавқу ҳаваси эҷодкорӣ;

3.Тарбия намудани муносибати арзишманди кӯдакон ба асарҳои бадеӣ ва мусиқӣ, фаъолияти бозикунӣ, дар ин раванд таъмини

мунтазам, пай дар пай мақсаднок барои инкишоф додани қобилиятҳои мусиқӣ-эҷодӣ;

4. Омӯзонидани тасвирҳои бадеӣ-нутқӣ бо истифода аз воситаҳои гуногуни баён дар фаъолияти бозикунӣ бо истифодаи мусиқӣ ва суҳанварӣ;

Дар фаъолияти таълиму тарбиявии омӯзгори мусиқӣ дар МТТ пойгоҳӣ иҷрои сурудҳо “Баҳори нав муборак бод”, шеъри С. Саидхomidов, суруди халқӣ “Гули лола”, “Офтоби ман” шеъри Ю. Аҳмадзода, оҳанги Қ. Яҳёев, суруди халқии тоҷикӣ “Кабки маст”, суруди “Биё, биё, обаки ширини мо” шеъри М. Миршакар, оҳанги Ё. Сабзанов ва ғайраҳо бо иҷрои ҳаракатҳои рақсӣ тибқи талаботҳои барномавӣ ворид карда шудаанд. Инчунин, шунидани мусиқӣ ва рақс зери оҳанги халқии тоҷикӣ “Рақс бо рӯймолчаҳо”, “Рақс бо гулҳо”, “Рақс ба кӯза”, “Рақс бо тоқӣ”, рақс зери оҳанги мусиқии халқҳои бародар-узбекӣ, туркманӣ, русӣ, озарӣ, қирғизӣ амалӣ гардонда шуданд, ки дар онҳо зиёдтар яъне 3/2 духтарҳо иштирок намуданд. Мо бо кӯдакон пешниҳод намудем, ки ба рақс бо ашӯҳо, рӯймолча, тоқӣ, кӯза амалу ҳаракатҳои навро ворид созанд. Онҳо пешниҳод намуданд;

-дар анҷоми рақс бо гулҳо, онҳоро ба навбат ба гулдонҳо гузошта бо тамошобинон таъзим намудан;

-тоқӣ, кӯзаи дар даст бударо дар болои миз бо тартиб паси ҳам болои мизи махсус ва бо низом гузаштан;

-баъди интиҳои рақс ба тамошобинҳо таъзим карданро фаромӯш накардан;

-ҳаракатҳои рақсии ҳудро бо ҳаракати рафикон мувофиқ кунондан ва ғайраҳо.

Сурудҳои халқӣ бо импровизатсияи ҳаракатҳои рақси миллӣ ҳангоми хондани сурудҳо дар бозиҳои мустақилонаи онҳо мавқеи хосаро ишғол намудаанд.

Эҷодиёти халқӣ, аз он ҷумла, рақс ва мусиқии халқӣ дар худ андешаҳо, ғояҳои бадеӣ, орзуи умед, шавқу рағбат, хоҳиш, таъбу завқ, эҳсосоти ормонҳои мардумро вобаста ба синну сол, вазъи иҷтимоӣ ва иқтисодӣ, фарҳангию сиёсии мардум дар худ таҷассум менамоянд. Дарки онҳо баъд аз кӯдакистон, метавонад минбаъд воситаи маттаҳидии маънавии халқҳои дунё гардад.

Бояд қайд кард, ки олами маънавии кӯдакон мунтазам тағйирпазир ва қайш ҳастанд. Ба мазмуни рақсу бозиҳои кӯдакон на танҳо шароити имкониятҳои нави рақсу бозикунӣ, инчунин оҳангу савтҳои нави мусиқӣ, матни сурудҳои таронаҳои халқҳои дунё ворид гардиданд, ки онҳо дар рушди қобилияти лаёқатмандии насли хурдсоли имрӯза таъсири муайян расониданд.

Албатта гузаронидани машғулиятҳои мусиқӣ аз руи барномаи таълимии “Рангинкамон” дар МТТ бояд баргузор гардад. Гузаронидани чорабиниҳои кӯдакистон ҳатмӣ буда, дар он кӯдакон сурудхонӣ, гӯш кардани мусиқӣ ва сайру гашт кардан дар зерии мусиқӣ, иҷрои рақсҳои якҷоя гурӯҳӣ, бозиҳои мусиқиро варзишӣ васеъ истифода бурда шуданд. Чашнҳои бахшида ба фаслҳои сол ташкилу баргузор карда мешаванд: дар фасли тирамоҳ 9- сентябр Рӯзи Истиқлолияти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Рӯзи муаллимон, Рӯзи забони давлатӣ (5-октябр), 22- октябр иди Меҳргон, 6 -ноябр Рӯзи Конституцияи кишвар, рӯзи муаллимон (якшанбеи аввали моҳи октябр), Рӯзи кормандони милитсия; дар фасли зимистон - чашни Соли нави мелодӣ, Иди Сада (30-31 -январ); Артиши миллӣ (23-феврал); дар фасли баҳор, Рӯзи модарон (8-март), Наврӯзи оламафрӯз, инчунин, дар давоми сол чашнҳои варзишӣ бо истифодаи мусиқӣ, бозиҳои мусиқиро серҳаракат, рӯзи таваллуди кӯдакон дар доираи гурӯҳ дар нимаи дуими рӯз ташкилу баргузор мегарданд, ки сохтори таркибии онҳоро сурудҳои мусиқӣ, бозиҳои мусиқӣ, бозӣ-мусобиқаҳо, машқҳои варзишӣ ташкил намуданд.

Ҳангоми кори таҳқиқотӣ ба барномаи ҷашнвораҳои миллӣ “Наврӯз”, “Сада”, “Меҳргон”, “Иди артиши миллӣ” ва ғайраҳо зиёдтар бозиҳои халқӣ ворид карда шуданд. Ҳангоми иҷрои амалҳои бозикунӣ инчунин мушиқро ворид намудем. Махсусан, бозиҳои “Бандкашӣ”, “Хурусчанг”, Кӣ тезтар! (давидан ва расидан ба марра) ва ғайраҳо барои кӯдакон шавқовару хотирмон буданд. Дар сафкашӣ ва қадампартоӣ дар ҷашни Рӯзи Артиши миллӣ ва дигар иду ҷашнвораҳо аз оҳанги “Марш” М. Раухвергер ва дигарон истифода бурда шуданд [144;36].

Дар МТТ пойгоҳи кӯдакони гурӯҳҳои озмудашаванда дар ҳамаи ҷашну идҳо, ҷорабиниҳои фарҳангӣ- маърифатӣ фаъолона иштирок намуданд ва пешравию дастовардҳои онҳо дар ҳамаи марҳилаҳои кори таҳқиқотӣ ба дафтари мушоҳидаҳо қайд ва натиҷагирӣ карда шуданд. Инчунин, нақш ва мавқеи саркардаҳо (сармирҳо) ва сарбайтхонҳо, ки бо маҳорати ташкилотчигӣ ва қобилияти эҷодкорӣ худ дар ташкилу баргузорӣ ва рафту ҷамбасти бозиҳои серҳаракат ҳиссагузор мебошанд, махсус тавзеҳ дода шудааст. Иҷрои нақши саркарда (лидер) ва сарбайтхонро соҳиб гардидан ба шавқу завқи бозикунӣ, маҳорату қобилияти истифодаи жанрҳои хурди фолклорӣ, матнҳои бадеӣ-адабии мувофиқ ба мазмун, муҳтаво, роҳу усулҳои ташкилу роҳбарӣ ба фаъолияти якҷояи бозикуниро талаб менамояд.

Дар таҳқиқоти худ Г.А. Қурбонова инчунин муайян намудааст, ки дар 75% бозиҳои серҳаракати миллӣ кӯдакон аз фолклори бозикунӣ истифода мебаранд. Муҳаққиқ ҳангоми иҷрои кори таҳқиқоти муайян намудааст, ки дар 16 номгӯи бозиҳои серҳаракат, ки аз оғоз то интиҳо ва дар 4 -номгӯи бозиҳо дар анҷом аз фолклорӣ бозикунӣ истифода бурда шуданд. Инчунин, нақши анъанавии сармир (лидерҳо) ва сарбайтхонии кӯдакон дар ташкилу баргузори бозиҳои серҳаракати миллӣ махсус таъкид гардидаанд [84;13].

Бояд иброн намуд, ки кӯдакони сармир (ташкилу роҳбарикунандаи бозиҳо) ва сарбайтхониро асосан кӯдакони бомаҳорату қобилиятноке ба

зимма мегиранд, ки онҳо аз тарафи ҳамсолон эътироф ва интиҳоб шудаанд.

Мо ҳангоми баргузори кори озмоишӣ меъёрҳои баҳодихӣ ё худ нишондиҳандаҳои асосии қобилияти мусиқӣ-эҷодиро, ки аз таҳқиқоти олимони Н.А. Ветлугина А.И. Ходкова, К. Сишор ва дигарон бармеояд, қобили қабул донистем ва онҳо чунинанд; [30;63]

1. Инкишофи муоширит ва муносибатҳои байнишахсии кӯдакон дар эҷодиёти гурӯҳӣ, коллективӣ, ки онҳо ифода мегарданд; дар хайрҳои, қушодадилӣ, майлу хоҳиши бо ҳамсолон дар якҷоягӣ амал кардан ва бо калонсолон дар ҳамкорӣ иҷро намудани фаъолиятҳо, маҳорату малакаҳои риояи адаби муоширату муносибат, импровизатсияи оҳангу суруд ва бозиҳои нави мусиқӣ, суръати ва ё фараёни нутқронӣ, баланду паст, кӯтоҳу дароз будани раванди нутқронӣ;

2. Инкишоф додани қобилияти мусиқӣ, аз худ кардани маҳорати эҷодии онҳо дар фаҳмиш ва дарки суруд мусиқӣ ва амалҳои мусиқӣ ҳангоми бозӣ (дохил кардан ба бозӣ, то охир иҷро намудани амалҳо), нигоҳ доштани оҳангу садои табиӣ дар ритм ва тембри мусиқӣ ҳангоми бозикунӣ.

Бо мақсади муайян намудани нишондиҳандаҳои асосии рушди қобилияти мусиқӣ-эҷодии кӯдакон тибқи методикаи дар боло зикргардида мо 9 - супоришҳои махсусро коркард намудем ва иҷрои мустақилонаи онҳоро ба кӯдакони гурӯҳи озмудашаванда пешниҳод намудем.

Машқ-супориши 1.

Омӯзгори мусиқӣ пешниҳод намуд;

Ман оҳангро менавозам. Шумо зерини оҳанг суруди дӯстдоштаатонро мехонед. Пешниҳод карда шуд, суруди халқии тоҷикӣ «Зебочон».

Меъёри баҳогузорӣ;

а) оҳанг ба матни суруд мувофиқат намояд;

б) кӯдак месарояд, вале ба дуруст сурудхониаш баварӣ надорад;

в) бо сурудхонии мустақилона кӯшиш намекунад.

Машқ-супориши 2.

Омӯзгори мусиқӣ таъкид менамояд, ки ман сурудхони ро сар мекунам, шумоён онро давом диҳед. Пешниҳод карда шуд: Суруди Наврӯзӣ, шеъри халқ, оҳанги З.Ховарӣ. Ҷ сатри аввали матни шеъриро бо оҳанг месарояд. Меъёри баҳогузори

а) кӯдакон мувофиқи оҳанг бо шавку ҳавас суруд мехонанд.

б) кӯдак суруд мехонад, аммо роҳбари мусиқӣ то ба охир расидани ӯ интизор шуда, ӯро дастгирӣ мекунад.

в) кӯдак ба дуруст талаффузи матн ва оҳанги суруд аҳамият намедиҳад.

Машқ-супориши 3.

Машқи мусиқӣ муаллим оҳангро менавозад. Шумо мувофиқи оҳанг, сурудро бахшида ба гули аввали баҳорӣ хонед. Пешниҳод карда шуд:

Шеъри халқӣ «Бойчечак», оҳанги Ш. Бобокалонов.

БОЙЧЕЧАК

Шеъри халқӣ

Allegretto (чобукона)

Оҳанги Шариф Бобокалонов

Накарот:

Меъёри баҳодиҳӣ.

а) тез ба хотир овардани матну якҷоя оғоз кардани сурудхонӣ;

б) шунидан, дарки фаҳмидани оҳанг;

в) иштироки фаъолона ва бо маҳорату қобилияти махсуси иҷро кардани суруд.

Машқ-супориши 4.

Зери оҳанги мусиқӣ сурудхонӣ ва бозӣ мекунем, пешниҳод карда шуд: Шеър ва оҳанги халқӣ бозӣ-хоровод «Харгушакҷон-харгушак».

Меъёри баҳодиҳӣ;

а) маҳорату қобилияти тез сарчаъм ва омодашавӣ бо бозии якҷоя аз тарафи кӯдакон;

б) маҳорату қобилияти муттаҳидшавӣ ва дар самти муайян ҳаракат намудан;

в) идора карда тавонистани руҳия, эсосоти шахсӣ, дуруст ва беҳато хондани матн ва эҷодкорӣ дар иҷрои ҳаракатҳо аз тарафи харгушак (дар мобайн нишаста, ки гӯё ба «хоб» рафтааст).

Оҳанги 3. Ховарӣ бо матни суруди «Ман рост мегӯям», шеъри М. Миршакар. Оҳанг навохта мешавад. Кӯдакон мувофиқи матни шеър ва оҳанг ҳаракату амалҳои ҳамсолшон «ростгӯӣ ҳудро бадеҳагӯӣ мекунанд».

Меъёрҳои арзёбӣ.

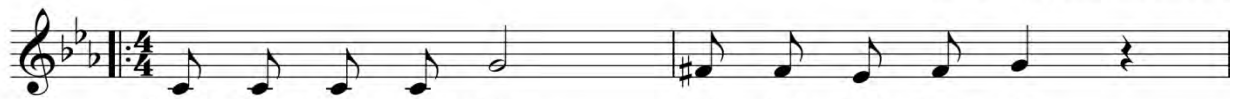
а) матнро зуд аз ёд карда, якҷоя сурудхонӣ кардан;

б) шунидан, фаҳмидан, қабул кардани оҳанг;

в) иштироки фаъолона ва маҳорати махсус дар иҷрои суруд.

"РОСТ МЕГҶЯМ"

Шеъри Мирсаид Миршакар

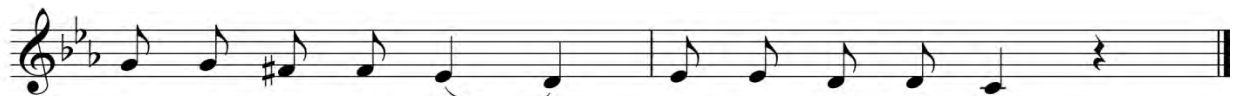
1. Гу - мон на - ба - ред, ки ман хурд хас - там,
2. На - хан - дед шу - мо ман рост ме - гӯ - ям,

А - на ме - би - нед чо - руб дар дас - там.
Де - гу та - бақ - ро ху - дам ме - шӯ - ям.

Бо - ин чо - ру - бам хо - на ме - рӯ - бам.
Бо - вар на - ку - нед аз о - чам пур - сед.

Бо - ин чо - ру - бам хо - на ме - рӯ - бам.
Бо - вар на - ку - нед аз о - чам пур - сед.

Меъри баҳодиҳӣ:

а) маҳорату қобилияти чун актёрҳо иҷро кардани амалҳо дар ҳаракати рақсӣ (бо чорӯб ҳавлӣ рӯфтани, бо кӯза дар даст барои об рафтани, ба самти «модар» нигоҳ кардани, чархзанӣ баъди иҷрои амалҳо ва ғайра);

б) ҳаракату қиёфаро ба матн мувофиқ кардани;

Машқ-супориши 6.

Навохтани оҳанги М. Раухвенгер «Офтоб ва борон», сӯҳбат дар бораи ҳодисаҳои баромадани офтоб аз як самт ва фуру рафтани он ба самти дигар, он ифодагари рӯзи равшани офтобӣ, хурсандӣ, айёми давутоз, варзишу сайругашт, саёҳату хушҳолиҳо аст. Боридани борон, ки ба инсон он ҳаловат мебахшад.

Бозии «Офтобак ва боронак» оҳанги М. Раухвенгер. Омӯзгор мусиқиро менавозад ва мегӯяд; офтоб баромад ва оҳиста - оҳиста нурҳои худро парешон мекунад. Кӯдакон шӯҳию хурсандӣ намуда, ба атроф

пахн мешаванд. Баъди 2-3 дақиқа омӯзгори мусиқӣ мегуяд: абрҳо омада истодаанд!

Суръати мусиқӣ ва оҳанги он тағйир меёбад ва кӯдакон ба осмон нигоҳ карда, омадани боронро гӯё дарк карда, ба паноҳгоҳ (дар майдонча зери чатр, айвончаи болопӯшдор чамъ меоянд. Ин амалҳо бо ишораи мураббия якчанд маротиба такрор меёбад.

Машқ-супориши 7. Мо мисли онҳо ҳаракат мекунем.

Мувофиқ ба либосу ниқоби интиҳобкарда иҷро намудани ҳаракату амалҳои қаҳрамонони афсонавӣ, ҷеҳраи хотирмони мусбату манфии кӯдакон ҳангоми иҷрои ҳаракатҳои тақлидию-рақсии қаҳрамонон.

Омӯзгор мусиқиро интиҳоб намуда, бо суръат ва оҳанги бо кӯдакон хос оҳангро навохт. Онҳо бо навбат мувофиқ ба ниқобҳо ҳаракатҳои тақлидӣ-рақсиро иҷро мекунанд: рубоҳ, хирс, масҳарабоз, Буратино, Нодонхуча, харгӯшак, мушча, Аҷузкампир ва ғайраҳо. Меъёри баҳодихӣ:

- а) маҳорату қобилияти бодикқат шунидану дарк намудани оҳанг;
- б) мутобиқ гардонии ҳаракатҳои рақсӣ, роҳгардӣ, тағйирдиҳии қиёфа, ҳаракатҳои пой, гардан даст ва ғайраҳо.
- в) фаъолнокӣ ва маҳорати қобилияти эҷодкорӣ дар иҷрои ҳаракатҳои рақсӣ.

Машқ-супориши 8. Хондани шеъри М. Миршакар, Ман калон мешавам ва тақлид бо шаракату амалҳои сарбозон.

Рӯзи Артиши миллӣ ҳамчун ид қайд карда мешавад ва ташкилу бургузори он баъди машғулиятҳои таълимӣ дар толори мусиқӣ таъмин мегардад. Дар он кӯдакони таҳсилоти томақтабӣ маҳорату қобилияти иҷрои сурудҳои ҳарбӣ - ватандӯстӣ; «Кай аскарӣ меравам» шеъри О. Аминзода, оҳанги Ш. Сайфиддинов; «Ватан», шеъри М. Миршакар, оҳанги Ш. Соҳибов (омӯзгор метавонад мувофиқи синнусоли кӯдакон мусиқӣ ва сурудро интиҳоб намояд).

Меъёри баҳодихӣ:

а) маҳорати дар сурудхонӣ саросема нашуда ва рост истода, бо овози табиӣ суруд хондан;

б) руҳияи махсуси хушнудона, аниқ дар ҳамовозӣ бо оҳанг сурудхонӣ;

в) қадампартоии яккасӣ, ду, чорнафариро бо низому тартиби муайян иҷро кардан.

Машқ, супориши 9.

Шунидан ва фарқ карда тавоништан фаҳмидани мазмун ва ғояи муסיқии таҳамтан, шӯҳ, ором дар заминаи гӯшкунии махсус ва такрор намудани «Суруди миллӣ», шеъри Гулназар Келдӣ, оҳанги С. Юдаков.

СУРУДИ МИЛЛӢ

Шеъри Гулназар Оҳанги Сулаймон Юдаков
Allegretto $\text{♩} = 120$

Дарё - ри арҷ - мал - ли
мо, Ба бах - ти мо са - рӣ а - з - и - т - ту ба
за - м - бод, Са - о - ш - ти ту, ла - л - ги ту бе - га -

Меъёри баҳодиҳӣ:

а) аз худ кардани матн ва қисмҳои онро дар хотир нигоҳ доштан;

б) самти садоҳо, гузаштан аз баланд ба паст, аз боло ба поён;

в) мустақкамкунии донишу тасаввуротҳо оид ба садодиҳии суруди миллӣ бахшида ба санаҳои таърихӣ;

Суруди миллӣ дар кӯдакони таҳсилоти томактабӣ банд ба банд омӯзонида мешавад, зеро ин суруд аз кӯдакостон омӯзонида шуда то даврони пирӣ натавонанд дар муассисаҳои таҳсилотӣ, балки дар маҷлису ҷамъомадҳо, пеш аз оғози ҳамаи ҷашнвораҳо бо фармони пешвои миллат Э.Раҳмон садо медиҳад. Дар кӯдакони таҳсилоти томактабӣ муҳаббат онҳо ба ватан ва миллат зиёд гашта, ҳисси миллии худро аз хурди меомӯзанд.

Рӯзи Истиқлолияти Ҷумҳурии Тоҷикистон (9 сентябр, ҷашнҳои варзишӣ, Рӯзи модарон (8-март), Артиши миллӣ (23-феврал), Ваҳдати миллӣ (27 июн), Парчами Тоҷикистон (16-ноябр), Қабули Конститутсияи Тоҷикистон (6-ноябр), Иди Ғалаба (9-май), идҳои миллӣ-Наврӯз, Меҳргон, Сада, ҷорабиниҳои сиёсӣ ва ғайраҳо. Минбаъд шунидани мусиқии таҳамтан ва иҷрои машқ-супоришҳо 4,8,9, такрор карда мешаванд.

Сурудҳои мардумии кӯдакон бо забони тоҷикӣ ҷойгоҳи хосаеро ишғол мекунанд, зеро онҳо анъана ва арзишҳои фарҳангии мардумро инъикос мекунанд. Яке аз ин таронаҳо «Баҳори нав муборак!» мебошад, ки ба фаслҳои аҷоибӣ сол бахшида шуда, дар таҷассуми дилрабою шодии он аст. Ин тарона аз фарорасии баҳор ва таҷлили Наврӯз, ки аз ҷашнҳои аслии фарҳанги тоҷикон маҳсуб мешавад, таҷлил мекунанд.

Баҳори нав муборак бод.

(Суруди халқии тоҷикӣ)

такмили С.Саидхomidов

Ба-хор о - мад, ба хор о - мад, Гу-ли сав- сан қа-тор о -
Ба дех кон вақ-ти кор о - мад, Ба-хо - ри нав му - бо-рак
мад. Ба-хор о - мад ба нек рӯ зӣ, Би чин гул-хо и нав рӯ
бод!
зӣ, Би - пуш то қи - и зар дӯ -
зӣ, Ба - хо ри нав му - бо - рак бод!

Баҳор омад, баҳор омад,

Баҳор омад ба нек рӯзӣ,

Гули савсан қатор омад.

Бичин гулҳои Наврӯзӣ,

Ба деҳқон вақти кор омад,

Бипӯш тоқии зардӯзӣ,

Баҳори нав муборак бод!

Баҳори нав муборак бод!

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон суруди мардумии «Баҳори нав муборак!» то имрӯз дар тамоми гӯшаву канори кишвар садо медихад ва месарояд. Дар ин давраи фарахбахш мо ҳамдигарро бо фарорасии баҳори деринтизор табрик мекунем. Кӯдакон ин сурудро дар андозаи 7/8, ки аз тарафи муаллиф пешниҳод гардидааст, ки ба синнусоли онҳо мувофиқ буда, бо суръати суст сароида мешавад, инчунин ин суруд ба кӯдакон имкон дод, ки тарзи дурусти кироатро омӯзанд. Ин сурудро мо дар чорабиниҳои баҳорӣ, ки замин забз, гулҳои хушбуи баҳори қомат афрӯхта, мавсими кишукор оғоз мегардад, омӯзонида мешавад.

Барои ба барномаҳои таълимии муассисаҳои таҳсилоти томактабии кишвар ворид намудани чунин сурудро бо воситаи ба нота гирифтани аз ҷумла оҳангҳои пурмазмун вазифаи ҷонии олимону омӯзгорони соҳаи санъати мусиқии тоҷик мебошад.

Ҳангоми гузаронидани таҳқиқоти илмӣ мо аз дилхушиҳо, мусобикаҳои варзишӣ ба монанди дойра ва таблак ҳамчун асбоби мусиқӣ зарбӣ зиёд истифода бурда шуданд. Мо онҳоро ҳамчун асбоби мусиқии маъмул, дастрас, таҳамтан ва махсус садодиханда қабул намудем. Ин амал имконият дод дойра ва таблак дар оғоз, рафт ва анҷоми кулли чорабиниҳои озмоишӣ вазифаи сарчамъсозии кӯдаконро иҷро намоянд.

Ҳангоми иҷрои амалҳои бозикунӣ ва ҳаракатҳои рақсӣ вобаста ба иҷрои супоришҳои мақсадноки таҳқиқотӣ мо муайян намудем, ки ҳар як кӯдаки озмудашаванда дар бозихои мусиқӣ ба олами тахайюлот ва эҷодкорӣ ворид гардида метавонад, қобилияти маҳорати худро пурра нишон диҳад. Маҳз таъсири фаъолияти комплексӣ – маҷмуии фаъолияти мусиқӣ; яъне шунидану фаҳмидани мусиқӣ, азхудкунии матни адабӣ ва маҳорати сурудхонӣ, рақскунӣ зери оҳанги мусиқӣ, бозихои мусиқӣ - ба инкишофёбӣ ва такмилёбии сифатҳои шахсиятии кӯдак мусоидат намуданд. Кудакони таҳсилоти томактабӣ дар чараёни азхуд кардани мусиқӣ зебоипарастӣ ва эҷодкорӣ ворид намоянд, бо ин восита ҷаҳонбининашонро бой гардонданд, муносибат андеша ва ғояҳои навро барои тавлиду амалӣ гардондан кӯшиш намуданд. Фаъолияти мусиқӣ бо бозикунӣ ба рушди эҷодкорӣ ва ҷисмонии кӯдак низ таъсир расонданд, Онҳо бо воситаи бозӣ ба ақиб, паҳлуи рости чап бо суръати муайян дар ҳамоҳангӣ бо матни суруду мусиқӣ, ҳаму рост шудан, тоб додани ҷисм ва ғайраҳо) инкишоф ёфтаанд, ки кулли ҳаракаткунӣҳо на танҳо ба солимии равонию ҷисмонӣ, инчунин шаклгирии қадду қомати мавзун, роҳгардии зебо, тез мутобиқшавӣ ба иҷрои ҳаракату амалҳои зарурӣ мусоидат намуданд.

Фаолияти амалия мусиқӣ иродаи кӯдакро дар раванди омӯзиш самаранок ва фаъол мегардонад. Аммо, дар баъзе номгӯи фаъолияти мусиқӣ ва бозигарии қобилиятҳои муайян фаъолтар инкишоф дода мешавад.

Дар натиҷаи таҳқиқот маълум гардид, ки дар раванди таълим ҳар қадар бештар унсурҳо дохил карда шаванд, кӯдакон ҳамон қадар бо арзишҳои фарҳанги ҷаҳонӣ фаъолонатар ошно мешаванд. Ташаккули завқи мусиқӣ асоси фарҳанги мусиқии кӯдакон ва қисми ҷудонашавандаи фарҳанги умумии маънавии ӯ дар оянда мегардад.

Роҳбари мусиқӣ ва омӯзгор ба хулосае омаданд, ки фаъолияти мусиқӣ дар ҳар як кӯдак шавқу рағбатро ба вучуд оварда, асоси қобилиятҳои мусиқии ӯро ташкил медиҳад. Дар рафти омӯзиш баъзе кӯдакон дарҳол қобилиятҳои асосии мусиқӣ ва эҳсосиро нишон доданд, ки онҳо баъдтар инкишоф дода тавонистанд. Онҳо қобилияти махсуси дарк кардани баландӣ ва ҳисси ритмро инкишоф доданд ва эҷодиёти онҳо мусиқиро бо мазмуни нав пур кард.

Бо афзоиши басомади истифодаи ин унсурҳо, таъсири онҳо ба ташаккули дарки арзишҳои фарҳанги ҷаҳонӣ меафзояд. Ташаккули завқи мусиқӣ ҷанбаи асосии фарҳанги мусиқии кӯдак буда, баъдтар асоси фарҳанги умумии маънавии ӯ мегардад. Роҳбари мусиқӣ ва мураббӣ ба хулосае омаданд, ки фаъолияти мусиқӣ ба ҳар як кӯдак ғоида меорад ва барои рушди қобилиятҳои мусиқӣ замина мегузорад.

Тавассути шиносӣ бо санъати мусиқӣ дар кӯдакони таҳсилоти томактабӣ нерӯи эҷодӣ фаъол мегардад, рушди оғози зехнӣ ва ҳассосӣ ба амал меояд. Ҳарчи бештар тамрин намудани сурудҳо мувофиқи синнусоли хонандагон бештар истифода бурда шавад, таъсири он ба инкишофи дарку ҳиссиёти арзишҳои фарҳангӣ зиёд хоҳад гашт. Инкишоф додани шавқу рағбати санъати мусиқӣ ба кӯдакон имконият дод, ки ҷанбаи асосии фарҳанги онҳо бой гашта, нутқи онҳо дар ҷодаи санъат воло ба чаш мерасад. Фаъолияти мусиқӣ ҳамон вақт манфиатдор мегардад, ки роҳбари мусиқӣ ва мураббӣ ҳамкориירו мустақкам намоянд то ин ки ташаккулёбии қобилиятҳои мусиқии кӯдакон бештар карда шавад.

Инкишофи қобилияти мусиқӣ яке аз вазифаҳои асосии тарбияи мусиқии кӯдакон мебошад. То вақтҳои охир ҷараёни таълими мусиқӣ

асосан характери репродуктивӣ дошт. Танҳо дар солҳои охир педагогика ва психологиям мусиқӣ ҳамчун усулҳои асосии таълим ба эҷодиёти кӯдакон ру овард.

Дар рафти тадқиқот баъзе кӯдакон қобилиятҳои махсуси мусиқӣ ва ҳисси муайян карданд, ки дар оянда онҳоро инкишоф дода тавонистанд. Ин кӯдакон дорои дарки беҳамтои баланд ва ҳисси ритм мебошанд, ки мусиқиро бо мазмуни нав ғанӣ мегардонад.

Ҳангоми кори таҳқиқоти маълум гардид, барои ифшо додан ва ҳавасмандгардонидани кӯдакони таҳсилоти томақтабӣ, қобилияти мусиқӣ-эҷодии кӯдакон ташкили гӯшаи мусиқӣ нақши муҳим дорад.

Махсусан, кӯдакони нав ба гурӯҳҳои калони томақтабӣ қабулшуда, шармгин ва мушкилотҳои шахсиятӣ-(нуқсонӣ нутқронӣ, камчуръат, дараҷаи сабуки боздории рушди равонӣ, аломатҳои геперактивидошта, майл ба пургӯӣ дошта ва ғайраҳо кори фардии доимиро талаб намуданд.

Тибқи натиҷагирӣ қадвали 4 таҳия ва баррасӣ карда шуд:

Қадвали 4.

Вазъи рушди қобилиятҳои мусиқӣ – эҷодкории кӯдакон дар бозихо дар марҳилаи ташаккулдиҳанда

	Сатҳи рушд	Озмудашавандагон	
		Нафар	Ба ҳисоби %
	Баланд	86	55 %
	Миёна	55	35 %
	Паст	16	10 %
	Ҳамагӣ	157 нафар	100 %

Баъд аз гузаронидани таҳқиқот мо чараҳои бозиро таҳқиқ карда, бо омузгори мусиқӣ ва мураббияҳо сӯҳбатҳо ташкил намудем. Аз сӯҳбат маълум гашт, ки фаъолияти мусиқӣ эҷодии кӯдакон танҳо бо воситаи бозӣ инкишоф дода мешавад, чунки бо омилҳои пешбарандаи кӯдакон бозӣ ба ҳисоб рафта, асбобҳои мусиқиро аз хурди бояд омузонида шуда, хондани суруд, иҷрои рақс маҳс аз синнусоли томақтабӣ таъсирбахш

буда мусоидат хоҳад кард. Мо робитаи мутақобилаи фаъолиятҳои мусиқӣ ва бозикуниро дар нақша бо таври зайл ифода намудем:

Чӣ тавре, ки аз кулли фаъолиятҳои мусиқӣ ва бозикунии кӯдакон бармеояд онҳо мантиқан ба ҳамдигар алоқаманд буда, дар ҳаёти кӯдакон ва рушди шахсияти онҳо нақши муҳим доранд.

Омӯзгори мусиқӣ дар раванди таълими мусиқӣ ба кӯдакони синни томақтабӣ аз байни кӯдакон овозхонҳои боистеъдодро муайян намуда, онҳоро ба иҷрои порчаи мусиқии омӯхташаванда даъват мекунад. Ин метавонад як иҷрои якка ва ё иҷрои муштарак бошад. Ин таҷриба ба кӯдакон кӯмак мекунад, ки фаъолияти худ ва иҷрои кӯдакони дигарро беҳтар дарк кунанд ва барои равшанӣ ва ифоданокӣ кӯшиш кунанд.

Барои ба даст овардани сифати баланди машғулиятҳо тавсия дода мешавад, ки сурудҳои оддии халқиро барои иҷро интихоб кунед. Кӯдакон онҳоро бо завқ иҷро карда, бо олами мусиқии мардумӣ, ки унсури муҳими инкишофи онҳост, шинос мешаванд.

Роҳбари мусиқӣ оид ба иҷрои суруд ба кӯдакони таҳсилоти томақтабӣ мефаҳмонад, ки ибораҳои алоҳидаи асари мусиқӣ, нақл ё иҷрокунандаи суруд бояд фаҳмо ва тоза иҷро карда шаванд. Дар раванди омӯзиши суруд ба кӯдаконе, ки онро бо иштибоҳ иҷро мекунанд ва ё номуайянанд, таваччуҳи хоса дода, онҳоро дар қатори онҳое, ки возеҳ ва беҳато месароянд, ҷой додан тавсия мешавад.

Ҳангоми омӯختани суруд шумо метавонед ба кӯдакон тартиби нишастанро пешниҳод кунед:

Дар қатори 1-ум ба роҳбари мусиқӣ наздиктар кӯдаконе, ки ба МТТ нав омадаанд ва ё муддати дароз дар машғулиятҳои мусиқӣ иштирок накардаанд, шинонед ё рост истодаед.

Дар қатори 2-юм кӯдаконе ҳастанд, ки овозашон ҳанӯз пурра инкишоф наёфтааст ва баъзан ҳангоми сурудани суруд ба ҳатогӣ роҳ медиҳанд.

Дар қатори 3-юм уӯдаконе меистанд, ки равшан ва озод суруд мехонанд.

Омӯзиши суруд аз шунидани оҳанги пурраи он оғоз мешавад. Агар сурудро худи роҳбари мусиқӣ иҷро кунад, пас ҳангоми иҷрои оҳанги пурра, яъне ибтидо, хор ва анҷоми он бояд бо маҳорати баланд ва ифоданок иҷро карда шавад. Дар ин сурат диққати кӯдакон бештар ба мазмун, характер ва образҳои суруд ҷалб карда мешавад ва иҷрои он бомуваффақият мегузарад.

Агар ритми композитсия мураккаб бошад, шумо метавонед карзаккуниро ҳамчун ҳамроҳӣ истифода баред. Дар ин ҳолат тавсия дода мешавад, ки порчаро якҷанд маротиба иҷро кунед. Матни шеър бояд бо истифода аз оҳанг интиқол дода шавад. Ҳангоми омӯختани сурудҳои аввал ҳамоҳангии асбоби мусиқӣ, ки ҳамроҳӣ ном дорад, ҳатмӣ нест.

Тавсия дода мешавад, ки навохтани оҳанги суруд бо хорсарои роҳбарии мусиқиро водор намуд, ки ҳамаи кӯдакон дар як вақт бо як овоз, бо ҳамоҳангсозии мусиқӣ сароянд.

Аз ин лиҳоз, омӯзгор бояд ба кӯдакон дар вақти махсус муайяншуда ва дар доираи дарси мусиқӣ сурудхониро омӯзонад, на берун аз он. Дар доираи дарс ба ғайр аз порчаи пешниҳодшуда барои омӯзиш иҷро кардани сурудҳои ба кӯдакон шинос муфид аст.

Дар як дарси мусиқӣ як ё ду машқи вокалӣ, як суруд барои омӯхтан ва як суруд барои такрор иҷро карда мешавад. Дарачаи сурудхонии кӯдакон тавассути иҷрои фардӣ санҷида мешавад. Бо ин мақсад аз машқҳои хурд ва сурудҳо истифода бурдан фоиданок аст. Машқ ё суруди кутоҳро интиҳоб карда, ба хонандагон фаҳмондан лозим аст, ки сарояндаи яқум ҷумлаи яқуми сурудро месарояд ва сарояндаи дуҷум ҷумлаи дуҷумро меҳонад.

Азбаски мақсади асосии сурудхонӣ иҷрои табиӣ ва тару тозаии суруд аст, аз дарсҳои аввал омӯзгор бояд ба садои табиӣ овозхонии кӯдакон диққати махсус диҳад.

Хулосаи боби дувум

Омӯхтану таҳлили таҳқиқотҳои илмӣ, концепсияҳо назарияҳо, таҷрибаи амалии кори таълиму тарбиявӣ нишон медиҳад, ки тарбия ва инкишофдиҳии шахсияти инсон раванди доимо тағйирёбанда буда, он вобаста ба пешрафти иқтисодиёту иҷтимоиёти ҷомеа, тағйир ва такмил меёбад. Гувоҳи ин раванд мавҷудияти ҳуҷҷат ва санадҳои меъёрҳои ҳуқуқӣ инчунин барномаҳо барои таҳсилоти томактабӣ ва корҳои тарбиявӣ кӯдакон, ки дар асоси таҷрибаи фарҳангӣ таърихи барои миллатҳои гуногун корҳои илмӣ муосир таҳия карда шуда, амалат татбиқ карда шавад.

Дар санадҳои меъёрию ҳуқуқӣ ва ҳуҷҷатҳои барномаи методии дар соҳаи таҳсилоти томактабӣ яке аз масъалаҳои асоси ташаккули қобилияти эҷодии кӯдакон диққати дода, барои ба онҳо дар МТТ баҳогузорию кори тарбиявӣ тарбиявӣ ба роҳ монда шавад. Инчунин дар корҳои эҷодӣ инкишофи қобилияти кӯдакон диққати махсус дода мешавад.

Ҳангоми кори таҳқиқотӣ талаботҳои ҳуҷҷатҳои барномаи методии МТТ, инкишоф додани қобилиятҳои мусиқӣ-эҷодии кӯдакони синни томактабӣ дар низоми муайян ва баҳисобгирии хусусиятҳои синнусолию фардӣ дар раванди ташкилу баргузорию фаъолиятҳои таълимию бозикунӣ кӯдакон амалӣ гардонида шуданд.

Рушди қобилияти эҷодӣ дар раванди ташкилу баргузорию фаъолияти мусиқӣ (шунидани мусиқӣ, сурудхонӣ, иҷрои ҳаракатҳои рақсӣ зери оҳанги мусиқӣ, бозӣ-дилхушиҳо, бозӣ-хороводҳо, хусусиятҳои иҷрои супоришҳои эҷодӣ ва ғайраҳо фаро мегиранд.

Фаъолияти мусиқӣ ва бозӣҳои мусиқӣ - эҷодӣ дар ҳаёти МТТ ва кӯдакон мавқеи хоса доранд. Омӯхтану таҳлил намудани таҷрибаи амалӣ ва фаъолияти касбии омӯзгорони мусиқӣ, мураббияҳо, мушоҳида, суҳбат бо кӯдакону волидон нишон дод, ки фаъолияти мусиқӣ ва бозикунӣ ҳамчун воситаи инкишоф додани қобилияти мусиқӣ – эҷодии

кӯдакон истифода мешаванд. Дар машғулиятҳои таълимӣ, бозиҳо, варзиши пагоҳирӯзӣ, дилхушиҳо, бозиҳои нақшофарӣ саҳнабардорӣ, иду чашнвораҳо мавриди истифодабарӣ қарор мегиранд. Бинобар ин, банақшагирӣ ва амалигардонии фаъолияти мусиқӣ-эҷодии кӯдакон, ташкилу баргузории чорабиниҳо бо истифодаи мусиқӣ ва бозиҳо аз омӯзгори мусиқӣ ва мураббия ҳамкориҳои доимӣ ва мунтазам такмилдиҳии раванди педагогӣ ва интихоби роҳи усулҳои нав, эҷодкорӣ талаб менамояд.

Ташкилу баргузории омӯзиши ташхисӣ оид ба вазъи рушди қобилиятҳои мусиқӣ-эҷодӣ ва қори озмоишӣ дар МТТ дар гурӯҳҳои синнусолии калони томақтабӣ (панҷ то шашсолаҳо) ва омодагӣ ба мактаб (шаш ва ҳафтсолаҳо) баргузор гардида, ду марҳила муқараркунанда ва ташаккулдиҳандаро дар бар мегирифт.

Натиҷагирӣ аз марҳилаи аввал, ду зинаро дар бар гирифт. Дар зинаи аввал ба вазъи таълим ва тарбияи мусиқӣ ва фаъолияти мусиқӣ-бозикуни кӯдакон бахшида шуд. Мақсади зинаи дуюм муайянкунӣ, ё ташхиси педагогии дараҷаи рушди қобилиятҳои мусиқӣ-эҷодии кӯдакони озмудашавандаро фароғирӣ намуд. Дар заминаи натиҷагирӣ ва хулосабарорӣ аз ин марҳила мақсаду вазифаҳои марҳилаҳои минбаъдаи таҳқиқот ташаккулдиҳанда муайян намудем.

Ташхиси педагогӣ барои муайян кардани дараҷаи рушди қобилияти мусиқӣ-эҷодӣ дар кӯдакон нишон дод, ки натиҷаҳо қариб бо ҳам баробар буданд. Ҳолҳои, ки кӯдакон дар дараҷаи баланд ва паст ба даст оварданд аз ҳамдигар фарқияти ҷиддӣ доштанд ва фақат дараҷаи миёна 90% -ро ташкил намуд (ниг. ҷадвали 4). Дар ҷунин дараҷа қарор доштани дараҷаи рушди қобилияти мусиқӣ-эҷодии кӯдакон, зарурияти истифодаи иҷрои супоришҳои амалӣ, таҳлили вазъи фаъолияти мусиқӣ ва бозикунии кӯдаконро дар ҳаёти мусиқӣ ворид карда шавад.

Онҳо алоқамандии каломи бадеиро бо оҳангу матни лафзи модарӣ таъмин намуда, барои тарбия намудан ва инкишофи маҳорату қобилияти эҷодии кӯдакон мусоидат намуданд. .

Дар чараёни ташкилу баргузории кори озмоишӣ дар гурӯҳҳои калони томақтабӣ ва омодагӣ ба мактаби МТТ, ки мақсади он ба инкишоф додани қобилияти мусиқӣ-эҷодии кӯдакон равона карда шуда буд, нишон дод, ки мазмун ва шаклҳои ташкили фаъолияти мусиқӣ-эҷодии кӯдакон тибқи талаботҳои заминаҳои барномавӣ-методиҳои соҳа амалӣ гардонда мешаванд.

Ин андешаи моро иҷрои муваффақонаи машқ- супоришҳо, ки аз 9 номгӯ иборат буданд, исбот намудаанд. Дар асоси омӯختану таҳлил намудани асосҳои назариявӣ, таҳқиқоти амалии МТТ, ташкилу гузаронидани корҳои таҷрибавӣ ва натиҷаҳои он модули инкишофи қобилияти мусиқию эҷодии онҳоро дар чараёни фаъолият тартиб додем ва вобаста ба талаботи пешрафти ҷомеа ва дигар омилҳо метавонанд онро мукамал намоянд. Новобаста ба он, баъзе мушкилотҳо дар МТТ мавҷуд аст ба монанди кам будани барномаҳои таълимӣ, инчунин нарасидани кадрҳои мусиқӣ ва паст будани музди моҳонаи роҳбарони мусиқӣ бояд ҷораҳои махсус андешид.

Хулосаҳое, ки дар чараёни ташкил ва гузаронидани корҳои таҷрибавӣ дар гурӯҳҳои калони тарбияи томақтабӣ МТТ санҷида шудаанд. Асоси инкишоф додани қобилияти мусиқӣ ва эҷодии кӯдакон ташкили фаъолияти онҳоро тавре ташкил медиҳад, ки онҳо шаклу мазмунро мутобиқи эҳтиёҷоти пайдошаванда таҷассум карда тавонанд. Бо талаботҳои структураи барнома, усулҳои амалӣ ҷорӣ карда мешаванд. Аммо ташкил ва идоракунии фаъолияти мусиқию эҷодии кӯдакон дар муассисаҳои таълимии давлатӣ ва хусусӣ ва марказҳои рушди кӯдакон дар шаҳру деҳот хусусияти хоси худро дорад.

ХУЛОСА

Натиҷаҳои асосии илмии кори диссертатсионӣ

Хулосаҳо аз натиҷаи таҳқиқоти мазкурро мо чунин арзёби намудем:

Маводи рисола барои аз ҷиҳати назариявӣ асоснок намудани асосҳои назариявӣ, инкишофи қобилият дар кӯдакон ва аз ҷиҳати амалӣ имконияти рушд додани қобилияти мусиқӣ-эҷодӣ дар онҳо фаъолияти мусиқӣ-бозикунӣ пешбини шудааст.

1. Масъалаи мавҷудияти зухурот ва нақши қобилиятҳо ҳамчун хислатҳои шахсият дар ҳамаи давраи замони масъалаи муҳим дар илмҳои ҷомеашиносӣ буда, доир ба омилҳои таъсирунаанда андешаҳои гуногун мавҷуд аст. Махсусан дар соҳаи илмҳои равшаншиносӣ ва педагогӣ инсон объектҳои асосӣ буда, қобилият, истеъдод, ба лаёқати ӯ тааллуқ дошта, мавзӯи таҳқиқоти илмии психологию педагогӣ гардидааст ва ин раванд имрӯз ҳам идома дорад.

Бояд дар назар дошт, ки тамоми қобилиятҳои истеъдодҳо як раванди тағйирот ва такмилро ифода мекунанд, вобаста ба таъсири омилҳои ирсӣ, муҳити иҷтимоӣ, аз ҷумла, таъсири раванди таълиму тарбия, меҳнатдӯстӣ, худомӯзӣ метавонад, дар синни муайян насли дуҷум ва саввум бояд соҳиби худро ҳамчун одами эҷодкор ба ҷаҳониён муаррифӣ намуда, такмил диҳад.

2. Дар раванди ба воқеа расидани кӯдак қанбаҳои таълиму тарбия ва рушди қобилият ва истеъдод аҳамияти хоса пайдо мекунанд. Ин равандҳо ба ташаккули сатҳи баланди фаъолият, инчунин инкишофи қобилиятҳои ақлӣ ва зеҳнӣ, неруи эҷодии шахс дар тамоми соҳаҳои фаъолият мусоидат мекунанд.

Аллакай дар синни барвақт, аз се то ҳафтсола, кӯдакон дар фаъолиятҳои мусиқӣ ва бозиҳои фаъолона иштирок мекунанд.

3. Таҷрибаи тамаддун, таҳқиқотҳои олимони исбот намудаанд, ки қобилият, лаёқатмандӣ, истеъдод натиҷаи ақл, зеҳн, фаросат, фазилят,

хирадмандӣ, заковат, хушёрӣю зиракӣ аст, ки аз нигоҳи психологӣ-педагогӣ ҳамчун тафаккури эҷодӣ муаррифӣ карда мешаванд. Он маҳсули майнаи сари инсон аст, ки кӯдак заминаҳои ирсӣ-биологӣ, физиологии худро аз волидайн гирифта, аз аёми кӯдакӣ то бузургсолӣ зери таъсири муҳити иҷтимоӣ рушд ва такмилу тағйир меёбад. Меъёр ва гурӯҳбандии қобилияту истеъдод маҳсули майнаи инсон ва зухуроти онҳо зимни таҳқиқотҳои илмии муосир ба зехни ақлӣ-IQ, зехни эҳсосӣ-EQ, зехни иҷтимоӣ-SQ, зехни сунъӣ-AI ҷудо карда шудаанд. Инчунин, оиди рушди қобилиятҳо назарияҳои гуногун низ таъсиргуздоранд, ки яке аз онҳо назарияи бисёрзехнии Горвард Гарднер буда, барои муайянкунии зухурот ва рушди қобилият дар аёми кӯдакию наврасӣ зиёдтар мувофиқат менамояд.

4. Фаъолияти тадқиқотии кӯдак аз саъю кӯшиш, шавқу завқ, майл ва эҳтиёҷот ба дониши ашё, ки дар падидаҳои таҳқиқ ва таҳлили табиат ва ҷомеа инъикос ёфта, инчунин дар фаъолияти илмию тадқиқотӣ тасдиқ мегардад, ва минбаъд ба ташаккули шахсияти кӯдак миқдори муайяни дониш ва тасаввурот, маҳорат ва малака мусоидат мекунад. Онҳо асоси инкишофи қобилиятҳои умумӣ ва махсус гардида, дар шаклҳои гуногуни фаъолият, махсусан дар мусиқӣ ва бозӣ зоҳир ва инкишоф ёфта, дар азхуд намудани таҷрибаи ҷамъиятӣ нақши калон мебозанд.

Дар асоси тадқиқот **тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳои таҳқиқот** дода мешаванд, ки барои беҳтар кардани қобилияти мусиқӣ ва эҷодии кӯдакони синни томақтабӣ мусоидат мекунанд:

1. Дар шароити кунунии таълим, тарбия, инкишофдиҳии қобилиятҳои мусиқӣ-эҷодӣ, зехнӣ-эмотсионалӣ, эҷодкорӣ, соҳиби нутқи бадеӣ, муҳорати суханварӣ дошта, ҳамкориҳои кормандони МТТ, мусиқӣ, оҳангсозон, рассомон, мусиқашиносон, фарҳангшиносон, адибони кӯдакон, фолклоршиносон ва равоншиносону табибонро тақозо мекунад. Онҳо метавонанд фазои холии таълиму тарбия ва таъмин намудани рушди қобилияту истеъдодҳои кӯдаконро бо дастурҳои

методию таълимӣ, асарҳои мусиқии мувофиқ бо таҳайюлоту хусусиятҳои синну сол, шеърҳои таронаҳо, ҳикояву афсонаҳо, чистон, жанрҳои хурди фолклорӣ-бозикунӣ, бозииҳои мусиқӣ ва ғайраҳо бой гардонанд.

2. Ба МТТ даъват намудану ташкили вохӯриҳо бо шоирону нависандагон, оҳангсозону ҳофизон, рассомону ҳунармандон, ки онҳо махсус барои хурдсолон эҷод менамоянд бо асарҳои тозаэҷод муҳим аст. Онҳо метавонанд, олами маънавии ҳар як кӯдакро бой намуда, ба ҷеҳраҳои умедбахшу эҷодкори оянда шинос гарданд ва дар навбати худ илҳому рӯҳияи нави эҷодиро ба худ гиранд. Чунин чорабиниҳо бо иштироки кӯдакону волидон, кормандони МТТ ва рушди фарҳангию мусиқӣ-бадеӣ, маҳорату қобилияти касбию –эҷодии ҳамаи иштироккунандагон мусоидат менамояд.

3. Ба барномаҳои тарбия, таълим ва инкишофи кӯдакони синни томактабӣ “Рангинкамон” ба 5 - зермуҳити тарбияи мусиқӣ вобаста ба хусусиятҳои синнусолии кӯдакон, бозииҳои мусиқӣ, мусиқии дидактикӣ, бозӣ-хороводҳо, сурудҳои таронаҳои навозишию дӯстдорӣ, фолклорӣ-бозикунӣ ворид карда шаванд. Инчунин, ин маводҳо аз тарафи мутахассисон таҳия, нашр ва дастраси кормандони МТТ гардонда шаванд.

4. Барои рушди минбаъдаи барномаҳо дар соҳаи тарбияи мусиқӣ ва зебоипарастии кӯдакони синни томактабӣ ҳамкориҳои зичи Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон бо ташкилотҳои гуногун, Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, Иттифоқи бастакорони Тоҷикистон, намояндагони шаҳрию вилоятӣ ва муаллимон, донишқадаҳои миёна ва олии касбӣ-техникӣ, мудирони мусиқии богчаҳо, ки бояд дар тарбияи бадеӣ ва эстетикӣ бачагон иштирок ва ҳисса гузоранд. Дар ин барномаҳо бояд арзишҳои фарҳангӣ ва мероси миллӣ мавқеи асосиро ишғол намоянд.

5. Омӯзгорони мусиқии МТТ фаъолнокии эҷодии кӯдаконро дар фаъолияти мусиқӣ, бозикунӣ, таълиму маърифатӣ ба ҳисоб гирифта, ба

ташкили корҳои фардӣ гурӯҳи (2,4,6 нафар) зиёдтар таваҷҷуҳ намоянд ва дар низоми анъанавии устод-шогирд барои рушди нумӯи қобилияту истеъдоди кӯдакони махсус ғамхорӣ намоянд.

6. Дар раванди таълим дар муассисаҳои таҳсилоти миёна ва олии касбӣ, курсҳои тақмили ихтисоси мутахассисони МТТ, барномаҳои тақмили ихтисос ва бозомӯзии муаллимони мусиқӣ, мураббӣён, равоншиносон, роҳбарони таълим ва рушди эҷодӣ кӯдакон дар фаъолияти мусиқӣ, бозӣ, махсус ба тарбия диққат додан лозим аст.

7. Барои пешгирии таъсири номатлуби омилҳои бегона ва шуур, ҳиссиёт ва рафтори кӯдакон, ғайр ҳардонидаҳои ҳаҷони маънавӣ, таъмини рушди қобилият ва истеъдоди мусиқӣ эҷодии насли наврас аз фарҳангшиносону омӯзгорон зарур аст концепсияи инкишофи қобилияти мусиқӣ ва эҷодии кӯдаконро ба амал бароранд. Концепсия дар асоси тадқиқоти илмӣ оид ба психология ва педагогикаи мусиқӣ, қобилият ва имкони дарки мусиқӣ кӯдакон ва наврасон, нақши он дар камолоти бадеӣ ва зебопарастии онҳо, инчунин ба иҷрои ҳадаф ва вазифаи инкишоф, қобилияти мусиқӣ ва эҷодӣ дар кӯдакон мусоидат намудан.

Таълим, тарбия, инкишоф ва ташаккули қобилиятҳои рӯҳӣ-зеҳнӣ, мусиқӣ ва эҷодӣ вобаста ба талаботи пешрафти илму техникаи ҳома, талаботи ҳаҷонбинӣ ҳар як шахс дар ҳамаи давраҳои синну соли инкишофи кӯдак муҳим ва арзишманд мебошад. Барои ҳамин фикру дарҳостҳо, асосҳои назариявӣ ва дигаргуниҳои амалӣ тағйир дода, тақмил дода шаванд.

Мо даъво намекунем, ки ташаккули қобилияти мусиқӣ ва эҷодии кӯдакон дар машғулияти суруд ва мусиқӣ дар ҳаҷони бозӣ пурра тафтиш карда шуд, албатта ин маврзӯро боз ҳам тақмил дода лозим аст.

Масъалаи мазкур дар зерҳати таъсири омилҳои иҷтимоӣ, иқтисодӣ, фарҳангӣ, фарҳанги миллию умумибашарӣ, технологияҳои муосирӣ иттилоотӣ-иртиботӣ ва ғайраҳо ниёз ба таҳқиқи илмӣ корбурди технологияи мукаммали таъсиррасонии мақсаднок дорад.

АДАБИЁТИ ИСТИФОДАШУДА

1. Абдулова Т.П. Обложка книги Психология игры. Авдулова Т.П. М: 2019. 232с.
2. Абдулова Т.П. Психология игры: современный подход: учебное пособие для студентов высших учебных заведений.- М.: Издательский центр "Академия", 2009. - 208 с
3. Абдурахмонов Г.Н., Пазухина С.В., Мишина М.М. и др. Социальная успешность умственно одаренных детей: [Текст]. Г.Н. Абдурахмонов и др. М: 2021. 220с
4. Абуабдулло. Р. Стихи. [Текст]. Р. Абуабдулло. - Душанбе. 1987
5. Абульханова, К. А. Психология и сознание личности. [Текст].К. А. Абульханова. Костюк. - М., 1993. - 347 с.
6. Авдулова Т.О. Психология игры: Современный подход [Текст]. Т.О Авдулова. М,2009-208с.
7. Авдулова,Т. П. Психология игры: учебник для вузов.Т. П. Авдулова. - 2-е изд., испр. и доп. -Москва: Издательство Юрайт, 2024. - 232 с.
8. Агапова. И.П. Давыдова М.С. Лучшие музыкальные игры для детей. Талантливому педагогу-заботливому родителю. [Текст]. И.Агапова., М.Давыдова. Москва-Лада. 2006. 224с.
9. Алиев А.П. Методика музыкального воспитании детей (от детского сада до школы). [Текст]. А.П. Алиев Воронеж -1998. 100с.
10. Алиев А.П. Музыкальное воспитании в детском саду. Мет.пособие в помощ восп. и родителям. [Текст]. А.П.Алиев. Душанбе-2009. 48с.
11. Алиев А.П. Формирования развитие музыкальной компетентности учащихся образовательных учреждений Таджикистана. [Текст]. А.П.Алиев. Автореф. Дисс. канд.пед.наук. Душанбе-2020 - 26с.
12. Аминов Н.А. Диагностика педагогических способностей. [Текст]. Н.А.Аминов. Москва- Воронеж -1997. 80с.

13. Амонов. Р. Очерки эҷодиёти даҳонакии аҳолии Кӯлоб. [Матн]. Р.Амонов. Душанбе.1963. 150с.
14. Асафьев Б.В. Избранные статьи о музыкальной просвешение и образовании. 2-е изд. [Текст]. Асафьев Б.В. Ленинград.1973.144с.
15. Асозода Б. Таъсири тарбияи ҷисмонӣ ба иҷтимоигардони кӯдакони синни томақтабӣ дар хонавода. Матн. Б.Асозода. Душанбе.2019. 175с.
16. Багоявленская. Д.Б. Багоявленская. М.Е. Одаренность и проблемы ее идентификации. [Текст]. Д.Б. Багоявленская. М.Е. Багоявленская. Психологическая наука и образование.-2000.-№4.-4-5с
17. Бакушинский А.В. Художественное творчество и воспитание. [Текст]. Бакушинский. А.В. Детский сад со всех сторон-2005. М: -№27.-80 с.15
18. Барномаи давлатии дарёфт ва рушди истеъдодҳо дар солҳои 2015-2020 (Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3-июли соли 2014, №353 [Матн]. Душанбе. 2004.-4с
19. Бине А. Большая советская энциклопедия: [в 30 т.]под ред. А.М.Прохоров- 3-е изд. -М.:Советская энциклопедия, 1969. 200с.
20. Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте. [Текст]. Л.И.Божович. М.1969. 399с.
21. Быкова Г.В. Наука. Технологии. Инновации: материалы Всерос. науч. конф. молодых ученых, Новосибирск. 2013г:в10 ч.
22. Бюлер. Ш. Очеркнауки о характерах М:1939. 274с.
23. Валентина И. Развитие личности ребенка от пяти до семи. 2 - Изд. исправл и перераб. [Текст]. И. Валентина. Екатеринбург. 2010-576с.
24. Варга. А.Я. Современный ребенок энциклопедия взаимопонимания. Под ред. А.Я.Варга. [Текст]. М: 2005.-505с.
25. Василева М.А. Стихотворения и поэмы. - [б. м]: Издательство М: 2007. -368 с.

26. Веракса А.Н. Индивидуальная психологическая диагностика ребенка 5-7 лет. [Текст]. А.Н. Веракса. Пособие для психологов и педагогов. М., 2009. -128с
27. Веракса. Н.Е. Веракса. А.Н. Дошкольная педагогика и психология. Хрестоматия. [Текст]. Н.Е.Веракса., А.Н.Веракса. М: 2014. 560с.
28. Ветлугина Н.А. Кенеман А.В. Теория и методика музыкального воспитания в детском саду. [Текст]. Н.А.Ветлугина. А.В.Кенеман Уч-пасобия для студентов пвузов. М., 1983-255с.
29. Ветлугина Н.А. Музыкальное воспитание в детском саду. [Текст]. Н.А. Ветлугина. М: 1981. Гл-1.3.
30. Ветлугина Н.А. О теории и практики художественного творчества детей. [Текст]. Ветлугина Н.А. Дошкольное воспитание, 2004. № 12.- с.64.91
31. Ветлугиной. Н.А. Методика музыкального воспитания в детском саду. [Текст]. Под ред. Н.А.Ветлугиной. 1982-354с
32. Виготский Л.С. ва масъалаҳои таълиму тарбия. Маҷмӯаи мақолаҳои илмӣ-назариявӣ. [Матн]. Зери таҳрири Б.Маҷидова Душанбе. 2009.-96с
33. Виноградова Н.Ф. Развитие музыкальных способностей детей старшего дошкольного возраста на этнокультурном. Автореферата дисс. саис. Уч. Канд пед. наук. [Текст]. Н.Ф. Виноградова. М: 2010. 23с
34. Волков Г.Н. Этнопедагогика. [Текст]. Г.Н. Волков. М. 1999.-167с.
35. Вульф В.Б. Иванов В.Д. Педагогика. [Текст]. Вульф В.Б., В.Д.Иванов. М. 2000, - 570с.
36. Вундт В. Его философия и психология; Издательство: Книга по требованию; М: 2013. С.896
37. Выготский Л.С. Воображение и творчество в детском возрасте. [Текст]. Л.С. Выготский. СПб: 1997.96с.

38. Выготский Л.С. Игра и ее роль в психическом развитии ребенка [Текст]. Л.С Выготский. Дошкольное воспитание. М.1996 №6. 311с.
39. Галигузова Л.Н. Супени общая: от года до семи лет. [Текст]. Л.Н. Галигузова.- М: Прос.1992. 143с
40. Галтон Ф. Экономический анализ: теории и практика.-2014.- № 13. - С. 59-63.
41. Георгиевич С.. Словарь иностранных слов. Русский язык. [Текст]. 1986.-608с
42. Гербова. В.В. Роль музыки в воспитании нравственной и эстетической культуры детей. [Текст]. В.В.Гербова. 2000г. С. 67-75.
43. Говард Г. Психология. Перевод Альпина Паблишер. [Текст]. Г. Говард М:2013. 288с
44. Гогоберидзе А.Г. Деркунская. В.А. Теория и методика музыкального воспитания детей дошкольного возраста. Уч пособие для студентов высшей уч. заведений. [Текст]. А.Г. Гогоберидзе, В.А. Деркунская. М., 2001-248с.
45. Гочобинзе. А. Г. Солнцева. О.В. Дошкольная педагогика с основами методик воспитания и обучения. Учебник для вузов. 2-изд. Стандарт третьего поколения. [Текст]. Под. Ред. А.Г.Гочобинзе, О.В.Солнцева- СПб: Питер.2015-415с.
46. Груздева И.В. Развитие эмоциональной отзывчивости на музыку у дошкольников в условиях музыкально-игровой деятельности. [Текст]. И.В. Груздева. Тольятти. Изд-ва ТГУ.-2010.-38с
47. Груздов И.П. Педагогическая диагностика музыкального развития детей. “Развитие эмоциональной отзывчивости на музыку у дошкольников в условиях музыкально-игровой деятельности”. [Текст]. И.П. Груздов. Тольятти: ТГУ. 2010.с.39
48. Фафорода И.Ф. Кӯдак хамчун субъекти муносибатҳои ҳуқуқӣ: вазъи ҳуқуқӣ ва мушкилоти танзим. [Матн]. И.Ф.Фафорода. Душанбе. 2017-196с

49. Дикман Л. Гармоничный ребенок. Как этого достичь. Взрослые и дети: воспитание в гармонии. [Текст]. Л. Дыкман. Санкт Петербург: Ключи. 2021-228с
50. Дмитриева Т.А. Развитие музыкальных способностей дошкольников средствами игровой деятельности на уроках ритмики: на материалах работы в ДМШ [Текст]. Т.А.Димитриева Автореф. Диссерт кан пед наук. 2011. 169с
51. Домогацкая И.Е. Развитие музыкальных способностей детей 3-5 лет. Программа по предмету “Развитие музыкальных способностей детей 3-5 лет. [Текст]. И.З.Домогацкая. М: Издательский дошк. “классики ХХ1. 2011.-32с.
52. Доронова Г.И. Использование музыки в различных видах дошкольной деятельности. М: 2018 г. 350с
53. Доронова Т.Н. Развивающие книги «Познаю мир» для детей младшего, среднего и старшего дошкольного возраста. М: 2022. 31с.
54. Дружинин В.Н. Психология общих способностей. [Текст]. В.Н.Дружинин. СПб: Питер. 2007. С.359.
55. Емельянова И.Е. Педагогическая тактика развития одаренности детей дошкольного возраста. Монография. [Текст]. И.Е.Емельянова. М: Изд-во “Перо”. 2011. С.248
56. Жукова Г.Е. Формирование музыкально-творческих способностей детей дошкольного возраста в культурно-досуговой деятельности. [Текст]. Г.Е.Жукова. Диссерт. канд пед.наук. 2014.190с
57. Жукова Е.С. Динамика становления творческих способностей на протяжении дошкольного и младшего школьного возраста. [Текст]. Е.С. Жукова Автореф. Дисс. канд пед.наук. М: 2000-16с
58. Заньковская С.М. Что и как творит дошкольник. Развитие личности ребенка от пяти до семи. [Текст]. С.М. Заньковская Изд. испр. и перераб. Екатеринбург: 2010-257-334с

59. Запорожец А.В. Об эмоциях и их развитии у ребенка. Развитие социальных эмоций у детей дошкольного возраста. [Текст]. А.В. Запорожен М: 1996- 247с
60. Запорожца. А.В. Психология и педагогика игры дошкольников. Под редакц. А.В. Запорожца. [Текст]. М: 1966. 225с.
61. Зимина А.Н. Музыкально-дидактические игры и упражнения в малокомплектных ДОУ. [Текст]. А.Н. Зимина. -Гном- Пресс, 1999 с.8
62. Зимняя И.А. Педагогическая психология. [Текст]. И.А. Зимняя. М; 2004. 300с
63. Ильенков Э. В. Личность и творчество". [Текст]. Э.В Ильенков. М:1999. 266г.
64. Иmatoва. Л. Рангинкамон. Барномаи тарбия таълим ва инкишофи кӯдакони синни томактабӣ. Душанбе.2012. 143с
65. Кайковус У. Насиханама. [Матн]. У. Кайковус. Душанбе: Ирфон, 1968. 144 с.
66. Карл О. Методика элементарного музицирования. [Текст]. (из опыта работы) О.Карл -М: Линка-Пресс. 2003.-58с
67. Картавцева М. Т. Развитие музыкальных способностей участников самодеятельного хорового коллектива: учебное пособие.-М: МИК, 1988. 414 с.
68. Кенаева Л. Сандукчай зулбиё. [Матн]. Л.Кенчаева. Душанбе. 2019. 25с
69. Кинеман А.В. Детские подвижные игры народов СССР (Составитель [Текст]. А.В. Кинеман. М: 1988-239с
70. Кирнарская Д.К. Музыкальные способности. [Текст]. Д.К. Кирнарская. М: 2004. 456с. С.101
71. Ковалев А.Г. Психология личности. Убеждение и внушение как методы воспитания личности. [Текст]. А.Г. Ковалев. М:1970. с. 295-298
72. Ковальчук Я.И. Индивидуальный подход в воспитании ребенка: Пособие для воспитателей детского сада. [Текст]. Я.И. Кавальчук М: 1985-112с.

73. Козлова. А. Флегонтова. Н. П. - Москва: Издательство Юрайт-2019. -202 с.
74. Колесникова. Г.И. Автореф. Дис. Канд.пед.наук.М: 1999. 22с
75. Комарова Т.С. Занятия по изобразительной деятельности во второй младшей группе детского сада. Конспекты занятий. - М.: 2008. - 96 с.
76. Комарова. И.И. Музыканты и композиторы. [Текст]. И.И. Комарова. М: 2001.-480с.
77. Коменский Я.А. Великая дидактика. (Коменский Я.А.) сост. В.М.Кларин, А.Н.Джуринский. [Текст]. Я.А. Коменский. М:1989-416С (111)
78. Коменский Я.А. Перенесение небесного порядка в школы. Об этом пункте .книга. Пансофия, то есть Всеобщая премудрость, основанная на самой. М: 1982. 576 с.
79. Кон. И.С. Ребенка и общество. [Текст]. И.С. Кон. М: 2003-269С
80. Концепсия милли тарбия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон. №94, Душанбе, 2006. С.15.
81. Концепсия этнокультурного развития в Республике Таджикистан. [Текст]. Народная газета. 1998- 20 марта.
82. Крутетский В.А. Книга написана в соответствии с программой курса педагогики в педагогических училищах. В учебнике раскрыты общие вопросы психологии, рассмотрены. М. 2018. 253с.
83. Куприна Н.Г. Реализация воспитательного потенциала искусства как проблема современного художественного образования. [Текст]. Н.Г. Куприна. О.Ф.Антилина “Образование и наука. Известия. Уралского отделения РАО. Приложения 3 (3). Екатеринбург. 2007-с 97.
84. Курбонова Г.А. Влияние национальных игр на формирование нравственно- волевых качество детей старшего дошкольного возраста. [Текст]. Г.А. Курбонова. Автореф дисс. канд педа наук. Душанбе. - 2019-22с

85. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон. Дар бораи “Ҳифзи ҳуқуқҳои кӯдак”. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон №801. аз 30.12. 2015с.
86. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи маориф”. (Моддаи 15) Душанбе, 2013.- с 43.
87. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд” Душанбе, 2011.-23с.
88. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи таълиму тарбияи томактабӣ” дар ҷумҳурии Тоҷикистон “Субҳи умед”. Душанбе, 2013, №12. 7с.
89. Курбонова Г.А. Идҳо ва дилхушиҳо дар кӯдакистон. [Матн]. Г.А. Курбонова. Душанбе. “Ирфон”.-2012.-64 с.
90. Лайтес Н.С. Возрастная одаренность дошкольников. [Текст]. Н.С. Лайтес. Издательская центр “Академия” 2000.- 320с.
91. Лайтес Н.С. Умственные способности и возраст. [Текст]. Н.С. Лайтес. М: 1998-233с
92. Левин В.А. Воспитание творчество. [Текст]. В.А. Левин М: 1977-64с
93. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. [Текст]. А.Н. Леонтьев. М: 1975. 336с.
94. Леонтьев А.Н. О.Формировании способности вопросы психология. М: 1960. 345с.
95. Лесгафт П.Ф. Педагогика. избранные труды.П.Ф. Лесгафт. М: 2019. 374с.
96. Логиновой. В.И. Самаруковой. П.Ч. Дошкольная педагогика: Методика и организация коммунистического воспитания в детском саду. Уч. пособие для студентов пед. институтов. [Текст]. Под. Ред. В.И.Логиновой, П.Ч.Самаруковой. М.1983-288с.
97. Лурия А.Р. Основы нейропсихологии: учеб. пособие для студ. учреждений высш. проф. Образования.А.Р.Лурия. - 8-е изд.,. 29 ст.

98. Лутфуллоев М. Иматова Л. Лафзи ширин. [Матн]. М. Лутфуллоев. Л.Иматова. Душанбе. 2014.- 233с.
99. Маглаков А.Г. Общая психология. Учебник для вузов. [Текст]. А.Г. Маглаков. СПб.- Питер. 2022- 546с.
100. Макаренко А.С. Маърузаҳо оид ба тарбияи бачагон. [Матн]. А.С. Макаренко. Душанбе. “Маориф” -1988-103с.
101. Маргарет. М. Культура и мир детства. Избранные произведения. Пер.с англ. [Текст]. М. Маргарет. М:1998-429с
102. Масару.И. После трёх уже поздно [Текст]. Масару Ибука. [пер. с англ.- Н. Перовой].-М: 2011.- 22с.
103. Маслоу А. Мотивация и личность. М: 1954. 480с
104. Матюшкин, А.М. Проблемные ситуации в мышлении и обучении [Текст] А.М. Матюшкин. М: 1972. - 168 с. 26.
105. Матюшкин. А.М. Загарки одаренности. [Текст]. А.М.Матюшкин. 1993. 124с.
106. Мачидова Б. Бозиҳои ангушти барои кӯдакони синни томактабӣ. Паёми донишгоҳи омӯзгории Тоҷикистон. №1(73) [Матн]. Б. Мачидова. Душанбе. 2018 сах.11-16.
107. Мачидова Б. Педагогикаи томактабӣ. Китоби дарсӣ. [Матн]. Б.Мачидова. Душанбе. 2015. 284с.
108. Мачидова Б. Фаъолиятҳои кӯдакон. Китоби дарсӣ. [Матн]. Б.Мачидова Душанбе. 2015. 180с.
109. Мачидова Б., Қурбонова Г.А. Бозиҳои серҳаракат барои хурдсолон. Дастури таълимӣ-методӣ. [Матн]. Б.Мачидова., Г.Қурбонова. Душанбе. 2010.107 с.
110. Мачидова Б., Қурбонова Г.А. Масъалаи психологияи бозӣ дар таҳқиқотҳои Л.С.Виготский. [Матн]. Б.Мачидова., Г.Қурбонова. Маводи конференсияи илмӣ-назариявӣ. Душанбе. 2009-96с.

111. Мачидова Б., Тургунова З.М. Ватанам - ифтихорам. Таълими Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. [Матн]. Б.Мачидова. З.Тургунова. Дастури таълимӣ. Душанбе. 2004. 56с.
112. Мачидова. Б. Мирзоев. В.М. Назаров. Н. Барномаи “Асосҳо ва методикаи тарбияи мусиқии кӯдакони синни томақтабӣ. [Матн]. Муратиббон: Б. Мачидова., М. Мирзоев., Н. Назаров. Душанбе. 2011.-24с.
113. Мендельсон Ф. Традиции музыкального профессионализма: Сборник научных трудов. Сост. Г. И. Ганзбург. - [Текст]. Ф.Мендельсон. Харьков, 1995. -172 с.
114. Метлова Н.А. Музыка - детям. [Текст]. Н.А. Метлова. М:1985. 144с.
115. Миралиев. А., Давлатов. М. Педагогика ва психология. [Матн]. А. Миралиев., М. Давлатов. 2007.-364с.
116. Мирзоев В.М. Инкишоф додани маҳорати мусиқии кӯдакон. Паёми донишгоҳи омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айни. [Матн]. В.М. Мирзоев. Душанбе.-2003с. 113с.
117. Михайлова М.А. Развитии музыкальных способностей детей. Пособие для родителей и педагогов. [Текст]. М.А. Михайлова. Ярославль. 1997.-17с
118. Мониторинг ва детском саду. Научно-методическое пособие соответствует ФГОС к структуре ООП дошк. обр. - СПб: Издательства. “Детство-пресс” М: 2015. 592с.
119. Мухина А.С. Детская психология. Учеб.для студ пед. Ин-тов.[Текст]. А.С. Мухина. М: Пресс; ЭКСМО-Пресс, 2000. 352с.
120. Набиева М. Использование народной музыки в системе музыкально о педагогического образования. [Текст]. М. Набиева. Диссер на соис. уч. ст канд .пед. наук. Душанбе. 1964. 182с.
121. Назарова З. Педагогические аспекты воспитания учащихся в средних специальных учебных заведениях искусств Республики

Таджикистана. [Текст]. З.Назарова Автореф. дисс на докт. пед. наук. Душанбе, 2014. - 27с.

122. Нарзуллоев Б.Х. Теоритическая обоснованность формирования этнокультурной компетентности будущего учителя музыки. Автореф. Дисс на саис. Уч. степени канд. Пед. Наук. [Текст]. Б.Х.Нарзуллоев. Душанбе-2014-24с.

123. Нарзуллоева М. Камолоти томактабӣ ё худ омодагӣ ба мактаб. Дастури методӣ. [Матн]. М.Нарзуллоева. Душанбе-2007-132с.

124. Нарзуллоева М., Давлатова Н. Бозиҳои миллӣ дар боғчаи бачагон. [Матн]. М.Нарзуллоева, Н.Давлатова. Кӯлоб. 1993-23с.

125. Небылицын В.Д. Психологический журнал.- 31, вып. 5. - ISSN 0205-9592. [Текст]. В.Д. Небылицын. М:2010. 496с.

126. Нурджонов Н.О. О Бухарском кукольном театре. Изд. А.Н. Таджикской ССР. Отд общественных наук. [Текст]. Н.О. Нурджонов. 1959. №10-11

127. Немов Р.С. Психология: Учеб. для студ. высш. пед. учеб. заведений: В 3 кн. - 4-е изд. - М1993 с.513

128. Нуров А. Методология ва методҳои таҳқиқоти педагогӣ. Дастури таълимӣ. [Матн]. А. Нуров. Душанбе-2022-304с.

129. Нуров А. Национальные и общечеловеческие ценности и их роль в нравственного воспитании подрастающего поколения. [Текст]. Автореф. дисс на докт. пед. наук. [Текст]. А.Нуров. Душанбе-2004-37с

130. Обидова М. Психологияи бачагона. [Матн]. М.Обидова. Душанбе-2018. 194с.

131. Орифӣ М. Аз таърихи афкори педагогии тоҷик. Иборат аз 2-қисм. Қисми 2. [Матн]. М.Орифӣ. 1962. 492с. 143с.

132. Охунов Ҷ. Назарияи ибтидоии мусиқӣ. Барои мактаб ва омӯзишгоҳҳои мусиқӣ. [Матн]. Ҷ.Охунов. Душанбе-1986-240с.

133. Пазухина С.В., Абдурахмонов Г.Н. Психолого- педагогические основы работы с детьми с признаками умственной одаренности

(тренинговые и практические занятия по курсу). Учебно-методическое пособие. [Текст]. С.В Пазухина. Г.Н. Абдурахмонов. Тула. 2016.-80с.

134. Пифагор С. Жизнь - как учение. Том 1. Автор - Георгий Бореев, М: 2010.

135. Плеханов П.М., Смирнов С.В., Фирстов П.П., Паровик Р.И. Роль и место межкультурной компетенции в структуре общей компетентности. М:2007. 324с.

136. Плеханов Г.В. Письмо без адреса.[Текст]. Г.В. Плеханов. М:1899. 230с.

137. Попова Л.В. Одаренные девочки и мальчики. [Текст]. Л.В. Попова. Начальная школа: плюс-2000.-№3.-58с.

138. Радинова. О.П. Мониторинг музыкального развития детей от 3 до 7 лет. [Текст]. О.П. Радинова. М: 2019. 115с.

139. Рамазанов Д.С. Сатҳи тайёри касбӣ ва маҳорати муаллими мусиқӣ дар ташаккули ҳиссиёти ахлоқию зебоипарастии кӯдакони синни томактабӣ. [Матн]. Д.С Рамазанов. Паёми пажухишгоҳи рушди маориф 2022 №4 (40). С.-144-148

140. Рамазанов Д.С. Нақши бозӣ дар рушд ва ташаккулёбии қобилияти эҷодии кӯдакон [Матн]. Д.С. Рамазанов. Паёми донишгоҳи омӯзгорӣ №2 (12) 2022. С.-7-10

141. Рамазанов Д.С. Нақши ҳамкориҳои мураббия бо роҳбари мусиқӣ дар тарбияи ахлоқии кӯдакони зинаи таҳсилоти томактабӣ. [Матн]. Д.С. Рамазанов. Паёми донишгоҳи омӯзгорӣ. №1 (5) 2021. С.-92-96

142. Рамазанов. Д.С. [Матн]. Ташаккули ҳиссиёти ахлоқию зебоипарастии кӯдакони таҳсилоти томактабӣ тавассути мусиқӣ. [Матн]. Д.С. Рамазанов. Паём академияи таҳсилоти Тоҷикистон. №1 (46), 2023. С.-56-61

143. Рамазонов Д. Мачидова Б. Инкишофи қобилияти мусиқии кӯдакон ҳамчун проблемаи психологӣ ва педагогӣ дар таҳсилоти

томактабӣ [Матн]. Д. Рамазонов., Б.Мачидова. Паёми донишгоҳи миллӣ №1 2023. С.-236-241

144. Раухвергер М. Статьи, воспоминания, исследования. [Текст]. М. Раухвергер. Москва. 1983г. 168с.

145. Раҳимов Б., Нуров А. Педагогикаи этникӣ ва халқии мардуми тоҷик. [Матн]. Б.Раҳимов. А.Нуров. Душанбе-2008.-296с.

146. Раҳнамои мураббӣ. Барномаи таълимӣ, тарбиявӣ дар кӯдакистон. Таҳиягарон: Боев Б., Девоншоева Т., Кошонова М., Мачидова Б, Иматова Л. Душанбе. 2002. 214с.

147. Репина Т.А. Проблема колоретной социализации детей. [Текст]. Т.А.Репина. М:2004. 288с.

148. Рибо. Р. Ребёнок. [Текст]. Р.Рибо. М: 2017 г. 640с.

149. Рубинштейн. С.Л. Основы общей психологии. [Текст]. С.Л. Рубинштейн. - М: Педагогика. 1989. - 277с. С.122

150. Савенков А.И. Путь к одаренности: исследовательское поведение дошкольников. Учеб. Пособие. [Текст]. А.И. Савенков. СПб. Питер. 2004. 272с.

151. Саидхomidов С.С. Садои мусикии халқӣ дар кӯдакистонҳо. (дастури таълимӣ-методӣ). - Москва, 1993. - саҳ. 21.

152. Сафаров Ш.А. Арзиши бозӣ дар дарси тарбияи ҷисмонӣ дар мактаби ибтидоӣ. [Матн]. Ш.А. Сафаров. Паёми донишгоҳи миллӣ. Душанбе, 2005. С.133-134.

153. Сизикова С.Ф. Пути повышения эффективности музыкально-эстетического воспитания младших школьников (на метариалах. Таджикской ССР) [Текст]. С.Ф. Сизикова. Диссер канд. пед. наук. Фрунзе. 1884.-140с.

154. Сино. И. Роль и предназначение человека в этических взглядах И. Сино. - В кн: Торжество разума. [Текст]. Душанбе- 1988.130с.

155. Сино.А.И. Конон врачевой науки №1. Изд-во А.Н.Узб СССР [Текст]. Абуали Ибн-Сино, Тошкент, 1954.-300с

156. Смирнова Е.О. Детская психология. Учебник для студентов. М. 2009. 368с.
157. Смирнова И.О. Развивающие игры для детей младшего дошкольного возраста. М: 1991. 206с.
158. Стандарти давлатии таҳсилоти томақтабӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]. Душанбе, 2014. 80с.
159. Стандарти инкишоф ва омӯзиши барвақтии кӯдак (аз таваллуд то 7(6) сола) (бо забонҳои тоҷикӣ ва русӣ). Душанбе, 2012.-83с.
160. Суботский Е.В. Психология отношений партнерства дошкольников. [Текст]. Е.В. Суботский. Из-во Московский университета. 1976. 141с.
161. Сулаймонӣ Б. Иди варзишӣ дар боғчаи бачагон. Аз таҷрибаи кори ясли (боғчаи бачагона №129 шаҳри Душанбе. [Матн]. Б. Сулаймонӣ “Омӯзгор”. 2003. №30-18 июл
162. Сулаймонӣ С. Донишномаи фарҳангшиносии навин. [Матн]. С.Сулаймонӣ. Душанбе. 2018. 524с.
163. Сухомлинский В.А. Избранные педагогические сочинения. [Текст]. В.А. Сухомлинский. М: Педагогика 1979. 560с.
164. Суяркулов Т. Физическая культура таджикского народа в средней века. [Текст]. Т.Суяркулов. Дисс на докт. пед. наук. Душанбе, 1968. - 168 с.
165. Тарасова, К.В. Онтогенез музыкальных способностей [Текст] К.В. Тарасова. -М: 1988..176с
166. Теплов Б.М. Психология музыкальных способностей. [Текст]. Б.М. Теплов. Издательства. Академии педагогических наук. 1947. 334с.
167. Теплов Б.М. Способности и одаренность. [Текст]. Б.М. Теплов. Избранный труды. М. 1985. Т.1. С.-14-41
168. Теплов. Б.В., Теплова Б.М.- В сборнике материалов Международной конференции, посвященной 120- летию со дня рождения

выдающегося отечественного психолога Бориса Михайловича Теплова. М:1896- 422с.

169. Турсунов Н.Н. Бозӣ машғулиятҳо дар боғчаи бачагон. [Матн]. Н. Н. Турсунов. Душанбе. 1986.-87с.

170. Усова А.П. Роли игры в воспитание детей. [Текст]. А. П. Усова М: 1976. 96с.

171. Ушакова Д.В. Психология одаренности от теории к практике. [Текст]. Под. Ред. Д.В.Ушакова. М: ИП РАН. 2000. 96с.

172. Ушинский К.Д. Человек как предмет воспитания: Опыт педагогической антропологии [Текст]. К.Д. Ушинский. М:2013. 371с.

173. Фельдхусен Д. Виды одаренности. [Текст]. Д. Фельдхусен -М: 1999.-180с.

174. Фельдштейн Д.И. Психология развития личности в онтогенезе. [Текст]. Д.И. Фельдштейн -М: 1989.-206с.

175. Флерина Е.А. Эстетическое воспитание дошкольника. [Текст]. Е.А. Флерина. М: 1961.- 334 с.

176. Фребел. Ф. Будем жить для своих детей. Издательство: Карапуз М: 2001. 288с.

177. Хайнд. Ф. Музыка как феномен духовной культуры. Автореф. дисс на докт. пед. наук. [Текст]. Ф. Хайнд. М: 2005г. 22с.

178. Хайруллоев Б. Методикаи тарбияи мусикӣ дар мактаб. Дастури таълимӣ барои донишҷӯён ва омӯзгорони мусикӣ. [Матн]. Б. Хайруллоев Душанбе.2018.-187с.

179. Хайруллоев Б. Методикаи таълиму тарбияи суруд ва мусикӣ дар синфҳои ибтидоӣ. [Матн]. Б. Хайруллоев. Душанбе.2019.191с.

180. Харисова Г.Ф. Развития музыкально-творческих способностей у детей старшего дошкольного возраст в условиях музыкально-игровой деятельности, [Текст]. Г.Ф. Харисова. Екатеринбург. 2019.-115с.

181. Чудновский В.Э. Юркевич В.С. Одаренность, дар или испытания. [Текст]. В.Э. Чудновский. В.С. Юркевич М:1990.-75с.

182. Чуковский К.И. От двух то пяти. Книга для родителей. [Текст] К.И.Чуковский К.И. М:1990-348с.
183. Чуприна. Н.Г. Музыкальный фольклор как средство приобщения к традиционной народной культуре детей старшего дошкольного возраста: Автореф. дис. канд. пед. наук. [Текст]. Н.Г. Чуприна.М., 2007.21с.
184. Чурилова Э.Г. Методика и организация театрализованной деятельности дошкольников и младших школьников. [Текст]. Э.Г. Чурилова М: 2001. 160с.
185. Зоми. А. Эпоха, жизнь и творчество: сб.ст. -Душанбе. 1965. – С.222. 165с
186. Шадриков В.Д. «Арт-композиция как маркер музыкальной одаренности старших дошкольников: к постановке проблемы». [Текст]. В.Д. Шадриков. М: 1997. 550с.
187. Шадриков В.Д. Способности, одаренность, талант. [Текст]. В.Д. Шадриков в книге. Развития диагностика способностей. М: Наука. 1991.- С.7-21
188. Шапарь В.Б. Новейший психологический словарь [Текст] В.Б. Шапарь. В.Е.Россоха, Шапарь О.В. Ростов н/Д. Феникс. 2006.-808с.
189. Шарифзода Ф., Миралиев А.М. Педагогикаи умумӣ ва касбӣ. Зери назари акад. М.Лутфуллоев. [Матн]. Ф. Шарифзода., А.М. Миралиев Душанбе, 2012. - 582с.
190. Шарофов Ш.А. Муошират ва худшиносӣ. [Матн]. Ш.А. Шарофов. Хучанд: Нури маърифат. 2012.304с.
191. Шатский В.Н. Литературный RPG. 4. 2824; 3; 0. Полный текст - 71стр., 19.06.2018. Четвертый том саги. В котором герой готовится и бьется на первом межгалактическом турнире.
192. Шермухамедиен. Б. Обидзода. Д. Алла мегум, аллае. Сурудҳои алла, навозишию дӯстдории тоҷикони Тоҷикистон, Афғонистон ва Эрон [Матн]. Б.Шермухамедиен, Д.Обидзода. Душанбе. 1993-53с.

193. Шермухаммедов Б. Назми халқии бачагонаи тоҷик. [Матн]. Б. Шермухаммедов. Душанбе.1973. 188с.
194. Школяр Л.В. «Музыка в системе развивающего обучения Часть II» Рджерс и др [Текст]. Л.В.Школяр. М: 2012. 500с.
195. Шукуров. М. Капранов. В.А. Ҳошим. Р. Маъсумӣ. Н.А. Фарҳанги забони тоҷикӣ. Иборат аз ду ҷилд дар зери таҳрири М. Шукуров. В.А.Капранов. Р.Ҳошим. Н.А.Маъсумӣ. Ҷилди 2 [Матн]. Нашриёти Советская энциклопедия. М.1969. 952с.
196. Шумен Р. Альбом для юношества. Т. 1 (Младшие и средние классы) Р.Шуман; Переплет. обл.; М: 1999. 47с.
197. Эйнштейн. А. Собрание научных трудов.-М.: Наука, 1965.- Т.1.- С.135-137.
198. Эльконин. Д.Б. Психология игры. 2 е изд. [Текст] Д.Б. Эльконин. М: ВЛОДОС. 1999. 360с.
199. Юлдошова М.Р. Музыкально-художественная культура таджиков как средство модернизация музыкального образования в Таджикистане. Монография. [Текст]. М.Р. Юлдошова. Душанбе. РТСУ. 1999.180с.

**МУНДАРИҶАИ АСОСӢ ВА НАТИҶАҶОИ ҚИҶОТИ
ДИССЕРТАТСИОНӢ ДАР ИНТИШОРОТИ МАЗКУР БА ТАБЪ
РАСИДААНД:**

I. Мақолаҳои илмие, ки дар маҷаллаҳои тақризшавандаи бонуфузи аз ҷониби ҚОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ҚОА-и Вазорати маориф ва илми Федератсияи Россия тавсияшуда нашр шудаанд:

[1-М] Рамазонов Д. Сатҳи касбӣ ва маҳорати муаллими мусиқӣ дар ташаккули ҳиссиёти ахлоқию зебоипарастии кӯдакони синни томақтабӣ. [Матн] / Д. Рамазонов // Паёми Пажӯҳишгоҳи рушди маориф. 2022 . №4 (40). - С.144-148. ISSN 2617-5320.

[2-М] Рамазонов Д. Ташаккули ҳиссиёти ахлоқию зебоипарастии кӯдакони таҳсилоти томақтабӣ тавассути мусиқӣ. [Матн] / Д. Рамазонов // Паёми Академияи таҳсилоти Тоҷикистон. №1 (46), 2023. - С.56-61. ISSN 2222-9809.

[3-М] Мачидова Б., Рамазонов Д. Инкишофи қобилияти мусиқии кӯдакон ҳамчун проблемаи психологӣ ва педагогӣ дар таҳсилоти томақтабӣ [Матн] / Б.Мачидова, Д. Рамазонов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. №1. 2024. - С.236-241. ISSN 2074–1847.

II. Дастури таълимӣ методӣ

[4-М] Рамазонов Д. Фарҳанги ташаккули талаботи зебоипарастӣ тавассути хунаҳои мусиқӣ дар кӯдакони таҳсилоти томақтабӣ. Душанбе. – 2024. 174 с.

[5-М] Рамазонов Д. Моҳияти корҳои эҷодии кӯдакони таҳсилоти томақтабӣ дар машғулиятҳои мусиқӣ. Душанбе. – 2025. 123 с.

III. Мақолаҳои илмие, ки дар маҷаллаву нашрияҳои дигар ба чоп расидаанд:

[6-М] Рамазонов Д. Нақши ҳамкории мураббия бо роҳбари мусиқӣ дар тарбияи ахлоқии кӯдакони зинаи таҳсилоти томақтабӣ. [Матн] /Д. Рамазонов // Паёми донишгоҳи омӯзгорӣ. №1 (5) 2021. - С.92-96.

[7-М] Рамазонов Д. Нақши бозӣ дар рушд ва ташаккулёбии қобилияти эҷодии кӯдакон [Матн] / Д. Рамазонов // Паёми донишгоҳи омӯзгорӣ №2 (12) 2022. - С.7-10.

[8-М] Рамазонов Д. Ташаккули салоҳиятҳои хонандагони синфҳои ибтидоӣ дар машғулиятҳои суруд ва мусиқӣ /Д. Рамазонов // Паёми донишгоҳи омӯзгорӣ. №4 (14) 2022. - С.71-77.

[9-М] Рамазонов Д. Хусусияти дарси мусиқӣ ва раванди таълимдиҳӣ дар давраи томактабӣ. [Матн] / Д. Рамазонов // Маводи конференсияи илмӣ – амалӣ дар мавзӯи: “Таҳсилоти томактабӣ: таҷриба, анъана ва навгониҳо бахшида ба 50-солагии кафедраи назария ва методикаи таҳсилоти томактабӣ”. Душанбе 2019. - С.202-204.

[10-М] Рамазонов Д. Роҳу усулҳои дарси мусиқӣ бо низоми салоҳиятнокӣ. [Матн] / Д. Рамазонов // Маводи конференсияи илмӣ - амалӣ дар мавзӯи: “Масъалаҳои хушунат ва роҳҳои пешгирии он”. Душанбе – 2019. - С.179-181.

[11-М] Рамазонов Д. Гузаронидани дарсҳои фардӣ бо усулҳои салоҳиятнокӣ. [Матн] / Д. Рамазонов // Маводи конференсияи илмӣ – методии ҷумҳуриявӣ дар мавзӯи: “Масъалаҳои тамоили салоҳиятнокӣ дар раванди таълими фанҳои тахассусӣ дар синфҳои ибтидоӣ”. Душанбе – 2019. - С.226-231.

[12-М] Рамазонов Д. Бозиҳои мусиқӣ - дидактикаӣ дар тарбияи мусиқии кӯдакони синни томактабӣ. [Матн] /Д. Рамазонов // Маводи конференсияи илмӣ - амалӣ дар мавзӯи: “Омода намудани мутахассисони техникаӣ дар шароити саноаткунонии кишвар” бахшида ба “ Бистсолаи омӯзиш ва рушди фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ дар соҳаи илмӯ маориф”. Душанбе. - 2020. - С.173-175.

[13-М] Рамазонов Д. Метод ва усулҳои машғулияти суруд ва мусиқӣ дар тарбияи ҳиссиёти ҳештаншиносии кӯдакони синни томактабӣ. [Матн] /Д. Рамазонов // Материалы международной научно-

практической конференции «русский язык в современных реалиях» Душанбе.- 2020. С.78-80.

[14-М] Рамазонов Д. Тарбияи эстетикӣ омили баланд бардоштани машғулияти мусиқӣ дар тарбияи кӯдакони синни томактабӣ. [Матн] /Д. Рамазонов // Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-амалии ҳайати профессорон ва омӯзгорон бахшида ба 30-солагии истиқлолияти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва 90-солагии ДДОТ ба номи С. Айнӣ таҳти унвони “Оила ва фарҳанги оиладорӣ дар ҷомеаи муосир”. Душанбе – 2021. - С.195-199.

[15-М] Рамазонов Д. Таҳияи регистрҳои овозӣ ва техникаи сурудхони резонансӣ (ларзишӣ) дар хори бачагона. [Матн] // Д. Рамазонов // Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-амалии ҳайати профессорон ва омӯзгорон бахшида ба 30-солагии истиқлолияти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва 90-солагии ДДОТ ба номи С. Айнӣ таҳти унвони “Оила ва фарҳанги оиладорӣ дар ҷомеаи муосир”. Душанбе – 2021. - С.273-277.

[16-М] Рамазонов Д. Суруди миллӣ ва таърихи пайдоиши он дар шарҳи башар. [Матн] / Д. Рамазонов // Маводи конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ, бахшида ба 90-солагии таъсисёбии Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С.Айнӣ ва 50-солагии таъсисёбии кафедраи забонҳои хориҷии умумидонишгоҳӣ. Душанбе. - 2021. - С.116-119.

[17-М] Рамазонов Д. Хусусияти инкишофи қобилияти мусиқӣ эҷодии кӯдакон. [Матн] /Д. Рамазонов // Маводи конференсияи илмӣ-назариявии ҷумҳуриявӣ “Назария ва амалияи ташҳиси психологӣ ва зарурати тақмили он”. Душанбе. 2021.- С.188-192.

[18-М] Рамазонов Д. Мусиқӣ воситаи асосии дилхушии кӯдакони таҳсилоти томактабӣ. [Матн] / Д. Рамазонов // Маводи конференсияи байналмиллалӣ: “Таъмини баробарҳуқуқии кӯдакони имконияташон

махдуд дар таълим, мушкилот ва роҳҳои ҳалли он дар ҷомеа” Душанбе 2022.- С.340-344.

[19-М] Рамазонов Д. Тартиб додани барномаи хушҳолиҳои мусиқӣ дар ҳаёти кӯдакони таҳсилоти томактабӣ. [Матн] / Д. Рамазонов // Маводи конференсияи байналмиллалӣ: “Таъмини баробарҳуқуқии кӯдакони имконияташон маҳдуд дар таълим, мушкилот ва роҳҳои ҳалли он дар ҷомеа” Душанбе 2023. - С.344-350.

[20-М] Рамазонов Д. Дилхушиҳои мусиқӣ яке аз хиссиёти ахлоқию зебоипарастии кӯдакони синни томактабӣ. [Матн] /Д. Рамазонов // Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-амалии ҳаёти профессорон ва омӯзгорон бахшида ба 30-солагии иҷлосияи 16-уми Шурои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳти унвони “Ҷанбаҳои педагогӣ-психологии тарбияи кӯдакон. Душанбе. 2023. - С.37-40.

[21-М] Рамазонов Д. Усулҳои инкишоф додани дарки мусиқии кӯдакон дар дарсҳои суруд ва мусиқӣ. [Матн] / Д. Рамазонов // Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-амалии ҳаёти профессорон ва омӯзгорон бахшида ба 30-солагии иҷлосияи 16-уми Шурои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳти унвони “Ҷанбаҳои педагогӣ-психологии тарбияи кӯдакон. Душанбе. 2023. - С.318-320.

[22-М] Рамазонов Д. Санъат яке аз падидаҳои зебоипарастӣ. [Матн] /Д. Рамазонов // Маводи конференсияи байналмиллалӣ: Ҷумҳуриявии илмӣ-амалӣ: “Масъалаҳои мубрами забоншиносӣ ва таҳлили муқоисавӣ - типологии забонҳо” ДДОТ ба номи С.Айнӣ Душанбе 2023. - С.68-70.

[23-М] Рамазонов Д. Консепсияи миллии тарбия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон тавассути таълими суруд ва мусиқӣ тарбия намудани кӯдакони таҳсилоти томактабӣ. [Матн] /Д. Рамазонов // Маводи конференсияи илмӣ-амалӣ ҷумҳуриявӣ дар мавзӯи “Омода намудани кӯдакони дорои имконияташон маҳдуд ба муассисаҳои таълимӣ”. Душанбе - 2024. - С.296-300.

[24-М] Рамазонов Д. Роҳу усулҳои муосири ташаккули завоқи мусиқии хонандагон дар оила ва дар раванди дарси суруд ва мусиқӣ [Матн] /Д. Рамазонов // Маводи конференсияи байналмилалӣ: «Рушди забони ишора ва таҳсилоти фарогир, мушкilot ва роҳҳои ҳалли он дар ҷаҳони муосир» Душанбе. - 2024. - С.355-364.

[25-М] Рамазонов Д. Сайқал додани шавқи мусиқии хонандагон дар машғулиятҳои беруназсинфӣ [Матн] /Д. Рамазонов // Маводи конференсияи байналмилалӣ: «Рушди забони ишора ва таҳсилоти фарогир, машкilot ва роҳҳои ҳалли он дар ҷаҳони муосир» Душанбе. - 2024 - С.420-424.